

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Regionální a politická geografie

Bc. Martina Jílková

**KONFLIKT VE VNÍMÁNÍ HODNOT ARCHITEKTONICKÉHO
DĚDICTVÍ A DŮSLEDKY PRO REGENERACI MĚSTSKÉHO
PROSTŘEDÍ: PŘÍKLAD MĚSTA OSTROVA**

CONFLICT IN THE PERCEPTION OF ARCHITECTURAL HERITAGE
QUALITIES AND CONSEQUENCES FOR URBAN REGENERATION:
THE CASE OF OSTROV

Diplomová práce

Praha 2014

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jana Temelová, Ph.D.

RNDr. Lucie Pospíšilová, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 20. 8. 2014

.....

Bc. Martina Jílková

Velice děkuji RNDr. Lucii Pospíšilové, Ph. D. za ochotu při vedení diplomové práce a za odborné rady a náměty, které mi vždy pomohly posunout práci správným směrem. Také bych ráda poděkovala své rodině za nezměrnou trpělivost a shovívavost a svému příteli za technickou a psychickou podporu. Všem dotázaným aktérům pak děkuji za věnovaný čas a poskytnuté informace.

Práci bych chtěla věnovat své vedoucí RNDr. Janě Temelové, Ph.D.

OBSAH

Seznam tabulek	6
Seznam obrázků	6
Seznam příloh	6
Seznam použitých zkratk	7
Abstrakt	8
1 ÚVOD	10
2 TEORETICKÝ RÁMEC	14
2.1 Vnímání geografického prostředí	14
2.1.1 Prostor a prostředí	15
2.1.2 Vnímání prostředí	18
2.2 Místo	22
2.2.1 Koncept místa	23
2.2.2 Vztah člověka k místu	25
2.3 Vnímání městského prostředí a architektury	28
2.3.1 Architektonický a urbanistický prostor	29
2.3.2 Vnímání fyzických vlastností architektury	30
2.3.3 Vnímání estetické kvality architektury	31
2.3.4 Vnímání symbolické a emocionální kvality architektury	34
2.3.5 Vnímané vlastnosti architektonického prostoru	36
2.4 Vnímání kulturního dědictví	40
2.4.1 Význam a využití kulturního dědictví	40
2.4.2 Kulturní dědictví a identita místa	45
2.5 Institucionální a finanční aspekty regenerace vybraných typů staveb	48
2.5.1 Památková péče a regenerace historických budov	48
2.5.2 Regenerace bytových domů	54
3 METODIKA	60
3.1 Dotazníkové šetření	60
3.2 Polostrukturovaný rozhovor	67
4 PŘÍPADOVÁ STUDIE	70
4.1 Představení lokality – město Ostrov	70
4.1.1 Základní charakteristika města Ostrova	70
4.1.2 Barokní areál	73
4.1.3 Areál Sorela	77

4.2 Vnímání architektury obyvateli města Ostrova	82
4.2.1 Rozdíly ve vnímání architektury mezi odborníky a laiky	84
4.2.2 Rozdíly ve vnímání architektury mezi obyvateli dle druhu domu	88
4.2.3 Asociace spojované se stavbami a hodnocení regenerace	90
4.3 Přístup významných aktérů k regeneraci barokního areálu a areálu Sorely	95
4.3.1 Faktory ovlivňující regeneraci městského prostředí v Ostrově	105
4.4 Vnímání architektury a místa ve vztahu k regeneraci.....	110
4.4.1 Vztah mezi vnímáním a regenerací na příkladu města Ostrova	111
5 ZÁVĚR	117
Literatura.....	121
Další zdroje.....	127

Seznam tabulek

Tab. 1: Výzkumné otázky práce	11
Tab. 2: Vnímané vlastnosti architektonického prostoru	37
Tab. 3: Typy míst dle Tuana (1974)	39
Tab. 4: Vymezení architektonického dědictví	41
Tab. 5: Dotační programy využitelné pro regeneraci bytových domů	57
Tab. 6: Výčet dotazovaných aktérů	68
Tab. 7: Rozdíly v hodnocení Domu kultury v Ostrově mezi odborníky a laiky dle jednotlivých dimenzí škál a vybraných charakteristik.....	86

Seznam obrázků

Obr. 1: Rozdělení prostoru z hlediska sociální geografie.....	16
Obr. 2: Základní rámec vztahu člověka a prostředí	17
Obr. 3: Model formování mentální reprezentace prostředí	19
Obr. 4: Schéma popisující place attachment.....	27
Obr. 5: Designové prvky ovlivňující vnímání architektury	30
Obr. 6: Respondenti podle pohlaví	64
Obr. 7: Respondenti a obyvatelé Ostrova podle věkových kategorií	64
Obr. 8: Respondenti podle nejvyššího dosaženého vzdělání.....	65
Obr. 9: Respondenti a obyvatelé Ostrova (2011) podle druhu domu	65
Obr. 10: Případové lokality ve městě Ostrov.....	72
Obr. 11: Klášterní areál v Ostrově po rekonstrukci	74
Obr. 12: Budova bývalého piaristického kláštera v Ostrově po rekonstrukci	75
Obr. 13: Rekonstrukce Paláce princů v Ostrově.....	76
Obr. 14: Rekonstrukce ostrovského Zámku	77
Obr. 15: Letecký pohled na nový Ostrov.....	78
Obr. 16: Dům kultury Ostrov.....	79
Obr. 17: Příklady regenerovaných bytových domů	81
Obr. 18: Vnímání Zámku a Domu kultury obyvateli Ostrova.....	82
Obr. 19: Vnímání Zámku a Obr. 20: Vnímání Zámku a Domu.....	84
Obr. 21: Vnímání Zámku Obr. 22: Vnímání Domu kultury	85
Obr. 23: Vnímání Domu kultury obyvateli podle druhu domu	88
Obr. 24: Asociace spojované se Zámkem a Palácem princů	91
Obr. 25: Asociace spojované s Domem kultury	92

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník pro obyvatele Ostrova na téma "Vnímání architektury v Ostrově"
Příloha 2: Otázky polostrukturovaného rozhovoru s vedoucí odboru rozvoje a územního plánování na MÚ Ostrov

Seznam použitých zkratk

ČSÚ	Český statistický úřad
ERDF	Evropský fond pro regionální rozvoj
EU	Evropská Unie
IOP	Integrovaný operační program
JESSICA	Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas
MK ČR	Ministerstvo kultury České republiky
MMR ČR	Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky
MPZ	Městská památková zóna
MÚ	Městský úřad
NPÚ	Národní památkový ústav
ORP	Obec s rozšířenou působností
OÚ ORP	Obecní úřad obce s rozšířenou působností
ROP	Regionální operační program
SFRB	Státní fond rozvoje bydlení
SFŽP	Státní fond životního prostředí
SVJ	Sdružení vlastníků jednotek
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Abstrakt

V posledních desetiletích dochází v českých městech k výraznému oživení fyzického prostředí, na kterém se významně podílí proces regenerace. Výsledná podoba obnoveného prostředí města je odrazem jednání a konfliktů mezi klíčovými aktéry, kteří se regeneračních procesů účastní. Rozhodování o regeneraci je ovlivněno množstvím faktorů, přičemž jedním z nich je vnímání hodnot daných staveb i daného místa jako celku. Způsob regenerace zároveň zpětně ovlivňuje podobu místa a jeho význam i vnímání. Cílem diplomové práce je charakterizovat roli vnímání staveb při rozhodování o způsobu regenerace na příkladu dvou architektonicky odlišných částí města Ostrova vzniklých v různých historických obdobích. Nejprve jsou diskutovány teoretické přístupy týkající se vnímání architektonických památek a jejich regenerace, přičemž společným pojítkem je koncept místa rozvíjený v humanistické geografii. Na základě šetření byly identifikovány rozdíly ve vnímání architektury mezi obyvateli města i jednotlivými aktéry. Bylo prokázáno, že způsob vnímání jednotlivých staveb hraje určitou roli v přístupu aktérů k regeneraci, přestože v mnoha případech převažuje vliv jiných faktorů.

Klíčová slova: vnímání, místo, architektura, regenerace, městské prostředí

Abstract

Over the last few decades Czech cities have experienced significant improvements of physical environment, and urban regeneration is one of the processes contributing to these changes. The final appearance of renewed environment is the result of negotiations and conflicts among key actors involved in the regeneration process. The decision-making process of urban regeneration is influenced by many factors including the perception of the qualities of the buildings and of the place. The regeneration process can also change the place and its meanings. The aim of this diploma thesis is to characterize the role of perception in decision-making process of urban regeneration in the case of two parts of Ostrov built in different architectural styles. First, the theoretical knowledge related to perception of the architectural heritage and its regeneration is discussed, with emphasis on the concept of place as a pervading approach. As the main research findings, the differences in the perception of given buildings were identified among the city residents and among the actors as well. It was also proven that the perception of given buildings affects the approach of the actors to regeneration to some extent, although in many cases the other factors predominate.

Key words: perception, place, architecture, regeneration, urban environment

1 ÚVOD

V posledních desetiletích lze v českých městech, podobně jako v ostatních městech postsocialistických zemí střední a východní Evropy, sledovat výrazné oživení městského prostředí. Tyto regenerační procesy, umožněné novými politickými a ekonomickými podmínkami, mají výrazný dopad na fyzické i sociální prostředí měst. Jsou přitom regenerovány především části měst s ekonomickým potenciálem či s možností zlepšení kvality bydlení (Temelová 2009), tedy historická centra měst i sídliště z období socialismu. V rozhodování o způsobu regenerace částí měst vzniklých v různých historických obdobích se může odrazit i probíhající proces postsocialistické transformace, kdy podle Ashwortha a Tunbridge (1999) dochází v těchto zemích k přehlížení prvků kulturního dědictví, které připomínají nedávnou minulost, a naopak k vyzdvihování a oživení starší minulosti. Architekturu a člověkem vytvořené prostředí lze v tomto smyslu chápat jako nositele symbolických významů či jako hmotný doklad historického období, ve kterém vznikly (např. Ashworth 1998, Halík a kol. 1996).

V obecném pojetí se proces rozhodování odehrává nejen v rámci fyzického a socioekonomického prostředí, ale určitou měrou také v percepčním a kognitivním prostředí, neboť při rozhodování hrají často významnou roli vnímané jevy či vzpomínky (Golledge, Stimson 1997). Obyvatelé i aktéři regenerace vnímají stavby na základě jejich vnějšího vzhledu, symboliky či historického kontextu, přičemž toto subjektivní hodnocení je formováno také postoji, hodnotami či zkušenostmi daného jedince či skupiny jedinců. Způsob, jakým stavby vnímají aktéři regenerace i veřejnost, pak může do určité míry ovlivnit rozhodování o způsobu regenerace. Vztah vnímání a regenerace lze chápat jako vzájemný, neboť způsob regenerace zároveň zpětně ovlivňuje celkový vzhled staveb a tím i podobu místa. Jedná se tedy vlastně o rozhodování o změně či zachování místa, které může tvořit významnou součást identity místních obyvatel (Relph 1976).

Hlavním cílem této diplomové práce je **identifikovat rozdíly ve vnímání staveb různých architektonických stylů a charakterizovat jejich roli při rozhodování o způsobu regenerace**. Jako případové lokality byly vybrány dva architektonicky odlišné urbanistické celky ve městě Ostrově, konkrétně areál barokních staveb a obytný komplex ve stylu socialistického realismu. K naplnění hlavního cíle směřují tyto dílčí cíle práce:

- Shrnout a propojit teoretické poznatky týkající se vnímání architektury a kulturního dědictví a regenerace městského prostředí, z nichž čerpá empirická část práce.
- Identifikovat rozdíly ve vnímání hodnot architektonického dědictví vzniklých v různých historických epochách.
- Určit faktory, které vedou k rozdílnému přístupu k ochraně a regeneraci různých typů architektonického dědictví.

Na základě stanovených cílů práce byly formulovány výzkumné otázky, které jsou uvedeny v tab. 1. Zodpovězení výzkumných otázek je účelem provedeného šetření, přičemž odpovědi na výzkumné otázky 1.1 a 1.2, které se týkají odborné a laické veřejnosti, byly zjišťovány pomocí dotazníku. Informace od ostatních aktérů (města, stavebních firem, památkářů, sdružení vlastníků) byly sbírány pomocí rozhovorů s jejich zástupci.

Tab. 1: Výzkumné otázky práce

1	Jak obyvatelé města a významní aktéři vnímají architekturu baroka a socialistického realismu ve městě Ostrov?
1.1	<i>Jaké jsou rozdíly ve vnímání architektury mezi odbornou a laickou veřejností ve městě Ostrov?</i>
1.2	<i>Jaké jsou rozdíly ve vnímání architektury mezi různými skupinami obyvatel ve městě Ostrov?</i>
2	Jaký je přístup významných aktérů k regeneraci architektonicky odlišných částí města?
2.1	<i>Jaké faktory ovlivňují výslednou podobu regenerace obou typů architektonického dědictví?</i>
3	Jaká je role vnímání v přístupu k regeneraci architektonicky odlišných částí města?

Se zodpovězením výzkumných otázek jsou spojeny následující očekávání a předpoklady:

- Předpokládám, že hodnoty socialisticko-realistické a barokní architektury jsou vnímány rozdílně. A to jak ve vzájemném porovnání, tak z hlediska pohledu jednotlivých aktérů na stejnou stavbu, neboť na základě své sociální pozice a své role v procesu regenerace vnímá každý – ať již architekt, řadový obyvatel či úředník – hodnotu jednotlivých staveb či urbanistických celků různě. Výsledná podoba obou architektonických celků tak do velké míry závisí na postoji a vlivu každého z aktérů. Výsledek tohoto konfliktu se odráží na podobě jednotlivých částí fyzického prostředí města a zpětně ovlivňuje vzhled a význam „místa“ a jeho identitu.
- Z hlediska konkrétních rozdílů očekávám, že pro architekty nebo památkáře bude význam obou stavebních celků obdobný, místní obyvatelé ale socialisticko-realistické bytové domy jako kulturní památky vnímat nebudou. Je možné, že kromě architektů nikdo další hodnotu těchto staveb nevnímá. Naopak si myslím, že rekonstrukci a vysokou míru zachování barokního zámeckého areálu budou podporovat všichni aktéři.
- Dále předpokládám, že vnímání architektury má určitý vliv na přístup jednotlivých aktérů k regeneraci. Také ale předpokládám, že kromě vnímání architektury ovlivňují proces regenerace další faktory, především institucionálního charakteru, jako jsou druh vlastnictví regenerovaných budov, míra informovanosti vlastníka, problematika financování či památková péče.

Předkládaná diplomová práce je členěna celkem do šesti kapitol. Druhá kapitola představuje teoretické zarámování práce. Její úvodní části shrnují odborné poznatky z oblasti vnímání prostředí se zaměřením na vnímání architektury a kulturního dědictví a dávají je do souvislosti s konceptem místa. Další část kapitoly se dotýká problematiky regenerace městského prostředí a charakterizuje institucionální a finanční aspekty spojené s procesem regenerace jednak památkově chráněných staveb a jednak bytových domů. Následující kapitola představuje metody použité při sběru a zpracování dat a přibližuje průběh výzkumu. Případová studie města Ostrova je obsahem čtvrté kapitoly práce, v jejímž úvodu je uvedena stručná charakteristika města Ostrova a jsou představeny případové lokality výzkumu, přičemž je kladen důraz na popis architektonických a urbanistických hodnot a také na průběh regenerace obou částí města. Nejvýznamnější součástí této kapitoly je vyhodnocení výzkumu a diskuze výsledků, která se zabývá rolí

vnímání v procesu regenerace. Závěrečná kapitola shrnuje výsledky práce vzhledem ke stanoveným cílům a výzkumným otázkám a je zde diskutován přínos práce a další možné směřování výzkumu.

2 TEORETICKÝ RÁMEC

V následující kapitole jsou představena a diskutována teoretická východiska týkající se vnímání architektury a kulturního dědictví a regenerace městského prostředí. Jsou využity především přístupy behaviorální a humanistické geografie a také poznatky z oblasti architektury. Aby bylo možné charakterizovat vnímání ve vztahu ke specifické části prostředí, jakou jsou architektonické památky, je nejprve přiblížena problematika vnímání prostředí v obecné rovině, kdy jsou využity především přístupy behaviorální geografie (např. Golledge, Stimson 1997; Moore, Golledge 1976; Siwek 2011). Následující část kapitoly se věnuje konceptu místa, rozvíjenému v humanistické geografii (např. Relph 1976; Tuan 1990). Témata vnímání místa a vztahu k místu se prolínají i dalšími diskutovanými oblastmi, které se týkají způsobu vnímání architektury a jejích prvků (např. Franz 2005; Halík a kol. 1996; Rapoport 1990) a vnímání významu kulturního dědictví (např. Ashworth, Tunbridge 1999; Graham, Howard 1998). Na závěr kapitoly jsou s ohledem na obsah empirické části práce představeny způsoby regenerace historických budov a bytových domů s důrazem na institucionální a finanční aspekty regenerace (např. Lux et al. 2005; Zídek 2008).

2.1 Vnímání geografického prostředí

Aby bylo možné charakterizovat vnímání ve vztahu ke specifické části prostředí, jakou jsou architektonické památky, je nejprve přiblížena problematika vnímání prostředí v obecné rovině. V následujícím textu jsou představeny pojmy prostor a prostředí, přičemž jednou ze složek vztahu člověka a prostředí je i jeho vnímání, zahrnující psychologické procesy percepce a kognice. Vnímání může mít subjektivní i kolektivní charakter a je ovlivněno jak individuálními osobnostními charakteristikami, hodnotami a zkušenostmi, tak i sdílenými kulturními či společenskými hodnotami a normami. Do výsledné mentální reprezentace a následně do celkového hodnocení prostředí a se promítají také postoje, hodnoty a emoce každého jedince.

2.1.1 Prostor a prostředí

Geografické prostředí lze chápat jako označení veškerých věcí a jevů, které nás obklopují a ovlivňují. V současné geografii je pojem prostředí velmi často zaměňován a ztotožňován s pojmem prostor (Siwek 2011). Následující text nahlíží pojem prostor v obecnějším smyslu a pojem prostředí především ve vztahu k člověku a jejich vzájemné interakci.

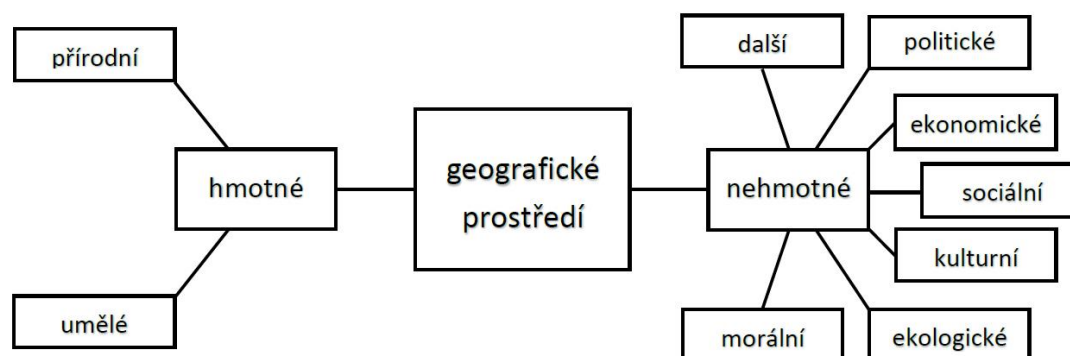
V literatuře se lze setkat s různými pojetími a vymezeními geografického prostoru. Čtyři nejčastěji používané koncepty geografického prostoru vymezuje Thrift (2009): (1) prostor empirický, (2) prostor toků, (3) prostor představ a (4) místo jako část prostoru (vymezení místa v rámci prostoru je blíže popsáno v kap. 2.2). Nejjednodušším pojetím je empirický nebo také geometrický prostor, který lze objektivně popsat a jehož prvky lze změřit. Zahnuje veškeré objekty vztahující se ke každodenním aktivitám. Tradiční je vymezení geografického prostoru jako prostoru toků či relativního prostoru vztahů, jež je v tomto smyslu tvořen vzájemnými propojeními a interakcemi přírodních a společenských jevů a procesů, případně jednotlivých geografických sfér. Poněkud specifické je pojetí prostoru vztahů jako průniku objektivního a subjektivně vnímaného prostoru, typické pro humanistickou i behaviorální geografii (Siwek 2011). Právě vnímání okolního prostředí člověkem a vytváření a následné šíření představ o prostoru vytváří tzv. prostor představ, úzce související s pojmem „percepční prostor“ (viz níže). Dle Siwka (2011) je pro geografický prostor zásadní provázanost s člověkem, přičemž toto chápání již vymezuje prostor spíše jako „místo“, lokalitu naplněnou určitým smyslem, která je utvářena prostřednictvím každodenních událostí a procesů (Relph 1976; Tuan 2003; blíže viz kap. 2.2.1).

Další dělení z hlediska pojetí prostoru uvádí např. Harvey (2009), který v podobném duchu rozlišuje prostor absolutní, relativní a relační. Dělení prostoru spíše již z hlediska vztahu člověka a prostředí nabízí Lefebvre (1991, podobně také Soja 1996), jenž člení (sociální) prostor na prostor zkušeností (vnímání a fyzického kontaktu), reprezentace prostoru (jeho chápání a zobrazování) a prostory reprezentace, prožívané v rámci každodenních zkušeností skrze pocity, představy a významy. Prostor považuje za sociální konstrukci založenou na subjektivních či kolektivních hodnotách a vytvořených významech, jež ovlivňuje prostorové chování a vnímání.

Geografický prostor zahrnuje jak hmotné, tak nehmotné prostředí (viz obr. 1). Hmotné, nebo také fyzické prostředí lze rozlišit na přírodní a umělé, tedy vytvořené lidskou činností.

Toto vystavěné prostředí zahrnuje prostředí měst a v jeho rámci prostředí budov, jejichž architektura je odrazem hodnot a potřeb dané společnosti (Zdráhalová 2008). V rámci relačního pojetí prostoru v sociální geografii lze rozlišit kromě objektivního fyzického prostředí také jeho další dimenze, které jsou však neméně významné. Mezi ty nejvýznamnější patří prostředí ekonomické, kulturní, sociální či ekologické, ale také politické, morální a další prostředí (Siwek 2011; Golledge, Stimson 1997). Tyto nehmotné složky prostředí lze chápat také jako výsledky lidské aktivity (Zdráhalová 2008).

Obr. 1: Rozdělení prostoru z hlediska sociální geografie

Zdroj: upraveno dle Siwek (2011)

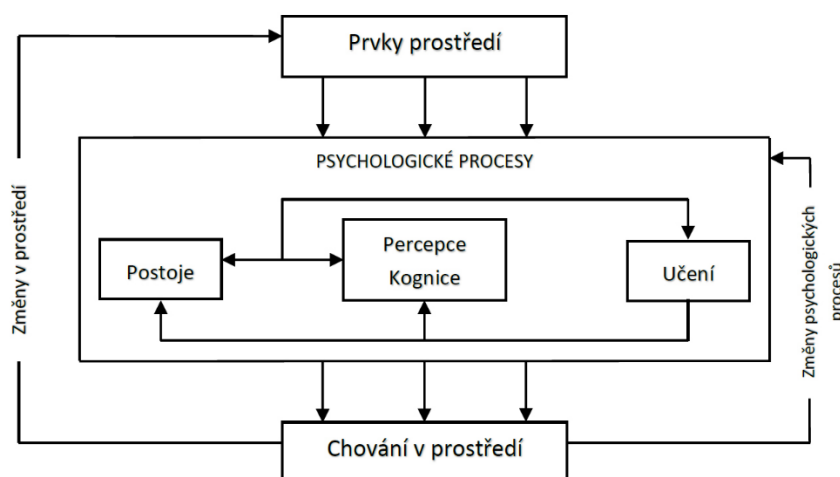
Výraznou dimenzí urbanizovaného prostoru je právě kulturní prostředí, jež je tvořeno významy, které lidé připisují jeho jednotlivým prvkům, a to zejména s ohledem na jejich estetickou a symbolickou hodnotu (Siwek 2011). Skrze uplatňování kulturních hodnot a představ společnosti zhmotněno do fyzické podoby jednotlivých míst, podobně jako ostatní nehmotné složky prostředí.

Člověk a prostředí

Každý jedinec vnímá prostředí odlišným způsobem, především z hlediska významu jednotlivých prvků a jejich hodnoty. V rámci určité, např. sociální skupiny lidí jsou ale výsledky percepce srovnatelné, neboť jejich percepce je ovlivněna podobnými normami (Golledge, Stimson 1997). Fakt, že člověk užívá prostředí jako člen určité sociální a kulturní skupiny, vede k tomu, že prostředí lze chápat také z jiného pohledu jako odraz hodnot dané společnosti (Krier 2001). Vztah člověka a prostředí je obousměrný, neboť chování a jednání člověka v prostředí vede ke změnám jeho objektivních struktur, přičemž prostředí – přírodní, vystavěné, ale i např. sociální – člověka zpětně ovlivňuje (Rapoport 1990).

Ve vztahu člověka a prostředí se uplatňuje velké množství jevů a procesů, které jsou navzájem provázány. Jsou to především fyzické a vystavěné prvky prostředí, projevuje se zde však také vliv kultury a s ní souvisejícího sociálního a politického systému a institucí. Z pohledu každého člověka se jeví struktury a vztahy v prostředí odlišně, a to zejména vlivem rozdílných potřeb, neúplných informací a souvisejících procesů probíhajících v lidském vědomí (Amedeo, Golledge 1975). Zároveň je však mnoho hodnot a významů sdílených v rámci určité skupiny osob. Právě mentální procesy jsou významnými činiteli ve vztahu člověka k prostředí, neboť fungují jako filtrující mechanismy toho, jak lidé prostředí vnímají a jak v něm jednají. Mezi klíčové procesy patří percepce a kognice (bliže viz kap. 2.1.2), významný je také vliv postojů, hodnot, pocitů a dalších emočních reakcí (viz obr. 2). Tyto psychologické faktory mohou být ovlivňovány v průběhu procesu učení, přičemž všechny uvedené procesy jsou navzájem provázány. Určitou roli také hrají osobnostní charakteristiky každého jedince.

Obr. 2: Základní rámec vztahu člověka a prostředí

Zdroj: upraveno dle Golledge, Stimson 1997

Každý tedy vnímá okolní prostředí svým vlastním subjektivním způsobem. Ta část prostředí, které jsou si lidé smyslově vědomi, je označována jako **percepční prostor**. Jedná se o symbolický prostor vytvořený skrze přímou zkušenost a poznávání určité části prostředí prostřednictvím smyslů. Získaná znalost o prostředí je však neúplná a nekompletní, zejména vzhledem k různé citlivosti každého jednotlivce ke vstřebávání podnětů z prostředí a také vlivem sekundárních zdrojů informací, které nemusí být spojeny s přímou zkušeností.

2.1.2 Vnímání prostředí

Pojem vnímání je v rámci vztahu člověka a prostředí v literatuře používán v různých kontextech a významech, stejně tak související pojmy percepce a kognice. Často se lze v geografických pracích setkat se pojetím percepce jakožto pojmu zahrnujícího veškeré psychologické faktory ovlivňující prostorové chování. Např. Siwek (2011, s. 70) v tomto smyslu ztotožňuje pojem percepce s pojmem vnímání a vymezuje jej jako „proces, během něhož vzniká v lidském vědomí obraz reality“, kdy realitou rozumí „okolní svět, prostředí, které člověka obklopuje a jehož kvality poznává svými smysly“.

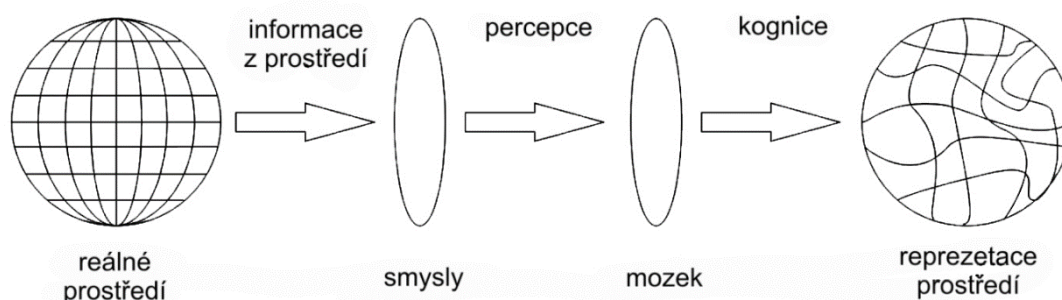
psychologickému přístupu, který v procesu vnímání rozlišuje procesy percepce a kognice. Percepce spočívá v získávání informací z prostředí pomocí smyslů, přičemž za percepci lze považovat také získávání informací ze sekundárních zdrojů, např. z médií či z doslechu (Golledge, Stimson 1997). Kognice pak představuje následný proces ukládání a organizování přijatých informací v mozku a jejich zapojení do již existujících znalostí a do hodnotového systému každého jedince. Základními charakteristikami percepce je bezprostřednost, kdy reakce následuje ihned po čítí, dále její spojitost s nejbližším okolím a také závislost na podnětech a jejich fyzikálních vlastnostech. Naopak kognice nemusí nutně souviset s bezprostředním chováním ani s objekty v nejbližším okolí. Dochází při ní ke spojování současného stavu s minulostí, a díky tomu umožňuje plánovat do budoucnosti. Kognice tak představuje širší pojem, zahrnující konkrétnější koncepty jako čítí, percepci, obraznost, zapamatování a vyvolání informací, řešení problémů a rozhodování. Kognici pak lze vnímat ve významu uvědomění (Moore, Golledge 1976).

Někteří autoři (Moore, Golledge 1976; Downs, Stea 1973) pro celkový proces vnímání prostředí používají pojem environmentální kognice, zahrnující procesy percepce i kognice. Dle Moorea a Golledge (1976) jsou obsahem environmentální kognice subjektivní znalosti, dojmy, obrazy a přesvědčení, které si lidé či sociální skupiny vytvářejí o prvcích, strukturách, funkcích a symbolickém významu reálného prostředí, ale také procesy jejich vzniku a následné přeměny vlivem přímé zkušenosti a vnějších vlivů, jakož i způsoby, jak ovlivňují chování a rozhodování ve vztahu k prostředí. V tomto širším pojetí je pojem vnímání používán i v rámci této práce.

Konečným výsledkem procesů percepce a kognice, tedy vnímání, je vytvoření jedinečného obrazu, tzv. **mentální reprezentace** vnímaného prostředí, který je specifický pro každého jedince. Proces jeho utváření graficky shrnuje obr. 3. Jak uvádějí Amedeo a

Golledge (1985), veškeré zkušenosti s prvky prostředí se odehrávají v rámci prostoru a času, a kognitivní procesy tak produkují tzv. časoprostorovou znalost prostředí. V tomto smyslu pak je např. obraz městského prostředí výsledkem kombinace jednak bezprostředního čítí při konfrontaci s určitým objektem, a jednak vzpomínek na minulé zkušenosti s tímto nebo podobným objektem.

Obr. 3: Model formování mentální reprezentace prostředí

Zdroj: upraveno dle Golledge, Stimson (1997)

Mentální obrazy nemusejí zahrnovat pouze konkrétní prvky či události, ale mohou se týkat také „hodnot“, tj. mít symbolický či sémiotický charakter; kromě reálné zkušenosti mohou vznikat i prostřednictvím literatury, médií či umění, a mohou se v průběhu času měnit (Moore, Golledge 1976). Lidské aktivity tak v konečném důsledku nejsou reakcí na reálné prostředí, ale právě na jeho mentální reprezentaci. Vnější ztvárnění mentálních obrazů může nabývat různých forem, přičemž mohou mít podobu mapových náčrtků, tabulek, seznamů slov, ústních vyjádření, psaného projevu a dalších (Rapoport, 1990).

Z reálného prostoru je vysíláno obrovské množství informací týkajících se veškerých aspektů prostředí. Člověk je však schopen si uvědomovat pouze malou část z nich, a tyto podněty pak vnímá pomocí smyslů. Kromě základního pojetí percepce jako odezvy lidských smyslů na vnější podněty ji Tuan (1990) definuje také jako aktivitu, při níž jsou některé jevy registrovány a zdůrazněny na úkor jiných, a některé jsou potlačeny zcela. Jak dodávají Golledge a Stimson (1997), smysly zaznamenávají pouze ty podněty, které jsou spojeny s potřebami daného jedince a ostatní ignorují. Větší pozornost je také věnována podnětům, které jsou v prostředí unikátní či neobvyklé. Každý jedinec si tedy vytváří určité zjednodušení reality vzhledem ke svým potřebám a zkušenostem.

V průběhu získávání informací dochází při percepci zároveň ke kódování těchto vstupů z prostředí. Např. při pohledu na budovu jsme schopni rozlišit dům, školu, továrnu či

kostel. Prostřednictvím zkušeností si každý vytváří určité koncepty či šablony, s nimiž se pak každý další percepční vstup porovnává a s jednou z nich se ztotožní. V průběhu percepce tedy klasifikujeme objekty v souladu vytvořenými kognitivními strukturami, tedy s představami, dojmy a přesvědčeními, s nimiž jsme se v minulosti ztotožnili (Moore, Golledge 1976). Je to pozorovatel, kdo přiřazuje vnímanému prostředí určité charakteristiky. Tímto způsobem dochází např. k budování stereotypů, česky bychom mohli říci „škatulkování“.

Postoje, hodnoty a emoce

Vybrané informace z prostředí zachycené při percepci jsou v průběhu kognitivních procesů dále přetvářeny (umocněny, oslabeny či jinak pozměněny) působením různých psychologických faktorů. Jedním z nejvýznamnějších je postoj každého jedince, jehož role v procesu rozhodování je umocněna skutečností, že člověk disponuje neúplnými informacemi o prostředí. Tuan (1990) charakterizuje postoj jako pozici, kterou jedinec zaujímá vůči světu. Významy a hodnoty zahrnuté v postoji jsou relativně stálé a udržují se i bez přítomnosti podnětu, neboť postoj je formován skrze zkušenosti. Postoje vedou k predispozicím určitého chování vůči objektům v prostředí (Downs, Stea 1973), a představují tak spojení mezi vnitřním mentálními procesy a vnějšími reakcemi člověka v podobě chování a rozhodování. Výsledné chování však postoje ovlivňují jen nepřímo, neboť se do něj promítají skrze naše záměry a cíle (Ajzen, Fishbein 1977).

S problematikou postojů jsou spojeny také koncepty hodnot a stereotypů, které vymezují Golledge a Stimson (1997). Hodnoty lze vymezit jako trvalé představy o skutečnostech, konkrétních způsobech jednání či cílových stavech, které jedinec či společnost považuje za vhodné. Stereotypy jsou potom soubory představ, jež jsou jen z malé části založeny na skutečnosti, avšak tvoří základ stanovisek, která člověk zaujímá, a slouží k ospravedlnění určitého jednání vůči daným objektům. Skrze hodnoty a postoje jsou informace v průběhu vnímání organizovány do kategorií, přičemž jednotlivé objekty či jevy by se měly vyznačovat stejnými vlastnostmi jako celá kategorie.

V rámci interakce člověka a prostředí tvoří důležitou složku motivace a emoce, neboť chování a jednání člověka je cílené. Motivaci si lze představit jako sílu, která nás pohání k dosažení určitého cíle a uspokojení našich potřeb (Golledge, Stimson 1997). S motivací jsou spojeny také emoce, které zahrnují širokou škálu fyzických i duševních stavů. Mehrabian a Russel (1974, cit. v Golledge, Stimson 1997, s. 206) pak předpokládají, že

vazba mezi prostředím a chováním je zprostředkována skrze emoce, kdy osobní charakteristiky jedince v kombinaci s podněty prostředí vzbuzují primární emocionální reakce, jako je radost či vzrušení, které vedou k reakci v podobě fyzické aktivity, pocitu sounáležitosti a také k vyjádření preferencí. V podobném smyslu se vyjadřuje Rapoport (1990), který zdůrazňuje velkou roli prvotních emocionálních reakcí a asociací především při vnímání a hodnocení městského prostředí.

Tyto afektivní reakce obyvatel na prostředí byly v mnoha případech uvažovány i při vytváření vystavěného prostředí. Příkladem může být práce Ulricha a Simonse (1986, cit. v Golledge, Stimson, s. 206), kteří prokázali, že vystavení klidným přírodním scénériím napomáhá k vytvoření fyzické pohody a k redukci stresu. Význam pocitů a emocí podle Golledge a Stimsona (1997) pravděpodobně tkví v tom, že afekt může přímo řídit průběh kognice, ovlivnit vyvolání již uložených informací (vzpomínek), vstoupit do procesu učení a ovlivnit podstatu prožívané zkušenosti.

Hodnocení prostředí

Jak již bylo zmíněno, jednotlivé prvky prostředí mají pro každého jedince či skupinu jedinců odlišný význam a je jim připisována různá hodnota. Obecně lze konstatovat, že prostředí hodnotíme vždy, když činíme nějaké rozhodnutí, ať již vědomě či nevědomě. Proces evaluace je spojen s posuzováním kvality prostředí, neboť spočívá v porovnávání vnímaného prostředí s určitými ideálními měřítky. Ta mohou být objektivní (např. fyzikální jednotky), ale i intersubjektivní, související s koncepty hodnot a postojů (viz výše). Výsledky evaluace jsou pak ovlivněny nejen vnímáním fyzického prostředí, ale také dalšími faktory, které vstupují do celého procesu vnímání, jako jsou minulé zkušenosti, plánované cíle či osobnostní charakteristiky jako životní styl nebo sociální postavení (Zube, 1984).

Do hodnocení prostředí se promítají také emoce, kdy dle Rapoport (1990) lidé reagují na prostředí nejprve povrchně a afektivně, až poté jej na základě těchto prvotních pocitů blíže analyzují a hodnotí. Hodnocení prostředí tak považuje spíše za výraz celkové emocionální reakce na prostředí než detailního studia jeho jednotlivých prvků. Tyto emocionální reakce jsou pak založeny na významu, který prostředí a jeho prvky pro obyvatele mají, a to přesto, že samy o sobě jsou tyto významy výsledkem vzájemné interakce člověka a prostředí. Lidé tak reagují na různá prostředí na základě toho, jaký pro ně mají význam, přičemž hlavní roli zde Rapoport přikládá tzv. skrytému významu

(*latent meaning*), vnímanému především skrze asociace a představy. Prvky prostředí lze pak kromě tohoto skrytého významu hodnotit také z hlediska zjevného významu (*manifest meaning*), který vychází z praktického využití či účelu daného objektu či prostoru.

2.2 Místo

Místo patří spolu s prostorem a prostředím mezi ústřední pojmy humanistické geografie (Vávra 2010). V jejím pojetí je hlavním tvůrcem místa člověk, ať již jako jedinec nebo jako člen určité sociální skupiny, a ze své pozice pak místu přisuzuje významy a hodnoty. Toto lidské jednání je záměrné a vychází nejen z materiálních potřeb, ale také z morálních a estetických hodnot (Aitken, Valentine 2006). Problematika místa je velice obsáhlá a obtížně uchopitelná, neboť tento pojem byl v průběhu let používán v různém smyslu. V této kapitole jsou představeny vybrané dílčí koncepty související se studiem místa, na které nejčastěji odkazuje literatura týkající se vnímání architektury a také kulturního dědictví (další pojetí místa viz např. Vávra 2010). Člověkem vytvořené prostředí, jeho hodnoty a symbolický význam se podílejí např. na vzniku *identity místa* nebo na utváření vazeb mezi člověkem a místem ve smyslu konceptů *sense of place* či *place attachment*.

Z hlediska pojetí místa jako součásti prostoru (viz kap. 2.1) vyjadřuje termín „místo“ silné citové pouto mezi člověkem a určitým uspořádáním prostoru (Najafi, Shariff 2011). Prostor je přitom pojímán ve více abstraktním smyslu než místo, je amorfni a neurčitý, a nemůže tak být přímo popsán a analyzován (Relph 1976). Nerozlišený prostor se stává místem, jakmile jej lépe poznáme, přemýšlíme o něm a přiřkneme mu určitou hodnotu (Tuan 2003). Tato proměna prostoru v místo je mimo jiné považována za základní existenciální účel architektury (Norberg-Schulz 1994, také Relph 1976; blíže viz kap. 2.3). Naše porozumění prostoru je spojeno s místy, v nichž žijeme, a význam těchto míst je naopak odvozen z jejich prostorového kontextu (Seamon, Sowers 2008). Místo je tedy částí prostoru, které její uživatelé přidělují vlastní významy a hodnoty, a každé místo tak má svůj jedinečný charakter. K prostoru se vztahují pojmy jako otevřenost či volnost, místo je pak chápáno spíše v kontextu bezpečí a stability (Tuan 2003).

Pro samotný pojem „místo“ existuje mnoho definic a lze na něj nahlížet z různých hledisek. Mezi nejrozšířenější patří přístupy environmentální psychologie (např. Datel, Dingemans 1974 či Stedman 2002), jejíž pojetí je blízké přístupům behaviorální geografie,

a fenomenologie (např. Relph 1976, Tuan 1990 či Norberg-Schulz 1994), které jsou široce uplatňovány v humanistické geografii (Aitken, Valentine 2006). Environmentální psychologie se zabývá vlivy fyzického prostředí na chování lidí a používá pojem místo ve smyslu prostoru, ve kterém se uskutečňují lidské aktivity a kde jsou realizovány lidské záměry (Franz 2005). Lidské jednání vychází ze zpracování informací vnímaných a zachycených v tomto prostoru – místě. Také další emocionální procesy jako myšlení a cítění jsou chápány ve vztahu k určitým místům v prostředí, spíše než k abstraktním prostorovým strukturám (Golledge, Stimson 1997).

Fenomenologie se naopak zaměřuje na interpretaci významů a každodenních zkušeností spojených s místem, které si bezprostředně neuvědomujeme. Zabývá se tím, jakým způsobem místo vnímáme předtím, než o něm začneme přemýšlet. V pojetí humanistické geografie hraje místo zásadní roli v lidské zkušenosti (Seamon, Sowers 2008), přičemž tento vztah lze vnímat obousměrně, neboť právě zkušenost je ve fenomenologii místa považována za nejdůležitější součást percepce (Relph 1976). Fyzické vymezení místa ve fenomenologickém pojetí je dle Franze (2005) spíše vágní, vnímá jej spíše jako mentální obraz než jako ohraničenou část prostoru. Jak podotýká Relph (1976), praktická znalost míst je jen povrchní a vychází z funkcí, které místa plní, avšak význam místa z pohledu lidské zkušenosti je mnohem hlubší. Přístupy environmentální psychologie i fenomenologie se v mnoha aspektech prolínají.

2.2.1 Koncept místa

Jak již bylo naznačeno, místo lze pojímat jako prostor, který má jasně určený charakter (Norberg-Schulz 1994) a má jedinečnou schopnost uspořádat a soustředit lidské záměry, zkušenosti a chování. Představuje mnohovýrovný fenomén, jež Relph (1976) zjednodušeně chápe jako interakci tří složek, a to fyzického uspořádání, aktivity a významu. Podobně charakterizuje místo Rapoport (1990), podle nějž místo zahrnuje kromě fyzických prvků také informace a významy, které lidé vnímají a odhalují na základě svých rozdílných rolí, zážitků, očekávání a motivací. Místo je v tomto smyslu tedy vnímáno především prostřednictvím jeho fyzického vzhledu, kdy vizuální prvky poskytují v širším smyslu hmatatelné důkazy o určitém soustředění lidských aktivit nebo v užším smyslu odrážejí lidské hodnoty a záměry (Relph 1976).

Základní charakteristiku konceptu místa podává Lukermann (1967, cit. v Relph 1976, s. 3), jenž vymezuje místa jako komplexní sjednocení přírody a kultury, která vznikají v určitých

lokalitách a která jsou propojena s ostatními místy toky lidí a hmoty. Samotné místo pak tvoří daná lokalita a veškeré věci a jevy, které se v ní nacházejí, které jsou vnímány jako jednotný fenomén nesoucí určitý význam (podobně např. Aitken 1989, cit. v Golledge, Stimson 1997). Místo dle Tuana (1974) existuje nezávisle na přítomnosti pozorovatele, je ukotveno v dané lokalitě. Mezi důležité znaky místa pak patří také homogenita daného prostoru a nepřítomnost orientace, tedy např. samotná ulice místem není, neboť je orientovaná, ale nároží ulice již jako místo chápeme.

Místa jsou vytvářena a vnímána nejen individuálně, ale i skrze společné zkušenosti a sdílené symboly a významy jejich uživatelů, Relph (1976) je tak v tomto kontextu označuje jako „veřejná“. Takto lze chápat také místa, která se vyznačují fyzickou či symbolickou kvalitou, zejména přírodní či městské dominanty, jež vynikají nad okolní prostředí např. neobvyklou architekturou nebo díky jejich spojení s významnými událostmi (Relph 1976). Výrazná podoba těchto míst je v některých případech vytvářena záměrně za účelem vyjádření moci či autority, příkladem mohou být některá díla monumentální architektury a urbanismu z různých historických období, ať již ve stylu renesance, baroka či socialistického realismu. V rámci problematiky vnímání a utváření prostředí na základě významů lze nalézt určitou paralelu s pojmem „kulturní prostředí“, tak jak jej charakterizuje Siwek (2011; viz kap. 2.1).

Charakter míst se v čase proměňuje, a to nejen v souvislosti s přestavbami jeho fyzických prvků (např. budov), ale také se změnami postojů jejich uživatelů. V důsledku historických a kulturních změn místa prodělávají svůj růst, rozkvět a úpadek, tak jak daná lokalita, budovy či lidské aktivity v daném místě nabývají či ztrácí na významu (Relph 1976). Může se tak také měnit vnímání daného místa, jeho symbolika, význam, kulturní hodnota a dokonce i jeho hranice (Golledge, Stimson 1997).

„...places themselves are the present expressions of past experiences and events and of hopes for the future.“ (Relph 1976, s. 33)¹

¹ Volně přeloženo: Místa jsou současným projevem minulých zkušeností a událostí i očekávání budoucnosti.

2.2.2 Vztah člověka k místu

Jednotlivé prvky prostředí jsou vnímány ve svých významech, které jsou od nich neoddělitelné, neboť tyto významy jim přidělujeme vědomě i nevědomě na základě naší představy o těchto objektech, která vyplývá ze zkušeností a záměrů vztahujících se k danému místu (Relph 1976). Naše zkušenost s místem může být přímá a osobní, ale také jen nepřímá a abstraktní (Tuan 2003). Dlouhodobé setrvání v daném místě nám umožňuje poznat jej osobně, ale aby byl jeho obraz úplný, je třeba místo vnímat také z jeho vnější stránky, tedy získat určitý nadhled, a o získané zkušenosti také přemýšlet. Naopak místo, které známe pouze z vnějšku, například skrze pohled turistů či z literatury, se může také významně odlišovat od své skutečné podoby. Stejným místům tak mohou lidé udělovat různé významy a symboliku. Určitým úskalím je vyjádření naší zkušenosti s místem, neboť lidé jsou schopni formulovat myšlenky, ale mají problémy vyjádřit vjemy vnímané skrze své smysly (Tuan 2003).

V souvislosti s hlubším poznáním místa Relph (1976) pracuje s pojmem tzv. **identity místa**, přičemž z pohledu člověka rozlišuje jednak samotnou „identitu místa“ (*identity of place*) a jednak „ztotožnění s místem“ (*identity with place*). Identitu místa vymezuje jako přetrvávající jednotu, která umožňuje místu odlišovat se od ostatních. Je tvořena výše zmíněnými třemi složkami – (1) fyzickým uspořádáním místa, dále (2) odehrávajícími se aktivitami a událostmi a (3) významy připisovanými jednotlivci či skupinami. Relph (1976) však také zdůrazňuje, že takto definovaná identita místa není dostatečně určující, neboť v nejhlubší podstatě představují místa centra našich bezprostředních zkušeností se světem. Lidé jsou většinou hluboce spojeni s místem, kde se narodili nebo kde žijí, přičemž toto spojení je považováno za významný zdroj individuální i kulturní identity, za výchozí bod, z něž se člověk orientuje v okolním světě. Pro pochopení podstaty a intenzity konkrétních zkušeností pak Relph (1976) používá zmíněný pojem „ztotožnění s místem“. Chápe jej jako zkušenost s místem z jeho vnitřní stránky (tzv. *insideness*), jako míru zájmu, zapojení či vazby určité osoby či skupiny lidí ke konkrétnímu místu.

Sense of place

S myšlenkou identity místa úzce souvisí koncept popisující tzv. *sense of place*, v české literatuře někdy označovaný jako „význam místa“ (např. Vávra 2010), jež je také využíván v humanistické geografii pro studium vzájemných vazeb mezi člověkem a místem. *Sense*

of place lze chápat jako určitou vlastnost samotného místa, jakési vyjádření soudržnosti jednotlivých prvků v prostředí a také jako více či méně vědomé pocity a emoce, které místo generuje (Golledge, Stimson 1997). Patří mezi ně mimo jiné pocity sounáležitosti, tajemství, radosti, krásy či strachu. Ve smyslu osobní zkušenosti s určitým prostředím pak Dattel a Dignemans (1984) vymezují *sense of place* jako soubor významů, symbolů a hodnot, které si jedinec nebo skupina vědomě či nevědomě spojuje s určitou lokalitou nebo regionem. Kromě přímého kontaktu s místem a dalších zkušeností považují za jeho zdroj také například literární a umělecké ztvárnění daného místa. S tímto pojetím se shodují také Najafi a Shariff (2011), podle nichž *sense of place* představuje celkový dojem z místa, zahrnující způsoby, jakými lidé o místě přemýšlejí, jak jej vnímají a jaké mu připisují hodnoty.

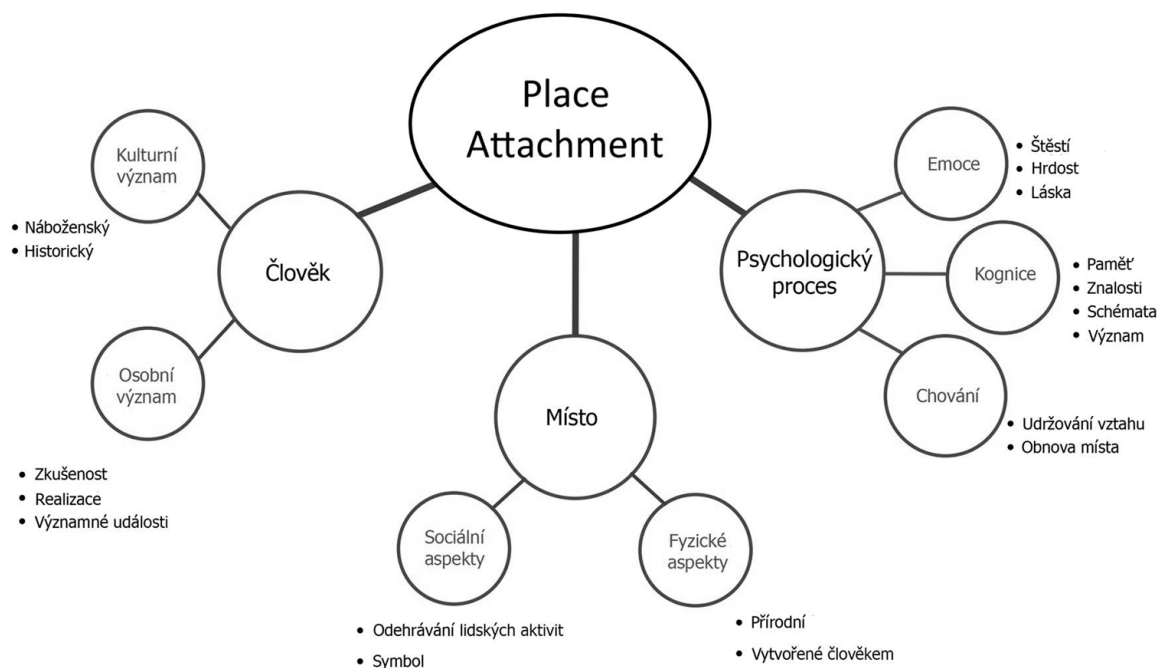
Z pohledu fenomenologie představuje *sense of place* emocionální spojení člověka s místem skrze symboly a významy (Najafi, Shariff 2011). Relph (1976) jej vysvětluje jako schopnost rozeznávat místa a jejich identity, která může být utvářena a vyvíjena skrze dlouhodobé vztahy mezi uživateli a místy, a to i napříč generacemi. Dle Tuana (2003) však může být *sense of place* vytvořen také „na první pohled“. Toto spojení může být ovlivněno osobními a kolektivními hodnotami, přesvědčeními a chováním a je také posilováno symboly a tradicemi. Lidé pak pečují o taková místa, která pro ně mají silný *sense of place*. Z pohledu environmentální psychologie zde tak dochází k vzájemnému předávání informací mezi člověkem a místem uvnitř určité lokality (Najafi, Shariff 2011). Lidé si z místa něco odnášejí a něco jiného prostředí předávají, tedy nějakým způsobem se v něm chovají.

Faktory formující *sense of place* popisují Najafi a Shariff (2011) a rozdělují je jednak na kognitivní a percepční a jednak na fyzické charakteristiky daného prostředí. Fyzické vlastnosti ovlivňují vnímané významy, přičemž mezi nejvýznamnější patří: velikost, měřítko, proporce, rozmanitost, vzdálenost, textura, ornamenty, barva, vůně, zvuk, teplota a vizuální pestrost. Za základní faktory ovlivňující vztah člověka k místu jsou tak považovány čitelnost místa a spokojenost lidí s charakteristikami prostředí, přičemž zde působí také dílčí činitelé jako identita, historie, fantazie, překvapení, bezpečnost či paměť. Kognitivní a afektivní vztahy s místem jsou tedy utvářeny skrze porozumění významům, symbolům a identitě místa. Z hlediska procesu vnímání je pak *sense of place* jakožto emocionální pouto mezi lidmi a místy utvářeno až po procesu kognice (Najafi, Shariff 2011).

Place attachment

S konceptem *sense of place* se do velké míry překrývá velice podobný koncept nazývaný *place attachment* („vazba k místu“), přičemž v literatuře jsou někdy oba pojmy používány v obdobném smyslu, tedy jako emocionální vazba člověka (či skupiny lidí) k určitému místu (např. Relph 1976, Tuan 1990). *Place attachment* představuje podle Stedmana (2002) určitou hodnotící složku místa, a vyjadřuje tak, co vše pro nás místo znamená. Vzájemný vztah všech uvedených konceptů týkajících se místa je zřejmý v tvrzení Lynche (1998 in Najafi, Shariff 2011, s. 189), dle něž „místo musí být rozeznatelné a mělo by mít vlastní identitu, aby došlo k vytvoření *sense of place* vedoucího k *place attachment*“.

Obr. 4: Schéma popisující place attachment

Zdroj: upraveno dle Scannell, Gifford 2010

Scannell a Gifford (2010) poukazují na značnou variabilitu vztahu mezi člověkem a místem a vymezují *place attachment* šířeji ve třech základních rovinách (dimenzích), které zahrnují dílčí faktory ovlivňující *place attachment* (viz obr. 4). Samotným objektem *attachmentu* je místo, které se vyznačuje např. určitou prostorovou úrovní, svými specifickými znaky a také fyzickým vzhledem, v němž převažují buď přírodní, nebo člověkem vytvořené prvky. Rovina osoby či aktéra spojeného s místem odkazuje na individuální či kolektivně sdílené významy, které vycházejí z politického, historického či

kulturního kontextu. Místa jsou často také spojena s významnými osobními událostmi daného jedince. Psychologické procesy pak poukazují na způsoby, jakými jsou tito jednotlivci či skupiny s místem spojeni. Kromě emocionálních aspektů, tedy pocitů, které lidé mají z určitého místa a které je k tomuto místu vážou, lze rozlišit také kognitivní a behaviorální aspekty místa. Jsou to určité znalosti, přesvědčení či vzpomínky, které si lidé s místem spojují, ale také způsoby, kterými se lidé v daném místě chovají (Najafi, Shariff 2011). V podobném smyslu pak např. Tuan (2003) hovoří o *attachmentu* jako o nahromadění vzpomínek a zkušeností v místě.

S pojmem *place attachment* je úzce spojován také termín **familiarita**, jež označuje náklonnost člověka k důvěrně známému prostředí (Svobodová 2011). Vychází vždy z přímé zkušenosti, neboť lidé si utvářejí familiární vztah zejména k místům spojeným s jejich dětstvím či k místům, která často užívají (Haapala 2005). Na rozdíl od *place attachment*, který může mít i negativní podobu, představuje familiarita ve většině případů pozitivní vztah. Díky každodenní zkušenosti mohou lidé také sdílet velké množství významů a porozumět jim (Tuan 1974).

2.3 Vnímání městského prostředí a architektury

Každé architektonické či urbanistické dílo určitým způsobem formuje okolní prostor. Halík a kol. (1996) v tomto smyslu hovoří o tzv. „urbanistické scéně“, která může být tvořena jak jednotlivými objekty, tak i celými městy či jejich částmi. V lidském vnímání zaujímá architektura podle Daye (2002) výjimečné místo, protože je na rozdíl od ostatních oblastí umění dostupná všem. Toto veřejné, člověkem vytvořené prostředí rozšiřuje a zpřesňuje naše povědomí o prostoru a podobně jako jazyk (podrobněji viz níže) má schopnost zjemňovat a zosťovat lidské vnímání. Tímto způsobem zároveň dochází k vyvolávání emocí a reakcí vnímajících jedinců, což bylo často hlavním účelem vybudování jednotlivých staveb i celých měst. Památka, ale i obyčejná budova tak může představovat určitý symbol, a předávat tak různá sdělení. Architektura také dokáže vyjasňovat sociální role a vztahy, neboť lidé si v člověkem vytvořeném okolí lépe uvědomují, kým jsou a jak by se měli chovat (Tuan 2003).

Následující odstavce přibližují způsoby vnímání architektury z hlediska jejích různých vlastností, které se promítají do celkového hodnocení staveb či městského prostředí. Je popsán charakter vnímání fyzických prvků, estetických hodnot staveb a také jejich

významů a emocionálních kvalit. Závěrečná část pak shrnuje poznatky zmíněné v předchozím textu a uvádí některé příčiny rozdílného vnímání architektury.

2.3.1 Architektonický a urbanistický prostor

Jednou z významných rolí architektury je dle Norberg-Schulze (1994) poskytování fyzických vlastností prostoru, které z pohledu fenomenologie umožňují jeho uživatelům dosáhnout duševní a fyzické vyrovnanosti. Relph (1976) v tomto smyslu rozlišuje architektonický prostor, jehož podstatou je právě záměrné vytváření prostorů, přičemž jednotlivé prvky (budovy) jsou vnímány jednotlivě a izolovaně. Podobným způsobem je pak vymezován prostor urbanistický, který na rozdíl od architektonického zahrnuje celkové využití prostoru včetně proluk mezi budovami. Urbanistické prostředí se tedy skládá z fyzických i prostorových prvků, přičemž pro každé město je jejich rozmístění specifické v závislosti na jeho historické minulosti (Halík a kol. 1996).

Pojetí urbanistického prostoru se však v průběhu historie měnilo, a pro každé historické období je tak jeho ztvárnění specifické. Ve středověku převažovala představa prostoru jako ohraničeného místa, omezeného městskými hradbami. Díky tomu lze ve středověkých městech rozlišit jak posvátná centra, tak okrajové části světské zástavby, které jsou svou jednoduchostí v protikladu k nadlidským rozměrům gotických katedrál, které překračují měřítko smyslového vnímání (Halík a kol. 1996). Tento středověký „mytologický“ prostor vystřídal v novověku důraz na estetiku, který se projevoval až do 19. století. Renesanční a barokní architekti, jak uvádí Halík a kol. (1996), již pracovali s formálním pojetím prostoru města, kdy se soustředili na jeho vizuální podobu s důrazem na geometrii a symetričnost. Na základě tohoto principu tak vznikaly rozsáhlé prostorové koncepce měst, které měly jednotný estetický řád.

Původ zájmu člověka o vytváření architektonického, resp. urbanistického prostoru se vyvinul mimo jiné ze zkušeností s přírodními místy, která se nějakým způsobem odlišovala od ostatních lokalit (Franz 2005). Schopnost tyto prostory vytvářet je však do velké míry závislá na individuálních dovednostech. Úlohou architektů a urbanistů je vytváření *míst*, částí prostředí s novým řádem, kterým skrze propojení s kulturními a symbolickými hodnotami dávají určitý význam (Relph 1976). Tedy ať již architekt či urbanista pracuje s jakýmkoliv principy, teoriemi či koncepty, vždy budou budovy a města vnímány jejich uživateli jako *místo*, jako střed lidských asociací, významů a hodnot (Tuan 2003). Estetická hodnota těchto míst a jejich význam pak formují naši zkušenost s okolním světem

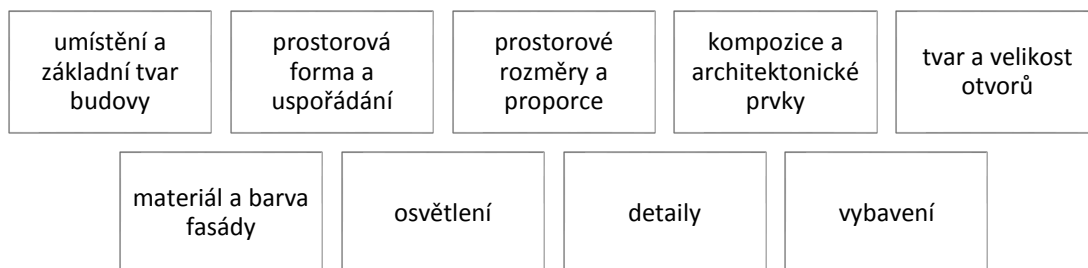
(Norberg-Schulz 1994). Podobně i Najafi a Shariff (2011) zdůrazňují významnou roli architektury jakožto nástroje reagujícího na lidské potřeby a očekávání, který významně ovlivňuje kvalitu zážitků a vztahů spojených s daným místem.

Výše zmíněné hodnoty a významy jsou předávány skrze samotnou morfologii města, jsou promítnuty do jeho tvarů, jednotlivých budov a prostorů. Výstižně tuto skutečnost charakterizuje Halík a kol. (1996, s. 10), podle nějž „uspořádáním prostoru jsou zároveň uspořádány a ve fyzickém tvaru zviditelňovány významy, které vyjadřují, jak daná společnost a doba chápe svůj svět.“ Podoba města byla často vytvářena (alespoň v evropských podmínkách) po dlouhá staletí, a je tak součástí dané kultury, přičemž kulturní cíle jsou zároveň základem integrity člověkem vytvořeného prostředí (Halík a kol. 1996). Na město tak lze podle Ashwortha (1998) nahlížet v současné Evropě jako na nejrozšířenější kulturní symbol, ať již chápeme kulturu v jakémkoli smyslu.

2.3.2 Vnímání fyzických vlastností architektury

Jak uvádí kapitola 2.1 této práce, výsledným produktem vnímání určitého prostředí, a tedy i člověkem vytvořeného, je jeho mentální reprezentace. Tento obraz zahrnuje jak fyzické prvky daného místa či objektu, tak s ním spojené symboly a významy, přičemž jeho podoba je ovlivněna současnými i minulými zkušenostmi s daným objektem. Franz (2005) se ve své práci mimo jiné zabývá způsobem, jakým je v lidské mysli zaznamenáván právě fyzický vzhled objektu, tedy jeho architektonické vlastnosti (označované také jako percepční). Autor rozlišuje základní faktory ovlivňující vnímání architektury, přičemž vychází z tzv. konceptu architektonických designových prvků, které shrnuje obr. 5. Podle Franze (2005) toto rozdělení odráží způsob vnímání architektury sdílený většinou jednotlivců, a s velkou pravděpodobností tak koresponduje s reprezentací architektury v lidské mysli.

Obr. 5: Designové prvky ovlivňující vnímání architektury

Zdroj: upraveno dle Franz (2005)

S výše uvedenými kategoriemi se do velké míry shoduje Halík a kol. (1996), který blíže popisuje některé architektonické, resp. urbanistické prvky působící na lidské smysly. Architektonická kompozice – ať již jednotlivé budovy, souboru staveb či celého sídla – kterou Halík a kol. (1996) považuje za zastřešující prvek, je ale často vnímána člověkem v pohybu, a tedy z různých vzdáleností a perspektiv, a je tak mnohdy víceznačná. Za základní kompoziční prvek významných staveb i sídel pak autor označuje hlavní přístupovou cestu.

Z hlediska jednotlivých objektů je pro jejich celkový obraz určující vzhled fasády (průčelí), jež zprostředkovává kontakt mezi uživateli budovy a veřejností. Vnější podoba tak může odrážet skutečný účel budovy a její vnitřní strukturu, jak tomu bylo např. dle zásad tzv. chicagské školy² na přelomu 19. a 20. století při navrhování fasád historizující architektury, nebo je může naopak šikovně maskovat. Zásadním prvkem fasády je pak rozvržení okenních a dveřních otvorů, které je určující pro osvětlení stavby. K dalším komunikačním prvkům staveb patří sochařská díla, reliéfy a dekorace stěn včetně architektonických detailů. Příkladem širokého využívání těchto prvků může být barokní architektura, jež se vyznačuje hustou sochařskou výzdobou a snahou o vyvolání velkého množství dojmů (Halík a kol. 1996).

Pro městské prostředí mají důležitý význam parky a další přírodní prvky. Navozují atmosféru kvalitního životního prostředí města a tak i když bývají nevyužívané, většina obyvatel jejich vybudování podporuje (Rapoport 1990). Jako součást městského prostoru měnily přírodní prvky v průběhu historie svůj vzhled i význam. Snaha o uchování přírody v rámci města se objevuje až od novověku, kdy především renesanční a barokní zahrady proměňují přírodu do estetické podoby. Naopak v 19. století mají přírodní prvky evokovat dojem nezušlechtěné divoké přírody, jakožto protiváhy k průmyslovému rozvoji měst. Tyto tendence se projevují také ve 20. století, a to zejména v koncepci zahradních měst, kde mělo spojení městského a venkovského prostředí představovat podmínku přirozeného způsobu života (Halík a kol. 1996).

2.3.3 Vnímání estetické kvality architektury

Jedním z významných kritérií celkového hodnocení městského prostředí, resp. architektury je estetická hodnota, která ovlivňuje naši bezprostřední zkušenost a dojem z daného místa

² Jedná se o tzv. chicagskou školu v architektuře, která působila v Chicagu a v New Yorku na konci 19. a na začátku 20. století.

a celkový pocit pohody. Každý člověk na své okolní prostředí spontánně uplatňuje požadavek *krásy*, která uspokojuje jeho estetickou potřebu, jež patří k základním lidským potřebám (Míchal 2000). Samotný pojem „estetický“ navozuje pocit něčeho pozitivního, tj. krásného, příjemného, ovšem estetické hodnocení může být i negativní, kdy jsou objekty označovány jako ošklivé či odpudivé. Estetika je pojmem poměrně nejednoznačným, např. Smardon a Karp (1993, cit. v Svobodová 2011) vymezují estetiku v několika rovinách, a to jako viditelnou krásu, jako sdílené lidské hodnoty či jako harmonii prostředí přírodního i člověkem vytvořeného.

Předmětem estetiky je podle Zusky (2001) tzv. estetická situace, kterou tvoří na jedné straně estetický objekt, tedy ve skutečnosti mentální obraz podnětů či vlastností vnímaného objektu, a na straně druhé estetický subjekt, tedy osoba, která má estetický prožitek. Estetickou hodnotu tak chápeme jako výsledek interakce mezi vlastnostmi daného objektu a psychologickými procesy v lidské mysli (Míchal 2000). Na tomto vnímání se podílí i sdílená estetická norma, tedy způsob, jakým je v dané společnosti a v dané době nahlíženo na estetiku architektury. V dalším textu je obsah pojmů estetická hodnota a estetická norma blíže vysvětlen, neboť se jedná o základní pojmy estetiky (nejen) městského prostředí a architektury.

Estetická norma

V případě, že jsou stejné estetické hodnoty sdíleny větší skupinou jedinců (subjektů), dochází k jejich upevňování v estetických normách. Vorel (1999, cit. v Svobodová 2011, s. 4) definuje estetickou normu jako „filtr, který ovlivňuje způsob estetického vnímání a prožívání a jehož charakter je závislý na čase, zeměpisné poloze, kulturních a společenských vlivech“. Člověk estetické normy zachovává a obnovuje, ovšem při zjištění určitých rozporů dochází také k jejich změnám. Estetická norma je tak hlavním důvodem, proč se v různých historických obdobích prosazovaly odlišné pohledy na estetiku městského prostředí a architektury. Estetické snahy byly nejsilnější vždy v obdobích hospodářského a kulturního rozvoje a obvykle se vyznačovaly potřebou určité jednoty ve tvarech základních architektonických prvků. Po mnoho staletí byl také hlavním principem pro vytváření matematicky ideálních proporcí a estetické harmonie rozměr tzv. zlatého řezu (více viz Svobodová 2011). V rámci urbanismu a architektury ale neexistují žádná neměnná pravidla, která by navždy striktně určovala podobu měst a sídel a jejich vnitřní uspořádání (Halík a kol. 1996).

Estetická hodnota

Estetické hodnoty nevycházejí pouze z estetických norem určitého období, ale jsou ovlivněny také kulturními, společenskými, ekonomickými a politickými faktory. Jelikož estetické hodnoty prostředí vznikají v interakci se subjekty, které se vyznačují specifickými percepčními a psychologickými vlastnostmi, není možné je plně vysvětlit jen na základě objektivně existujících vlastností objektu. Podstatou vzniku estetických hodnot je dle Franze (2005) kognitivní reakce člověka na formální kvality podnětu, které jsou v souladu s jeho hodnotami a preferencemi. Na jejich vzniku a vývoji se tedy podílejí také výše zmíněné „mimoestetické“ (esteticky nespecifické) i dříve osvojené estetické hodnoty daného jedince. Tyto hodnoty zahrnují i minulou zkušenost z dříve registrovaných obdobných situací. Valenta (2008, cit. v Svobodová 2011) pak za významný faktor utváření estetické hodnoty prostředí považuje kromě psychologického typu člověka také jeho sociální roli, tj. lze pozorovat rozdíly ve vnímání estetické hodnoty např. mezi vědcem, developerem či turistou. (Svobodová 2011)

Aby bylo možné vnímat vlastnosti objektu jako estetické hodnoty, je nutné, aby tyto vlastnosti, resp. v nich skryté významy, byly pro vnímajícího jedince „čitelné“. Tato schopnost „vyčíst“ hodnoty z vnější podoby prostředí je přitom stálou složkou lidského vnímání (Míchal 2000). Podle Franze (2005) je estetika v architektuře aplikována především prostřednictvím materiálního ztvárnění původně abstraktní myšlenky, kterou má objekt vyjadřovat. Architekti se však podle autora často soustředí pouze na samotnou myšlenku a proces projektování a již nekladou takový důraz na konečný výsledek.

Z hlediska názorů na podstatu estetického hodnocení lze rozlišit dva základní přístupy, a to subjektivní a objektivní (Míchal 2000). Pro zastánce subjektivního pohledu jsou estetické hodnoty výlučně produktem lidské mysli a jsou podmíněny pouze subjektivním prožíváním. Podstatu estetických hodnot a jejich proměn nelze podle nich nijak poznat ani přesvědčivě zdůvodnit, proto je tento pohled často označován jako tzv. estetický nihilismus (Míchal 2000). Naopak objektivní přístup je založen na předpokladu, že estetické hodnoty objektu se nachází v jeho vlastnostech či prvcích. Estetická hodnota sama o sobě přitom dle Míchala (2000) není vlastností objektu jako takového, ale je skrze něj zprostředkovávána. Existují různé názory na podstatu objektivní estetické hodnoty, přičemž tři nejvýraznější přístupy uvádí Míchal (2000):

- **Normativní estetické názory** nacházejí podstatu objektivních estetických hodnot výlučně ve fyzických vlastnostech objektu, v jeho vnější formě. Jejich aplikací vzniká dobově podmíněná estetická norma (viz níže). Často ale nerespektují historické proměny estetického hodnocení, kdy lpí na starých estetických principech, jako např. využití renesančního řádu v architektuře socialistického realismu.
- **Názory vyzdvihující mimoestetické hodnoty**, jako jsou harmonie, řád apod. Aby bylo dosaženo objektivní estetické hodnoty, vlastnosti objektu musejí být v harmonii s obsahovými hodnotami, které vznikají při interakci s pozorovatelem.
- **Funkcionalistické názory** považují za příčinu estetické hodnoty vnitřní vlastnosti objektů, které slouží k plnění jejich funkcí. Původně opomíjely jedinečnou identitu konkrétních míst, kterou zdůrazňují názory druhého typu, dnes však jsou jejich požadavky doplněny také o orientační, emocionální, a dokonce symbolické funkce.

Co je podstatou objektivní estetiky, se pokouší objasnit tzv. estetický teorém Bohuslava Dvořáka (Dvořák 1983), který byl vytvořen záměrně pro účely architektury. Ústřední úlohu v estetickém teorému hraje tzv. sémantické zprostředkování hodnot³ skrze vnější fyzický vzhled prostředí, které je založeno na schopnosti člověka ukládat si do paměti vztahy mezi vnější formou objektů a významy (hodnotami), které těmto objektům přiřazuje (Dvořák 1983). Lidé si tak při pohledu na určitý objekt z paměti vybavují významy, které si s podobnými tvary či objekty již dříve spojili. Základní formou sémantického zprostředkování hodnot je tak jejich vizuální znázornění.

2.3.4 Vnímání symbolické a emocionální kvality architektury

Hodnocení člověkem vytvořeného prostředí je založeno na vnímání významu jeho jednotlivých prvků, přičemž lze rozlišit významy týkající se pouze fyzické stránky či praktického využití objektů (viz výše), a významy, jež Rapoport (1990, viz též kap. 2.2) označuje jako skryté, spojené s asociacemi a představami, resp. emocionálními kvalitami, které v nich uživatelé či vnější pozorovatelé rozeznávají. V souvislosti s těmito skrytými významy lze hovořit o tzv. symbolismu architektury (Lang 1988). Architektura tímto způsobem dle Norberg-Schulze (1994) člověku poskytuje „existenciální oporu“, neboť místa či jednotlivé stavby, jež lze v hlubší podstatě samy o sobě považovat za symboly,

³ Sémantika se zabývá studiem vztahů mezi znakem a jeho významem.

jsou odrazem historických událostí, kulturních hodnot i životních zkušeností. Současné se sdělováním významu vyvolávají architektonická díla v uživateli a návštěvníci různé emocionální reakce, které odpovídají jejich kulturnímu a společenskému obsahu. Zvýrazňování určitých míst tak bylo v průběhu výstavby sídel často záměrné jako součást tzv. programové symbolizace (Halík a kol. 1996).

Symbolismus architektury

Účelem architektonického díla jakožto symbolu je tedy nést a předávat významy, které jsou komunikovány především skrze znaky (*signs*), tj. fyzické (také percepční, architektonické) vlastnosti budov a míst, které odlišují jedno místo od druhého. Na město lze tak dle Ashwortha (1998) nahlížet jako na jazyk, kterým jsou významy uživatelům prostřednictvím těchto znaků sdělovány. Tímto způsobem jsou zakódovány informace týkající se jak samotné budovy či místa, tak jejich historického i společenského kontextu. Reakce na člověkem vytvořené prostředí je navíc ovlivňována také nehmotnými faktory, jako jsou kultura či povědomí daného člověka o tom, k jakým účelům a jací lidé dané místo v minulosti využívali a jaké aktivity se zde v minulosti i v současnosti odehrávaly (Lang 1988). Význam daného místa tak také rozvíjejí jeho uživatelé, a to např. svým chováním, každodenními činnostmi či znalostí jeho historie (Tuan 1974).

Pro porozumění významu daného místa či stavby je podstatné, do jaké míry dokážou jeho architektonické prvky tento význam předat, tj. jak je daný objekt čitelný (viz výše). Zde je třeba poukázat na úzké propojení mezi zprostředkováním významů a vnímáním estetických hodnot, které již bylo naznačeno v předchozím textu. Tuto skutečnost dokládá také Lang (1988), jenž označuje symbolismus architektury za kulturní základ estetického zaujetí pro člověkem vytvořené prostředí. Způsob „kódování“, kterým jsou významy vyjadřovány, se však na různých místech liší a také se mění v čase. Záměrné zakódovávání symbolických významů v městském prostředí probíhalo po dlouhou dobu, a mnoho z nich tak již není srozumitelných nebo jsou pro pozorovatele irelevantní, a tudíž ignorované (Ashworth 1998). Některé objekty také v průběhu historie či po úpravě stavby svůj původní význam ztratily a získaly nový (Míchal 2000). Existuje však mnoho obecných znaků, které překračují hranice dané kultury a s nimiž se lidé identifikují napříč historií (Hershberger 1974). Jedná se např. o rozsáhlé urbanistické formy jako je čtverec či kruh, kterými jsou definována ideální města, nebo také o menší architektonické prvky jako věž, klenba či kupole (Tuan 1974).

Emocionální kvality architektury

Se symbolikou, ale také s estetickým vnímáním úzce souvisí také problematika emocionálních kvalit architektury, resp. vztahů mezi fyzickými vlastnostmi objektů a souvisejícími emocionálními reakcemi člověka (obecně viz kap. 2.1). Emocionální kvality považuje Franz (2005) za relevantní součástí prostředí, a tedy také architektury. Dokladem může být samotný koncept místa (viz kap. 2.3), jenž klade velký důraz na osobní, historický, symbolický nebo odvozený význam jako na zdroje emocionální kvality. Russell a Snodgrass (1987, cit. v Franz 2005, s. 44) zdůrazňují jejich značný význam v procesu dlouhodobého rozhodování, a zmiňují také doklady o přímých vlivech na prostorové a sociální chování. Nicméně emocionální kvality architektury jsou v současnosti obecně pojímány jako subjektivní a složité k uchopení. Naproti tomu například tradiční myšlenkové systémy jako čínské feng-šuej nebo indická vastu šástra, týkající se uspořádání prostoru, resp. architektonických staveb, považují za samozřejmost, že člověkem vytvořené prostředí má holistický a silný vliv na život jednotlivce stejně jako celé společnosti (Franz 2005).

Různé typy staveb vyvolávají v uživatelích či návštěvnicích rozdílné duševní reakce, které se vztahují k účelu či kulturnímu významu architektonického díla. Obytné stavby v nás tak mohou vyvolávat pocity bezpečí, pohody či intimity; kulturní a společenské stavby pak často navozují slavnostní náladu či touhu po zábavě. S prostorem kostela bývají spojeny pocity pokory a víry v Boha a posmrtný život, ovšem právě u sakrálních staveb často dochází k výše zmíněným změnám jejich původního významu, kdy např. u barokních staveb katolické protireformace již nevnímáme původně zamýšlený pocit strachu před Bohem. Naopak tyto stavby bývají dnes vnímány pozitivně zejména v souvislosti s jejich estetickými hodnotami (Halík a kol. 1996).

2.3.5 Vnímané vlastnosti architektonického prostoru

Franz (2005) ve své práci uvádí základní pojmy, které jsou používány pro charakteristiku architektury. Jedná se o nejčastější pojmy, které si lidé spojují s vlastnostmi architektonického prostoru. Vyjadřují tedy, jak architektura na člověka působí a jak tyto dojmy pojmenovává. Výsledné charakteristiky, které uvádí tab. 2, Franz (2005) vymezil a kategorizoval do tří základních skupin na základě provedeného výzkumu a souvisejících psychologických konceptů.

- **Popisné a významové vlastnosti** – popisné pojmy odkazují především na fyzické a měřitelné prvky, významové vlastnosti pak vyjadřují sekundární asociativní významy. Lze je také označit jako „percepční vlastnosti“, které ale také podléhají změnám prostředí a závisí na individuálních odlišnostech.
- **Porovnávací vlastnosti** - charakterizují prostředí jako celek (např. jeho řád, komplexitu), přičemž mohou být definovány jako strukturální vlastnosti podnětu.
- **Emocionální vlastnosti** – představují je významové pojmy, které nesou emocionální obsah.

Tab. 2: Vnímané vlastnosti architektonického prostoru

skupina	dimenze	pojmy	
emocionální kvality	potěšení	příjemný	nepříjemný
		krásný	ošklivý
	vzrušení	vzrušující	uklidňující
		zajímavý	nudný
	dominance	formální	neformální
		přesný	nepřesný
		napjatý	uvolněný
porovnávací vlastnosti	novost	neznámý	familiární
		neobvyklý	normální
	řád	uspořádaný	neuspořádaný
		jednotný	nejednotný
		jasný	nejasný
	komplexnost	komplexní	jednoduchý
		různorodý	jednotvárný
		zdobený	nezdobený
popisné vlastnosti	prostornost	prostorný	stísněný
	prosvětlenost	světlý	temný
	otevřenost	otevřený	uzavřený
	přirozenost	přirozený	umělý

Zdroj: upraveno dle Franz (2005)

Jak je zřejmé, jednotlivé pojmy zpravidla tvoří dvojice protikladných významů. Jako zajímavost Franz (2005) uvádí, že ve své podstatě subjektivní emocionální pojmy byly respondenty v průběhu výzkumu zmiňovány ve stejném smyslu jako pojmy popisující objektivní fyzické atributy. Lze tak usuzovat, že jsou pozorovateli pojímány jako rovnocenné charakteristiky.

Rozdíly ve vnímání městského prostředí a architektury

Celkové vnímání architektury je ovlivněno určitou selektivitou percepce (viz kap. 2.1), kdy jsou jasně a zřetelně vnímány především jevy spojené s potřebami daného jedince či jevy v prostředí neobvyklé (Golledge, Stimson 1997). Na vnímání okolního prostředí mají kromě kulturních faktorů vliv také osobnostní charakteristiky člověka, především pak již zmiňovaná familiarita a sociodemografické faktory, ke kterým se kromě věku a pohlaví řadí například úroveň vzdělání, profesní specializace nebo také místo současného bydliště (Svobodová 2011). V dalším textu jsou podrobněji diskutovány vlivy familiarity a profesní specializace, neboť právě vliv těchto faktorů bude zkoumán v praktické části práce.

Familiarita

Při vnímání vizuální stránky městského prostředí lze sledovat rozdíl mezi obyvateli a návštěvníky, neboť ti mají pro vnímání estetických kvalit potřebný odstup a zaujetí (Nasar 1979, cit. v Golledge, Stimson 1997, s. 203). Ve familiárním prostředí totiž člověk ztrácí citlivost k estetickému hodnocení a musí vynaložit zvláštní úsilí, aby skutečně „spatřil“ vzhled objektů, které jej obklopují. Při každodenních praktických aktivitách vnímají obyvatelé okolní budovy spíše z hlediska jejich funkce než vzhledu (Haapala 2005). Všimají si vizuální kvality městského prostředí spíše okrajově nebo při výjimečných příležitostech, případně když dojde k nějaké změně, jako je např. poničení budovy apod. Tyto skutečnosti lze vnímat v úzké spojitosti s konceptem *place attachment* (Haapala 2005; viz kap. 2.2.2).

Jak uvádí Tuan (1974), místní obyvatelé také často připisují zvláštní hodnotu napohled nenápadným místům či objektům, jejichž význam je srozumitelný jen jim. Jedná se o tzv. skryté významy míst či „místa zvýšené péče“ (*fields of care*, Tuan 1974), k nimž si jejich uživatelé vytvořili určitý emocionální vztah. Pro cizí návštěvníky jsou tato místa obtížně rozpoznatelná jen na základě jejich fyzického vzhledu. Návštěvníci či turisté pak vnímají především tzv. zjevné významy⁴, které většinou nesou místa okázalá a poutající pozornost. Tuan (1974) je označuje jako „veřejné symboly“ (*public symbols*), kterými mohou být např. památník, kostel či veřejná budova. Je však třeba poznamenat, že v určité míře spadá většina míst do obou uvedených kategorií, které shrnuje tab. 3.

⁴ Skrytý a zjevný význam prvků prostředí rozlišuje také Rapoport (1990; viz kap. 2.1).

Tab. 3: Typy míst dle Tuana (1974)

veřejné symboly	místa se zvýšenou péčí
<i>posvátné místo</i>	<i>domov, obchod, hospoda</i>
<i>park</i>	<i>nároží ulice, sousedství</i>
<i>památník</i>	<i>tržiště</i>
<i>monumentální architektura</i>	<i>město</i>
<i>veřejné prostranství</i>	
<i>ideální město</i>	

Zdroj: upraveno dle Tuan (1974)

Profesní specializace

Na základě profesní specializace bývají lidé pro účely výzkumu často rozděleni do skupiny expertů a laiků či širší veřejnosti, přičemž byly prokázány odlišnosti ve vnímání významu architektury a v preferencích mezi těmito skupinami (např. Hershberger 1974; podobně také Kaplan a Kaplan 1989, cit. v Svobodová 2011, s. 15). Zmínění autoři poukazují na odlišné vnímání architektonického prostředí experty, které je ovlivněno jejich znalostmi z oboru a zkušenostmi z praxe. Z hlediska vnímání významu pak architekti či projektanti kladou dle Rapoporta (1990) větší důraz na fyzickou podobu, tj. význam projevovaný skrze architektonické vlastnosti objektů. Naproti tomu uživatelé, resp. laická veřejnost reagují na prostředí prostřednictvím asociací spojovaných s danou stavbou či místem. Význam původně zamýšlený architekty se tak nemusí vždy shodovat s těmi, které vnímají uživatelé, a to především v případě symbolických (skrytých) významů a hodnocení (Hershberger 1974). Rapoport (1990) pak považuje za rozhodující právě význam, který má prostředí pro jeho uživatele či veřejnost. Profesionálové daného oboru se také v porovnání se skupinou laiků vyznačují větší homogenitou svých názorů, jak na příkladu skupiny architektů ve své práci potvrdil Hershberger (1974).

Ukázkou rozdílného vnímání architektury může být příklad středověké katedrály, kterou architekti v současnosti hodnotí z hlediska jejích fyzických prvků, jako jsou kompozice, osvětlení či barevnost (viz kap. 2.3.2), přestože ve své době představovala posvátný symbol a nesla mnoho teologických významů. Tuto skutečnost kritizuje Rapoport (1990), podle něhož by historické stavby měly být hodnoceny podle toho, jaký význam měly pro své stavitele a uživatele v době svého vzniku.

2.4 Vnímání kulturního dědictví

Prostředí každého města bylo v průběhu své existence naplněno mnoha různými symbolickými hodnotami a významy, které byly vytvořeny v určité době a konkrétní skupinou jedinců (Halík a kol. 1996). Na prostředí města lze tak nahlížet jako na určité svědectví dějin a dané kultury. Významné doklady kultury a historie pak nazýváme kulturním dědictvím a snažíme se je zachovat. Obsah a význam kulturního dědictví se však v průběhu času proměňuje, tak jak se mění společenské postoje k minulosti. V městském prostředí tak dochází k prolínání společenských, politických, náboženských a estetických myšlenek a zkušeností, které stály za přeměnou či naopak ochranou daného prostředí v určitých historických obdobích (Lowenthal, Prince 1965, cit. v Datel, Dingemans 1984, s. 132). Snaha o záměrné zachování konkrétních budov i rozsáhlých částí existujícího člověkem vytvořeného prostředí, tak jak ji známe dnes v podobě památkové péče (viz kap. 2.5.1), byla však minulosti jevem poměrně výjimečným a její počátky se datují až od konce 18. století (Ashworth 1998).

2.4.1 Význam a využití kulturního dědictví

Základní význam kulturního dědictví je podle Tunbridge (1998) zřejmý, představuje to, co jsme zdědili z minulosti. Jeho význam se však rozšířil a je používán nejen ve vztahu k historickému prostředí, ale ve spojení s oblastmi materiálního i intelektuálního dědictví a také s identitou místa. Kulturní dědictví je tedy běžně vnímáno jako pojem zahrnující jednak materiální či hmotné statky, jako jsou přírodní krajina a sídla, místa, budovy, památky, artefakty a celkově fyzický vzhled člověkem vytvořeného prostředí, a jednak nehmotné prvky kultury (Graham, Howard 2008). Nehmotné dědictví je obsaženo ve společenských zvycích, hodnotách, přesvědčeních a výrazových formách jako například v jazyce, umění, řemeslu, hudbě či tanci (Loulanski 2006). Poskytuje lidem pocit sounáležitosti a kontinuity a je pro společnost podobně významné jako materiální formy kulturního dědictví (Graham, Howard 2008).

Vzhledem k zaměření této práce na téma městského prostředí a architektury se v dalším textu pojmem kulturní dědictví rozumí hmotné prvky kultury, a to především architektonická díla (budovy), soubory budov a architektonicky zajímavá místa. Tyto druhy památek jsou vymezeny jako součást kulturního dědictví⁵ v Úmluvě o ochraně

⁵ V rámci UNESCO je zvlášť vymežováno kulturní dědictví (*cultural heritage*), které zahrnuje dědictví vytvořené člověkem, a přírodní dědictví (*natural heritage*) (UNESCO 1975).

světového kulturního a přírodního dědictví (UNESCO 1975), přičemž konkrétně na kulturní dědictví architektonické povahy je pak zaměřena Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy⁶. Tabulka 4 přibližuje, které druhy památek jsou považovány za architektonické dědictví. Vymezení jednotlivých druhů památek a jejich charakteristika jsou v rámci obou dokumentů téměř totožné.

Tab. 4: Vymezení architektonického dědictví

druh nemovitosti	charakteristika památek
památky	<i>všechny budovy a konstrukce pozoruhodné svým historickým, archeologickým, uměleckým, vědeckým, společenským nebo technickým významem, včetně jejich vestavěného zařízení a výbavy</i>
architektonické soubory	<i>homogenní skupiny městských nebo venkovských budov pozoruhodné svým historickým, archeologickým, uměleckým, vědeckým, společenským nebo technickým významem, které jsou navzájem dostatečně spojené, aby představovaly topograficky vymežitelné jednotky</i>
místa	<i>kombinovaná díla člověka a přírody, jimiž jsou oblasti částečně zastavěné a dostatečně charakteristické a homogenní, aby byly topograficky vymežitelnými jednotkami, která jsou pozoruhodná svým historickým, archeologickým, uměleckým, vědeckým, společenským nebo technickým významem</i>

Zdroj: NPÚ (2011), UNESCO (1975)

Datel a Dingemans (1984) nacházejí některé obecné podobnosti v procesu ochrany historických památek. Uvádějí nejčastější kritéria používaná pro výběr míst, která jsou z historického hlediska hodna památkové ochrany, mezi které patří lidské měřítko, původní struktura, harmonická architektura, romantické asociace či tradiční vzhled. Důraz je tak kladen jednak na zachování veřejných míst a jednak na památkovou ochranu historicky zachovalých obytných čtvrtí, které jsou často spojeny s působením šlechty. V tomto smyslu poukazují také na skutečnost, že lidé obvykle přiřazují hodnotu místům, která by si nevybrali pro vlastní bydlení.

Význam kulturního dědictví

Spíše než hmotnými materiálními artefakty či jinými nehmotnými formami minulosti je hodnota kulturního dědictví, ať již kulturní či finanční, podle Grahama (1998) tvořena významy, které daným objektům přisuzujeme a způsoby, jakými jsou reprezentovány.

⁶ Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy, 73/2000 Sb. m. s.

Hodnoty přikládané památkám kulturního dědictví jsou ovlivněny řadou filtrů, skrze něž lidé na dané objekty nahlíží. Mezi nejvýznamnější z nich pak patří národnost, náboženství, etnická příslušnost, sociální postavení, ale také osobní zkušenosti (Graham, Howard 2008). Samotné významy či sdělení, které jsou skrze stavební památky předávány, jsou tak jen zřídka jednoznačná, neboť byla vytvářena v sociálně různorodých společnostech, a mají tak i dnes pro různé skupiny obyvatel odlišný význam (Ashworth 1998). Příkladem může být gotická katedrála, jež nese odlišné sdělení pro katolíka, protestanta, muslima, ateistu či nacionalistu. Na základě těchto vnímaných významů lze také vysvětlit, proč byly z celé historie vybrány právě určité objekty či tradice.

Zájem veřejnosti o nehmotné interpretace spojené s památkami podle Grahama a Howarda (2008) stále roste. Návštěvníci kulturních památek však většinou nezaznamenávají sdělení zakódovaná jejich staviteli či soudobými „interpretátory“, naopak původní významy mohou být zcela ignorovány nebo případně zaznamenány pouze mimovolně (Ashworth 1998). Ve vnímání významu stavebních památek se projevují také rozdíly související s familiaritou, které lze pozorovat u architektonických děl obecně (viz kap. 2.3.5). Na odlišné pohledy místních obyvatel a cizinců poukazuje již Lynch (1972), Ashworth (1998) pak popisuje konkrétněji rozdíly ve vnímání památek mezi místními obyvateli a turisty zaměřenými na kulturní dědictví. Tito turisté jsou většinou předem připraveni pro přijímání informací určitého druhu a mají povědomí o významu prvků, které vnímají. Tyto významy jsou pak začleněny do existujících myšlenkových (kognitivních) struktur (viz kap. 2.1), které se však u rezidentů a turistů liší. Tedy nejen, že dochází ke vnímání různých sdělení, ale též sdělení jsou také často rozdílně vnímána. Obě zmíněné skupiny však mají zájem na odlišnosti místa, které je pak pro turisty atraktivní díky své jedinečnosti a pro rezidenty představuje symbol lokální identity (viz níže).

V průběhu času došlo k proměnám definice kulturního dědictví a k určitému posunu v jeho významu. V současné době se stále více prosazuje instrumentální pojetí tohoto fenoménu, vycházející především z britského prostředí (Foltýn, Havlůjová 2012), které vymezuje kulturní dědictví jako tu část minulosti, kterou v přítomnosti vybíráme, abychom ji využili pro naplnění současných potřeb a záměrů, ať již kulturních, politických, sociálních či ekonomických (Graham 2000, cit. v Loulanski 2006, s. 54, podobně také Ashworth, Tunbridge 1999 či Graham, Howard 2008). Kulturní dědictví je tak často pojímáno jako sociální konstrukt (Graham, Howard 1998), neboť dnešní významy jsou kulturním

památkám vtisknuty záměrně, přičemž jsou formovány a pozměňovány zejména prostřednictvím médií a vycházejí z postojů a potřeb těch, kdo je vytvářejí (Loulanski 2006, Tunbridge 1998). Může se jednat o zástupce veřejného i soukromého sektoru, o úředníka, o člověka znalého i neznalého místních poměrů, přičemž každý z nich sleduje prostřednictvím vytváření a spravování kulturních památek jiné záměry (Ashworth and Graham 2005, cit. v Graham, Howard 2008, s. 1). Tyto přiřazené významy dále regulují a organizují naše chování, neboť pomáhají stanovit společenská pravidla a normy (Graham, Howard 2008). Také interpretace minulosti, které se projevují v přístupu společnosti ke kulturnímu dědictví, označuje Graham (1998) ve své podstatě pouze za pomíjivé a přechodné sociální konstrukty odrážející danou dobu a místo svého zrodu (podobně také Kotalík 2008). Se změnou kulturních či společenských podmínek tak dochází také k přetváření významů kulturního dědictví.

Využití kulturního dědictví

Obsah kulturního dědictví je tedy reakcí na současné potřeby, z nichž vychází také nynější role kulturního dědictví. Pokud dojde ke změně těchto potřeb, lze podle Ashwortha a Tunbridge (1999) očekávat také změnu přístupu ke kulturnímu dědictví a proměnu jeho obsahu. Ashworth a Tunbridge (1999) podobně jako Clark (2000, cit. v Loulanski 2006, s. 55) uvádějí hlavní oblasti využití kulturního dědictví, které je prostředkem k:

- **naplnění politických cílů**, například jako zdroj politické legitimacy či podpora politických ideologií
- **kulturní různorodosti a sociální a etnické soudržnosti**, prostřednictvím vytváření identity místa
- **zajištění ekonomických zdrojů**, zejména ve formě komodifikace kulturního dědictví v rámci cestovního ruchu

Role dědictví, která byla vnímána v úzkém smyslu symbolů národní jednoty a hrdosti, tak nyní zahrnuje mnohem širší jevy (Clark 2000, cit. v Loulanski 2006, s. 55). V souvislosti s tím tak kulturní dědictví již přestává být spojováno pouze se samostatnými objekty a jejich fyzickým zachováním, ale jeho forma se rozšířila na prostorově rozsáhlé celky přírodní krajiny, městské a venkovské oblasti, celé historické prostředí a je chápáno také ve smyslu „místa“. Jedním z dokladů je například rozlišení kategorie míst či lokalit jakožto kulturních, resp. architektonických památek v uvedených dokumentech UNESCO a Rady Evropy.

Z uvedených skutečností je také zřetelný posun v přístupu ke kulturnímu dědictví, který je orientovaný na společnost a na funkční využití. Tento vývoj lze podle Loulanski (2006, s. 55) pozorovat na třech pomyslných vzájemně souvisejících osách: „od památek k lidem, od objektů k funkčnímu využití, a tedy od ochrany památek k udržitelnému využívání a rozvoji“. Kotalík (2008) pak v tomto smyslu zdůrazňuje nutnost vyváženého přístupu k ochraně i rozvoji. Také v Úmluvě o ochraně architektonického dědictví Evropy je zakotveno využívání chráněných statků s ohledem na potřeby současného života a ve vhodných případech podpora adaptace starých budov pro nové účely. Dle názoru Netzera (1997, cit. v Loulanski 2006, s. 55) je největší úspěch ve snaze o zachování kulturního dědictví dosažen ve chvíli, kdy je daný objekt skutečně využíván a je schopen generovat příjmy na pokrytí nákladů na svoji údržbu. Posun od estetického a historického významu ke společenské hodnotě prostředí zmiňují v souvislosti s ochranou historických památek již Datel a Dingemans (1984). Kulturní dědictví je tak třeba chápat nejen jako doklad minulosti, ale jako „živou součást přítomnosti a nezastupitelnou kvalitu určující budoucí rozvoj společnosti a podněcující tvůrčí i ekonomický potenciál“ (Kotalík 2008, s. 28).

Na kulturní dědictví je v posledních desítkách let nahlíženo jako na velmi silný prvek ekonomického rozvoje. Je využíván zejména k podpoře rozvoje na lokální úrovni, a to prostřednictvím zajištění zaměstnanosti, tvorby příjmu, revitalizace lokálních městských a venkovských prostorů či zajištění ochrany přírody (Loulanski 2006). Jeho velký potenciál pak tkví zejména v oblasti městského cestovního ruchu a pro jeho využití je dle Gospodini (2002) velmi podstatné vylepšení celkového obrazu prostředí města a především zviditelnění jeho stavebních památek, neboť to zajišťuje městu specifický vzhled a odlišuje jej od ostatních měst. Kulturní a stavební památky představují jedinečnou konkurenční výhodu jednotlivých měst, a tak se stále častěji stávají hlavními turistickými atrakcivami jednotlivých měst a tím i jejich významnými obchodními komoditami (Zukin 1995, cit. v Gospodini, s. 22).

Proměny kulturního dědictví v zemích střední Evropy

Změnu obsahu a významu kulturního dědictví lze sledovat také v České republice, neboť stejně jako v ostatních postkomunistických zemích střední Evropy je zde kulturní dědictví využíváno k naplnění potřeby politické legitimizace nového způsobu vlády. V dalším textu jsou charakterizovány tyto proměny na základě práce Ashwortha a Tunbridge (1999), kteří považují města v zemích střední Evropy za ukázkové případy kulturního dědictví

odrážející historické a geografické projevy změny politického systému a ideologie. Hlavní změny ve správě a využití památek zahrnují jak odstranění některých prvků připomínajících odmítanou nedávnou minulost, tak návrat k dřívějším úsekům dějin či nové interpretace minulosti jako prostředek vytváření nových identit. Došlo tak odstranění veřejné ikonografie, přejmenování ulic, změnám významu, vzhledu či pouze novému využití staveb, které představovaly symboly komunistické ideologie.

Nicméně ve vztahu k tomuto procesu vyvstávají otázky, které konkrétní prvky tohoto kulturního dědictví a v jakém množství mají být odstraněny a čím mají být nahrazeny (Ashworth, Tunbridge 1999). Postupně tak dochází například k tomu, že dříve běžné stavby se stávají vzácnými a získávají na hodnotě. Kromě odstraňování připomínek minulosti pak dochází také k novým interpretacím kulturního dědictví za účelem podpory nových státních struktur, které směřují zejména k posílení národní identity. Podle Ashwortha a Tunbridge (1999) by mělo být období komunistického režimu v určité formě dále připomínáno, neboť je součástí dějin. Z hlediska praktické části této práce se mohou tyto procesy projevat v rámci vnímání a proměn architektury socialistického realismu.

2.4.2 Kulturní dědictví a identita místa

Význam místa z pohledu historie však nemusí být spojen pouze s významnými dějinnými událostmi, ale je často dokladem historie samotného města či regionu. V souvislosti se zvýšeným zájmem o lokální a regionální dějiny se tak v současnosti dostávají do popředí zájmu obyvatel i takové stavby či části měst, které sice nemají vysokou estetickou či historickou hodnotu, ale jsou symbolem určité lokální či regionální sounáležitosti a připomínkou společné historie i současného života obyvatel (Halík a kol. 1996). Rozhodnutí o tom, která místa či stavby se měly chránit, by tak podle Lynche (1972) neměla být založena do takové míry na názoru odborníků, ale spíše na vzpomínkách a pocitech uživatelů daného území.

V současné době, kdy je identita vnímána stále více v lokálním kontextu (Graham, Howard 2008), je ochrana kulturního dědictví některými autory (Ashworth 1998, Graham 1998) považována za efektivní prostředek sloužící k vyjádření zmíněných pocitů sounáležitosti a k utváření identity místa (viz kap. 2.2.2). Neboť zachované tradiční budovy a městská jádra poukazují na historii a kulturní dědictví města a také vytváří silné environmentální obrazy pro návštěvníky i rezidenty (Gospodini 2002). V této souvislosti poukazují např. Dattel a Dingemans (1984) či Tuan (1990) dokonce na hlubší význam

místa, kdy prostřednictvím zachování památek dochází k udržování či posilování *sense of place* (viz kap. 2.2.2), který je podle Tuana (1990) vyjádřený v estetických kvalitách architektury, v historických událostech, v charakteristické struktuře jednotlivých částí města a v povědomí o určitých místech. Ochrana právě těch lokalit a prvků kulturního dědictví, které hrály roli v životech samotných obyvatel a nesou v sobě jejich vzpomínky (Graham, Howard 2008), by tak měla být podle Lynche (1972) základem snahy o dosažení *sense of place*.

„... vědomí minulosti je důležitým prvkem lásky k místu.“ (Tuan 1990, s. 99)

Naproti tomu Relph (1976) tvrdí, že ochrana historických památek může být kontraproduktivní ve vývoji *sense of place*. Gospodini (2002) či Ashworth (1998) v tomto smyslu hovoří o „destabilizaci“ stavebních památek jako dominantního prostředku pro vytváření identity místa, neboť mnoho z nich je produktem manipulace a úmyslného zakódování symbolického významu (viz výše). Tyto typické způsoby zachování kulturního dědictví tak často vedou k poškození dědictví a jeho vytržení z kontextu (Prott 2005, cit. v Loulanski 2006, s. 55). V průběhu času také docházelo k postupnému filtrování památek, které jsou zachovávány, a v důsledku toho se pak u velké části existujícího zachovaného městského prostředí se snížil jeho význam (Gospodini 2002).

Toto snižování významu historického prostředí, typické především pro evropská města, je dle Ashwortha (1998) způsobeno procesy, které nazývá „eradifikace“ a „muzeumifikace“. Eradifikací je míněno zničení či zmizení artefaktů, prostorů, budov a jiných prvků, které bylo způsobeno jak samovolně, například při válce nebo přírodní katastrofě, tak záměrně z důvodu modernizace, změny politického režimu či změny kulturního prostředí. Pojem muzeumifikace pak označuje změnu funkce či formy prvků kulturního dědictví, která se uskutečnila za nějakým účelem, nejčastěji z důvodu změny významu zachovaných památek nebo jejich využití jako turistických a tudíž ekonomických zdrojů. Význam stavebních památek jakožto symbolů je tak neutralizován skrze jejich interpretaci jako objektů, které mají pouze historickou hodnotu. Podobný pojem „muzeumizace“ (*museumisation*) používá v souvislosti s ochranou památek také Relph (1976), který tak označuje projevy konzervace, rekonstrukce a idealizace minulosti. Jejich výsledkem je umělé vytváření míst, jako jsou například zrekonstruované hrady, které jsou kombinací historie, mýtů, reality a fantazie. Jak poukazují Taylor a Konrad (1980, cit. v Datel,

Dingemans 1984, s. 134), jakákoli historická rekonstrukce přetváří způsob vnímání minulosti.

Mezi hlavní principy či záměry, které stojí za těmito manipulacemi se stavebními památkami, řadí Gospodini (2002) jednak (1) vtisknutí národních identit do zachovaného městského prostředí a jednak (2) vytvoření specifických tváří měst prostřednictvím stavebních památek. Někteří autoři (Ashworth 1998, Tunbridge 1998) zastávají názor, že dvě staletí trvající praktiky památkové péče nevytvořily specifická prostředí měst, ale spíše vedou k vytváření standardizovaných forem kulturního dědictví, díky kterým se od sebe jednotlivé lokality odlišují stále méně a dochází ke snižování identity místa. Ashworth (1998) a Gospodini (2002) rozlišují konkrétní faktory, které omezují potenciál stavebních památek vytvářet identitu místa:

- **Dominantní myšlenkové proudy v restaurátorství, revitalizaci a regeneraci městského prostředí**, které jsou předávány na mezinárodní i národní úrovni prostřednictvím stejné odborné přípravy architektů a urbanistů. Důsledkem toho pak zachované části měst vykazují společné prvky (morfologické, prostorové či funkční), a svědčí tak spíše o dominantních postojích ke stavebním památkám v době jejich obnovy než o jejich původní struktuře nebo historickém období, ve kterém byly postaveny.
- **Standardizované prvky veřejných prostranství**, jako je vybavení ulic, dlažba, nápisy, zeleň či lampy, se v historické části často odlišují od ostatních oblastí města. Ve většině obnovených částí měst jsou tyto úpravy v pseudolidovém či historizujícím stylu.
- **propagované politiky a postupy obnovy** historických částí měst, které jsou doporučovány městům ze strany orgánů Evropské Unie (např. Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy, viz výše) nebo mezinárodních organizací a institucí jako např. UNESCO.

2.5 Institucionální a finanční aspekty regenerace vybraných typů staveb

Regenerace městského prostředí je jedním z významných témat této práce, která se ve své praktické části zabývá jednak obnovou areálu barokních staveb, které leží v městské památkové zóně a jsou z velké většiny kulturními památkami, a jednak regenerací bytových domů ve stylu socialistického realismu, které nespádají pod žádný typ památkové ochrany. V následující kapitole je tak představen proces regenerace právě těchto typů staveb, tedy bytových domů a kulturních památek, a to se zaměřením na samotný průběh regenerace a možnosti jejího financování včetně dostupných dotačních titulů. Postup regenerace je v případě bytového domu i stavební kulturní památky specifický a skládá se z jednotlivých kroků a náležitostí, které jsou doporučené či (častěji) stanovené na základě právních předpisů. Část týkající se regenerace historických staveb se věnuje také problematice památkové péče, neboť instituce památkové péče výrazným způsobem vstupují do procesu regenerace stavebních památek a ovlivňují jeho průběh i výsledek. Úspěšná regenerace, nejen v případě historických památek, může nastartovat ekonomiku celého města a je přínosná i místním obyvatelům, neboť regenerované stavby mohou být součástí místní identity (viz kap. 2.4). Jedním z nejvíce viditelných dopadů regenerace je zvýšení ekonomické hodnoty a sociálního prostředí (Heritage Works 2013).

2.5.1 Památková péče a regenerace historických budov

Památková péče jako cílený systém funguje v evropských zemích od 19. století, kdy se zformoval také její hlavní cíl, jež spočívá ve snaze zachovat fyzickou i duchovní podstatu děl vytvořených v minulosti (Solař 2004, cit. v Czumalo 2008, s. 13). Jedná se tedy o uchování kulturních památek, jakožto specifické součásti kulturního dědictví, po co nejdelší dobu v původním stavu, na původním místě a v původním prostředí, tak aby nebyla zkreslena jejich vypovídající hodnota (Novák 2009). Ochrana kulturního dědictví je přitom prosazována jako záležitost veřejného zájmu (Kotalík 2008), přičemž nositelem veřejného zájmu jsou podle Dufkové (2008) velmi obecně vymezitelné skupiny či společenství osob označované jako „veřejnost“. Hlavními motivačními faktory, které vedou jedince k účasti na uplatňování tohoto veřejného zájmu, jsou tak cíle a potřeby dané společností a sdílené hodnoty (Dufková 2008). Přestože vztah široké veřejnosti ke kulturním památkám je obecně kladný, političtí zástupci se podle názoru

Kotalíka (2008) snaží v praktických záležitostech podstatu památkové péče často zpochybňovat a bagatelizovat.

Přestože každá památka vyžaduje individuální přístup zohledňující její hodnoty i současnou funkci, lze v procesu památkové péče nalézt určité obecné principy, které byly poprvé uceleně formulovány v tzv. Benátské chartě⁷ z roku 1964, které je základem současné evropské památkové péče (Štulc, Jerie 2012). K jejím hlavním principům, které se dotýkají obnovy či renovace památky, patří tyto:

- Obnova památky musí vyváženě spojit uchování jejích hodnot s pochopením pro udržení její živé funkce jako nejlepší záruky její trvalé existence. Využití památky ale nesmí narušit uspořádání a výzdobu budov.
- Ochrana originální hmotné substance památky, která je zdrojem její autenticity a vypovídající hodnoty a je také nositelem hodnoty stáří. Rekonstrukce zaniklého historického tvaru je dovolena, avšak pouze do míry historického poznání.
- O památku je třeba pečovat s užitím původních historických technologií, postupů a materiálů, jejichž kontinuitu je třeba udržet. Pokud tradiční techniky nepostačují, je možno zabezpečení památky provést moderními technikami, jejichž účinnost byla vědecky prokázána a vyzkoušena.
- Je třeba chránit také prostředí památky a urbanistický či krajinný kontext, tj. například historický městský půdorys, poměr zastavěných a volných ploch včetně zeleně a historické rozložení dominantních staveb (Štulc, Jerie 2012).

Právní normy upravující památkovou péči

Památkovou péčí lze v konkrétnějším pojetí chápat jako soubor postojů, rozhodnutí a aktivit, které jsou spojeny s vlastnictvím, spravováním nebo využíváním statků označených za kulturní památky (Kopecká 2008). Podobně jako v celé Evropě zajišťuje organizaci a výkon památkové péče v České republice politická správa, ať již na lokální, regionální, státní či mezinárodní úrovni (Novák 2009). Ochrana a zachování kulturních památek jsou vykonávány na základě obecně závazných předpisů a mezinárodních úmluv, do kterých se promítají výše zmíněné základní principy. Základním právním rámcem, který upravuje památkovou péči, je zákon o státní památkové péči⁸ a jeho prováděcí

⁷ Benátská charta, mezinárodní charta o zachování a restaurování památek a sídel.

⁸ Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění.

vyhláška⁹, a dále vyhlášky upravující obsah a náležitosti plánu území s archeologickými nálezy (vyhláška č. 187/2007 Sb.) a plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón (vyhláška ze dne 28. listopadu 2008). Se zákonem o státní památkové péči je propojena řada dalších právních předpisů, jako jsou občanský zákoník, správní řád či stavební zákon. Ten pamatuje na ochranu kulturního dědictví v tom smyslu, že zahrnuje ochranu architektonické a archeologického dědictví mezi cíle územního plánování.

Zákon o státní památkové péči definuje chráněné statky památkové péče a také stanovuje průběh procesu jejich vymezení či zrušení. V současnosti jsou chráněné statky vymezovány na základě nařízení vlády nebo vyhlášky Ministerstva kultury ČR, a to ať jsou ve veřejném nebo soukromém vlastnictví (Dufková 2008). Jednotlivé chráněné objekty a území jsou zapisovány do Ústředního seznamu kulturních památek České republiky a podléhají režimu stanovenému zákonem. Mezi chráněné statky tak patří (1) kulturní památka, (2) národní kulturní památka, (3) památková rezervace, (4) památková zóna a (5) archeologický nález.

V zákoně jsou také vymezeny **povinnosti vlastníka** či jiných aktérů při nakládání s kulturní památkou. Orgán státní památkové péče může například vlastníkovu uložit povinnost provést práce zabráňující dalšímu poškozování památky nebo omezit či zakázat aktivity, které by mohly památku poškodit. V případě prodeje movité kulturní památky pak má stát právo na její přednostní koupi. Pokud je kulturní památka bezprostředně ohrožena tím, že její vlastník neplní své povinnosti, tedy neudrzuje ji v dobrém stavu a nechrání před znehodnocením, je možné tuto nemovitou kulturní památku vyvlastnit. Vlastník je také povinen umožnit vědecký výzkum kulturní památky a její dokumentaci.

Státní památková péče je vykonávána prostřednictvím opatření, činností a rozhodnutí příslušných orgánů, mezi které v České republice patří jednak orgány státní památkové péče, a to především Ministerstvo kultury ČR (MK ČR) a kraje a obce v samostatné i přenesené působnosti a jednak Národní památkový ústav (NPÚ), který je odbornou organizací státní památkové péče. Hlavními oblastmi činnosti odboru památkové péče MK ČR se je prohlašování za kulturní památky, udělování povolení k obnově či přemístění některých druhů památek, a poskytování veřejné finanční podpory (Dufková 2008), v působnosti samosprávných orgánů obcí a krajů je pak zejména rozhodování o příspěvcích na obnovu kulturních památek (Novák 2009). Mezi činnosti NPÚ patří

⁹ Vyhláška č. 538/2002 Sb.

například poskytování odborných služeb či vypracovávání podkladů pro posuzování prací na kulturních památkách. Do procesu obnovy památek vstupují významným způsobem také stavební úřady obcí s rozšířenou působností (ORP) a odbory regionálního rozvoje na krajských úřadech a také ministerstvo pro místní rozvoj (MMR ČR) (Novák 2009).

Památková péče je oblastí s významným mezinárodním přesahem, a ochraně kulturního dědictví se tak věnuje řada mezinárodních úmluv, ke kterým Česká republika přistoupila (Zídek 2008). Patří mezi ně již zmíněná Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (UNESCO 1975), která ale není pro signatářské země bezprostředně závazná. Naopak další dvě úmluvy týkající se ochrany kulturního dědictví, Úmluva o architektonickém dědictví Evropy (přijata v roce 1985) a Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (přijata v roce 1992) prošly schvalovací procedurou, a Česká republika je tak jimi od roku 2000 vázána (Zídek 2008). To znamená, že pokud tyto úmluvy stanovují něco jiného než zákon, mají přednost ustanovení těchto mezinárodních smluv¹⁰. Úmluva o ochraně architektonického dědictví (1985), která je součástí českého právního řádu od 1. června 1992, je součástí českého právního řádu upravuje mimo jiné základní principy integrované politiky konzervace, která má být uplatňována ve všech členských státech Rady Evropy.

Průběh regenerace historických památek

V případě obnovy kulturní památky, tedy její údržby, opravy či rekonstrukce, nebo při provádění zásahu na nemovitosti, která se nachází v památkové rezervaci, památkové zóně či v ochranném pásmu¹¹, musí tento zásah posoudit obecní úřad ORP ve formě tzv. závazného stanoviska (v případě národní kulturní památky pak krajský úřad). Zároveň je třeba, aby vlastník projednal přípravnou a projektovou dokumentaci s odbornou organizací státní památkové péče, tedy Národním památkovým ústavem, a jako podklad k závaznému stanovisku si vyžádal jeho písemné vyjádření (Zídek 2008). V rámci územního a stavebního řízení, i pokud je povoleno pouze ohlášení stavby, musí orgán územního řízení či stavební úřad rozhodovat v souladu se závazným stanoviskem. Jelikož jakákoliv adaptace, rekonstrukce či jiná změna nevratným způsobem snižuje vypovídající hodnotu památky, probíhají úpravy kulturní památky nejen ve zvláštním režimu, ale také

¹⁰ Na základě čl. 10 Ústavy České republiky.

¹¹ Ochranné pásmo je jedním ze způsobů ochrany nemovité kulturní památky, kde při úpravách stavby nezasahujících do jejího vzhledu není potřeba vyžádat si závazné stanovisko. Vymezuje jej obecní úřad ORP formou územního rozhodnutí.

pomocí speciálních technik (Novák 2009). Solař (2011) rozlišuje tyto základní prostředky péče o architektonické dědictví:

- **údržba** či **oprava**, které jsou základními prostředky péče
- **anastylóza**, spočívající v sestavení původních částí stavby do původní podoby
- **konzervace**, jejímž účelem je prodloužení životnosti stavby, avšak bez změny jejího vzhledu
- **restaurování**, jež představuje nejvíce šetrnou a kvalifikovanou formu zásahu, ve které je zahrnuta konzervace i interpretace díla, přičemž hlavním cílem je zde zachování co nejautentičtější podoby památky, a
- **rekonstrukce**, pojem často nesprávně používaný, který v rámci péče o architektonické dědictví označuje buď přestavbu, znovupostavení budovy nebo obnovení starší již zaniklé podoby stavby; může spočívat také v obnovení původní barevnosti fasád.

Samotný pojem restaurování je definován v zákonu o památkové péči, který stanovuje obsah a způsob projednávání žádosti o restaurování, rozhodnutí o restaurování, ale také podobu závěrečné restaurátorské zprávy. Restaurování může provádět pouze kvalifikovaná osoba, která získá povolení od MK ČR.

Financování regenerace historických památek

Vlastníkovi kulturní památky může kraj nebo obec poskytnout ze svého rozpočtu příspěvek na její obnovu, v případě mimořádného společenského zájmu¹² pak dotaci poskytuje MK ČR. Finanční příspěvky vlastníkům památek jsou určitou kompenzací za omezení daná statusem chráněného statku a zvýšené náklady spojené se zachováním památky (Dufková 2008). Kromě přímé podpory z veřejných rozpočtů, která může mít podobu dotací, grantů či financování příspěvkových organizací, je možné poskytnout nepřímou podporu v podobě daňového zvýhodnění, například osvobození od daně z nemovitosti pro vlastníky movité kulturní památky, na které provádějí stavební úpravy (Dufková 2008).

Významným typem přímé finanční podpory památkové péče je poskytování **dotací** prostřednictvím specializovaných programů v gesci MK ČR, které jsou uvedeny např. na webových stránkách ministerstva (viz Další zdroje). Opravy a regenerace památek jsou

¹² O mimořádný společenský zájem se jedná například tehdy, pokud jde o národní kulturní památku, památku zapsanou na seznamu UNESCO, ojedinělý druh památky či významnou dominantu obce (Dufková 2008).

obvykle financovány z více zdrojů, kdy jsou dotace ze státního rozpočtu doplňovány finančními prostředky vlastníků kulturních památek, měst a obcí či dalších subjektů (Dufková 2008). Mezi v současnosti fungující dotační programy MK ČR týkající se architektonických památek patří:

- **Havarijní program**, určený k nejnaléhavějším opravám kulturních památek v havarijním stavu, zejména na statické zajištění nosných konstrukcí a opravu krovů a střech.
- **Podpora obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností**, kdy jsou příspěvky na obnovu dané památky poskytovány prostřednictvím příslušného obecního úřadu ORP, což umožňuje efektivnější alokaci prostředků díky detailní znalosti kulturních památek v území.
- **Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón**, který podporuje obnovu památek v nejceněnějších historických částech měst, prohlášených památkovou rezervací či památkovou zónou. Podmínkou poskytnutí dotace příslušné obci je zpracovaný plán regenerace a podíl obce i vlastníka na financování obnovy památky.
- **Program záchrany architektonického dědictví** zaměřený na záchranu a obnovu nejceněnějšího architektonického dědictví, které tvoří hrady, zámky, kláštery, kostely či historické zahrady. K žádosti o tento typ dotace je nutné předložit speciální dokument, tzv. projekt záchrany kulturní památky.
- **Program péče o vesnické památkové rezervace, vesnické památkové zóny a krajinné památkové zóny**, jenž podporuje obnovu především památek lidové architektury, jako jsou chalupy, kapličky, ale i kostely, zámečky či tvrze, které leží v těchto chráněných územích.

Pro podporu financování obnovy kulturních památek je možné využít také prostředků z evropských strukturálních fondů, a to prostřednictvím Integrovaného operačního programu. V rámci oblasti podpory 5.1 Národní podpora využití potenciálu kulturního dědictví lze mimo jiné žádat o poskytnutí prostředků na obnovu a využití památkových objektů či souborů, které jsou zapsány nebo jsou kandidáty na zapsání na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, nebo které jsou vyhlášeny

kulturními památkami. Poskytovatelem dotace v této oblasti je v současnosti MMR ČR ze zdrojů Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF).

Projekty regenerace historického dědictví však mohou být také z různých důvodů neúspěšné. V mnoha případech dochází např. k neočekávanému navýšení výdajů, které zkomplikuje či dokonce znemožní opravu stavby, v jiných případech se nemusí podařit nalézt pro danou budovu adekvátní využití (Heritage Works 2013). Mnoho revitalizovaných historických budov slouží ke konání kulturních akcí, nebo jako výstavní prostory, muzea či jiné turistické atraktivity, často však tato místa nedokážou přitáhnout dostatečný zájem veřejnosti, a tím i finanční prostředky, které by alespoň navrátily investici vloženou do jejich regenerace. V mnoha postkomunistických zemích střední Evropy je častou překážkou obnovy stavebních památek jejich nevyřešené vlastnictví, kdy některé budovy zůstávají dobu opuštěné a chátrají (Ashworth, Tunbridge 1999).

2.5.2 Regenerace bytových domů

V souvislosti s regenerací bytových domů se v posledních letech hovoří především o regeneraci a problémech velkých panelových sídlišť, kterými se zabývají např. Temelová a kol. (2011), Maier (2003) či Hall (1997). Jedním z témat výzkumu v rámci této práce je regenerace obytného komplexu v Ostrově vybudovaného v letech 1949 – 1959, který ovšem není typickým zástupcem panelového sídliště, neboť je tvořen z převážné části cihlovými domy. Byl součástí první generace výstavby obytných souborů ve stylu socialistického realismu, jakýmsi předchůdcem hromadné výstavby velkých obytných celků, jež se zformovala až v šedesátých letech 20. století, přičemž nejvíce panelových sídlišť bylo vybudováno v sedmdesátých a začátkem osmdesátých let (Musil 2002). Z tohoto důvodu se následující text soustředí především na samotný proces regenerace bytového domu a specifické problémy velkých panelových sídlišť a aspekty jejich regenerace nejsou podrobně diskutovány.

Průběh regenerace bytových domů

Průběh samotné regenerace se odvíjí od konkrétního typu domu a jeho současného stavu (Fendrych 2006). Při každé regeneraci by však měl být dodržen určitý základní postup, jehož jednotlivé kroky uvádí například Effenberk (2013). V rámci přípravné fáze je zapotřebí zajistit potřebné odborné analýzy a posudky týkající se stavu domu, mezi které patří tzv. objektová analýza, případně statický posudek a také povinný energetický audit, který posuzuje budovu z hlediska efektivity využití energie a obsahuje návrhy opatření

vedoucí k úsporám energie. Dále je možné nechat zpracovat studii barevného řešení fasády, která by ideálně měla být v souladu s okolím domu. V některých lokalitách je barevnost fasád omezena regulačním plánem obce v rámci podmínek pro ochranu hodnot a charakteru území. Na základě těchto dokumentů je pak zpracováváno technické řešení regeneračních kroků, které obsahuje mimo jiné detaily konstrukcí důležitých částí domu jako okna, balkóny či fasáda. Součástí regenerace domu je obvykle výměna oken, zateplení a oprava balkónu či lodžii. V souvislosti s technickým řešením je třeba také stanovit požadavky na kvalitu jednotlivých částí stavby, v návaznosti na to je pak možné určit rozpočtové náklady všech kroků regenerace. V další fázi třeba rozhodnout o způsobu financování regenerace, kdy kromě vlastních zdrojů (např. fondu oprav) je možné využít bankovní úvěry či dotace z veřejných rozpočtů (viz níže), přičemž nejčastěji se jedná o kombinaci těchto možností.

Následuje proces stavebního řízení, kdy příslušný stavební úřad rozhodne o tom, zda pro provedení regenerace postačí stavební ohlášení, nebo zda je jako ve většině případů nutné projít celým stavebním řízením včetně územního rozhodnutí. Nezbytnou podmínkou je také zpracování projektové dokumentace. Jak dále uvádí Effenberk (2013), jedním z klíčových momentů je výběr zhotovitele, který se provádí na základě výběrového řízení, v jehož zadávací dokumentaci jsou uvedeny podmínky realizace a kritéria výběru, která by měla ideálně směřovat k dosažení rovnováhy mezi výší ceny a dlouhodobou užitnou hodnotou výsledného díla. Pokud je cena jediným kritériem, může takový výběr vést k neuspokojivému výsledku pro obě strany, stavební firmu i vlastníka domu. Ještě v rámci stavebního řízení je povinností zadavatele (vlastníka domu) určit technický stavební dozor, kterým by měl být člověk se zkušenostmi z oblasti regenerace bytových domů. Po dokončení stavby při předání díla je kontrolována jeho úplnost, funkčnost a kvalita, konečným úkonem je kolaudace stavby. Po prodělané regeneraci dojde ke změně tepelně izolačních vlastností domu, a pro dosažení správného efektu je tak ještě třeba v průběhu dalšího užívání domu upravit a dodržovat způsoby vytápění a především větrání v místnostech.

Vlastnictví bytových domů

Významným faktorem, který ovlivňuje možnosti a průběh regenerace bytových domů, je jejich vlastnictví (Lux a kol. 2005). Bytové domy jsou ve vlastnictví různých typů subjektů, mezi nejvýznamnější patří obce, bytová družstva či společenství vlastníků jednotek, v některých případech je vlastnictví kombinované. Každá z vlastnických skupin má jiné

výchozí podmínky při realizování regenerace, největší komplikace však obecně nastávají při rozhodování vlastníka o rekonstrukci, rozhodování o přijetí úvěru a v procesu stavebního řízení (Fendrych 2006). Ve zkoumané lokalitě je nejčastějším typem vlastníka bytových domů společenství vlastníků jednotek¹³ (dále jen „společenství vlastníků“), a to až v 75 % (ČSÚ 2013). Druhým nejčastějším vlastníkem je pak obec. V dalším textu tak budou diskutovány aspekty regenerace bytových domů zejména z pohledu těchto dvou typů vlastníků, specifika týkající se například bytových družstev, která jsou dominantním vlastníkem panelových domů v České republice (ČSÚ 2013) budou upozaděna.

V domech, které jsou ve vlastnictví společenství vlastníků jednotek, případně v domech s kombinovaným vlastnictvím, je proces regenerace z právního pohledu nejkomplikovanější. Na základě ustanovení nového Občanského zákoníku¹⁴, kam byly nově zařazeny právní úpravy vlastnictví bytu, je k rozsáhlejší regeneraci domu totiž potřeba získat písemný souhlas dvoutřetinové většiny spoluvlastníků. Do konce roku 2013 bylo dle zákona o vlastnictví bytů¹⁵ třeba dokonce tří čtvrtin hlasů. Při žádosti o stavební povolení však může Stavební úřad v některých případech vyžadovat podpisy všech vlastníků (Fendrych 2006). Z hlediska financování obvykle na pokrytí celé regenerace nestačí vlastní zdroje společenství vlastníků, které tvoří příspěvky do fondu oprav, a většinou jsou tak celkové prostředky kombinací fondu oprav, úvěrového financování a využití dotací (Effenberk 2013). Dosažení konsensu v otázce výběru úvěru je však složitým procesem, neboť proti úvěru jsou zastaveny byty všech vlastníků. Navíc společenství vlastníků za sebou většinou nemá dlouhou finanční historii, a není tak bankami vnímáno jako zcela bezpečný partner (Lux a kol. 2005). Nevýhodou při regeneraci domů v majetku společenství vlastníků a v kombinovaném vlastnictví je také nemožnost dosažení úspor z rozsahu, jako tomu je například u obcí či velkých bytových družstev.

Obce mají v porovnání s bytovými družstvy i společenstvy vlastníků v případě regenerace lepší výchozí pozici, neboť mohou navíc získat dotace ze státního Programu regenerace panelových sídlišť. V rámci rozhodování o způsobu financování regenerace není podmínkou souhlas všech nájemníků a výhodou je také lepší pozice při sjednávání úvěru,

¹³ Společenství vlastníků jednotek (v novém Občanském zákoníku již jen jako „společenství vlastníků“) je právnická osoba, založená za účelem správy domu, kterou jsou povinni založit soukromí vlastníci bytů v bytovém domě s více než pěti byty a nejméně třemi různými majiteli.

¹⁴ zákon č. 89/2012 Sb.

¹⁵ zákon č. 72/1994 Sb.

neboť obce představují pro banky v naprosté většině spolehlivější klienty (Lux a kol. 2005). Podle Fendrycha (2006) ale mají obce nízkou motivaci k opravám domů, neboť do výše regulovaného nájemného nelze promítnout náklady na regeneraci, a investice se tak obcím nevrací, přitom nájemníci z ní profitují díky úsporám za topení.

Financování regenerace bytových domů

Vlastníci bytových domů mohou pro financování regenerace využít dotace ze státních programů regenerace či prostředky z fondů Evropské Unie, které shrnuje tab. 5. Také obce mají možnost všem typům vlastníků poskytovat zvýhodněné úvěry z obecních fondů rozvoje bydlení (Effenberk 2013). V České republice funguje několik regeneračních programů poskytujících dotace na obnovu sídlišť z národních zdrojů, které spadají pod správu Ministerstva pro místní rozvoj, Státního fondu rozvoje bydlení (SFRB) a Státního fondu životního prostředí (SFŽP), přičemž tyto instituce následně také kontrolují, zda byly veřejné prostředky využity cíleně a efektivně (Lux a kol. 2005). Další možností je čerpání finanční podpory na obnovu bytových domů z evropských fondů, a to zejména prostřednictvím jednotlivých regionálních operačních programů a Integrovaného operačního programu (IOP). V rámci IOP bylo pro oblast bydlení v bytových domech a revitalizace městského veřejného prostoru pro roky 2007 – 2013 určeno celkem 5,7 miliard korun, z nichž byly poskytovány dotace na obnovu panelových i cihlových domů v rámci oblasti intervence 5.2 Zlepšení prostředí v problémových sídlištích (MMR ČR). Novým nástrojem podpory z evropských fondů je pak iniciativa JESSICA (viz níže). Informace o jednotlivých programech byly čerpány z webových stránek SFRB, MMR ČR a ze stránek <<http://www.strukturalni-fondy.cz>> (viz Další zdroje).

Tab. 5: Dotační programy využitelné pro regeneraci bytových domů

dotační program	poskytovatel	forma dotace
Regenerace panelových sídlišť	Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR)	přímá dotace
Panel 2013+	Státní fond rozvoje bydlení (SFRB)	zvýhodněný úvěr
Zelená úsporám	Státní fond životního prostředí (SFŽP)	přímá dotace
Integrovaný operační program (5.2 Zlepšení prostředí v problémových sídlištích)	MMR ze zdrojů Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF)	přímá dotace
JESSICA	SFRB ze zdrojů ERDF	zvýhodněný úvěr

Zdroj: Webové stránky projektů (viz Další zdroje)

Program regenerace panelových sídlišť je zaměřen na poskytování dotace obcím na úpravu veřejných prostorů panelových sídlišť, které tvoří minimálně 150 bytů. Dotace je poskytována do výše 70 % celkových nákladů, maximální limit je však 4 mil. Kč. Je určena na celkovou obnovu obytného prostředí, které zahrnuje např. výstavbu a opravu dopravní a technické infrastruktury, úpravy veřejných prostranství či budování dětských hřišť nebo parkovacích ploch, ale nelze ji využít na zateplování a úpravy panelových domů (Lux a kol. 2005). Dotace na opravy závažných poruch panelových domů bylo až do roku 2005 možné čerpat z programu Podpora oprav vad panelové výstavby v gesci MMR ČR, který v upravené podobě fungoval pod správou SFRB až do konce roku 2010.

Program Panel 2013+ s podnázvem Program revitalizace bytového fondu je pokračováním dlouhodobě fungujícího programu Panel, který nabízí podporu formou poskytování zvýhodněných úvěrů na komplexní opravy a regenerace bytových domů. Úvěr je poskytován maximálně do výše 90 % celkových výdajů, a to s dobou splatnosti až 30 let. Program mohou využívat všichni vlastníci bytových domů, tedy družstva, společenství vlastníků, ale také města či obce vlastníci bytový dům. Na rozdíl od výše uvedených programů nezáleží na technologii výstavby bytových domů, a od roku 2009 tak lze z tohoto programu čerpat dotace jak na panelové, ale tak na cihlové domy.

Program Zelená úsporám řízený SFŽP (pro roky 2013 a 2014 fungující pod názvem Nová Zelená úsporám) podporuje kromě dalších oblastí také investice do energetických úspor při rekonstrukcích, a v rámci oblasti podpory „Úspora energie na vytápění“ tak lze získat dotaci na zateplování bytových domů postavených v případě tohoto programu nepanelovou technologií. O podporu přitom mohou žádat všichni vlastníci bytových domů. Podmínkou poskytnutí dotace je využití vybraných materiálů, zařízení a technologií¹⁶, tak aby byly zajištěny environmentální přínosy investice a záruka kvality. Výše podpory se odvíjí od míry snížení spotřeby tepla na vytápění, kterou zateplení přinese (Zelená úsporám).

Novým finančním nástrojem, v rámci něhož SFRB poskytuje zvýhodněné úvěry na rekonstrukci a regeneraci bytových domů je **Program JESSICA**, Program rozvoje znevýhodněných městských zón¹⁷. Tento projekt je financován z evropských strukturálních fondů prostřednictvím Integrovaného operačního programu (IOP) a

¹⁶ Výrobky a služby firem, na které lze získat dotaci, musí splnit předem stanovené podmínky programu, a následně jsou zapsány v tzv. Seznamu výrobků a technologií a Seznamu odborných dodavatelů.

¹⁷ JESSICA - Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas.

regionálních operačních programů (ROP), přičemž je součástí koncepce Společné evropské podpory udržitelných investic do městských částí. Prostřednictvím tohoto nástroje jsou podporovány projekty regenerace bytových domů ve městech nad 20 tisíc obyvatel, v nichž již probíhá realizace Integrovaných plánů rozvoje měst, které mají za cíl zlepšit situaci v deprivovaných městských zónách. V České republice se jedná zatím o 41 měst. Úvěry mohou čerpat všichni vlastníci bytových domů, a to jednak pro účely rekonstrukce a modernizace společných částí bytových domů a jednak na řízení či rekonstrukci sociálního bydlení. Pro současné období mezi lety 2013 a 2015 je v rámci programu JESSICA k dispozici celkem 550 milionů korun, přičemž pokud se podaří tuto částku do konce roku 2015 vyčerpat, může SFRB získat na rekonstrukci bytových domů v dalším období až 2 mld. korun ročně.

Využití dotací na regeneraci bytových domů je zejména v posledních letech velmi populární, je však administrativně náročné (Effenberk 2013). Aby se předešlo nevhodnému investování veřejných prostředků, musejí uchazeči o dotace ve všech případech předkládat podrobné regenerační projekty. Někteří vlastníci bytových domů mohou být z hlediska kvalitního zpracování žádosti znevýhodněni z hlediska nedostatečného sociálního kapitálu, a to např. v menších obcích či periferních oblastech, kde je zkušenost s čerpáním dotačních titulů nižší, jak uvádí např. Váně (2012).

Významným aspektem regenerace je také participace obyvatel, tedy účast či zapojení obyvatel do regeneračních procesů (Sunega, Lux 2004). Zapojení obyvatel do rozhodování, kdy mohou prosadit své názory a přání a ovlivňovat podobu svého okolí, je jednak prostředkem k dosažení kladného přijetí a udržitelnosti projektu a zároveň přispívá k lepšímu provázání politických institucí a veřejnosti (Sunega, Lux 2004). V podmínkách dotačního programu Regenerace panelových sídlišť je participace obyvatel dokonce zahrnuta v té podobě, že obec žádající o podporu je povinna zapojit do regenerace i obyvatele daného sídliště, informovat je o průběhu procesu a provést anketu ohledně jejich názorů a požadavků na připravovanou regeneraci (Lux a kol. 2005). Způsoby zohlednění názorů obyvatel pak musí být součástí samotné žádosti. V ostatních programech, kde jsou žadateli většinou bytová družstva nebo společenství vlastníků, je participace již součástí samotného rozhodování o podobě projektu a účasti na jeho realizaci. Tato možnost ovlivňovat vzhled okolního prostředí může podle Luxe a kol. (2005) vést také k posílení pocitu sounáležitosti s danou lokalitou, a tím postupně ke zlepšování její image.

3 METODIKA

Empirická část práce má podobu případové studie zaměřené na město Ostrov, jejímž cílem je zodpovězení stanovených výzkumných otázek (viz kap. 1). Případová studie podle Hendla (2005) spočívá v podrobném studiu jednoho nebo malého počtu případů s využitím několika výzkumných metod. V rámci studia městského prostoru je tak dle Ouředníčka a kol. (2009, s. 113) tímto způsobem možné „postihnout komplexní působení mnoha faktorů, aktérů a institucí, kteří ovlivňují fungování procesů a charakter prostředí ve sledovaných lokalitách“, a také detailně postihnout zkoumaný problém.

Zpracování praktické části práce se opírá o teoretické poznatky shrnuté v úvodních kapitolách, na jejichž základě byly také stanoveny hlavní výzkumné metody použité v rámci případové studie. Byla zvolena kombinace kvalitativních a kvantitativních metod, jak pro výzkum v oblasti městského prostoru doporučuje Ouředníček a kol. (2009). Vlastní šetření probíhalo pomocí dvou hlavních výzkumných nástrojů, kterými jsou:

- dotazníkové šetření a
- polostrukturovaný (řízený) rozhovor.

Dotazníkové šetření obsahovalo vedle klasických otevřených otázek také metodu sémantického diferenciálu, která je blíže představena v dalším textu. Kombinace sémantického diferenciálu s metodou rozhovoru je dle Miovského (2006) výhodná, neboť umožňuje dosáhnout potřebné hloubky studia daného problému a zároveň pracovat s určitou mírou kvantifikace. Kromě rozhovorů a dotazníkového šetření byly dalším zdrojem dat v rámci případové studie dokumenty, například tiskové zprávy města či články z místního tisku. V dalším textu je popsán vlastní průběh výzkumu a postup vyhodnocení dat.

3.1 Dotazníkové šetření

První metodou získávání dat bylo dotazníkové šetření, které probíhalo mezi obyvateli města Ostrova. Jeho cílem bylo získání dat k zodpovězení výzkumných otázek 1.1 a 1.2 (viz kap. 1), které se týkají způsobu, jakým obyvatelé města a významní aktéři vnímají

architekturu baroka a socialistického realismu ve městě Ostrov. Samotný dotazník (viz Příloha 1) byl tvořen třemi tematickými částmi. Úvodní sekce se týkala hodnocení dvou vybraných odlišných typů staveb pomocí sémantického diferenciálu. Součástí dotazníku byly také tři otevřené otázky, ve kterých respondenti jednak sdělovali asociace, které si spojují s vybranými objekty, a jednak označovali stavby či části města, které subjektivně vnímají jako kulturní památky. K dispozici byl také prostor pro případné další poznámky či postřehy k architektuře města. Strukturu dotazníku doplňovaly identifikační otázky, které byly podstatné pro další analýzu získaných dat.

Sémantický diferenciál

Jako nosná metoda pro zjištění vnímání architektury obyvateli města a pro odhalení významů, které si lidé spojují s vybranými stavbami, byla zvolena metoda sémantického diferenciálu. Výběr této metody byl inspirován pracemi Hersbergera (1974), Fischla (2004) či Franze (2005), přičemž první dva zmiňovaní autoři se zabývají rozdíly ve vnímání architektury mezi odborníky a laiky, jejichž zkoumání je součástí výzkumu i v rámci této práce. Sémantický diferenciál je řazen mezi tzv. psychosémantické metody, které jsou založeny na poznatcích vycházejících především z fenomenologie, psycholingvistiky a psychologie vnímání (Miovský 2006). Podle Petrenka (1982, cit. v Kuric 1986, s. 9) metoda sémantického diferenciálu pomáhá odhalit, jakými pojmy lidé charakterizují svoji zkušenost s objekty svého prožívaného světa, resp. jak jsou tyto objekty ve vědomí lidí reprezentovány. Slouží tedy k nalezení subjektivních významů, které si lidé spojují s různými jevy či objekty, a často je využíván právě pro stanovení rozdílů ve vnímání stejných objektů (Kuric 1986). Jedná se o výzkumnou metodu, která se nachází na pomyslném pomezí kvalitativních a kvantitativních metod. V kvalitativní rovině slouží k zachycení významů, které lidé připisují různým pojmům či objektům. Ty jsou zaznamenávány pomocí škál, na jejichž základě je možné výsledky analyzovat také pomocí kvantitativních (matematických a statistických) metod, a nalézat v nich tímto způsobem další souvislosti.

Podstatou metody je posuzování objektu pomocí škál, na jejichž koncích jsou dva protikladné pojmy. Nejčastěji se jedná o páry přídavných jmen jako např. krásný – ošklivý, malý – velký apod. Dle Osgooda a kol. (1957, cit. v Kuric 1986, s. 8) se obsah adjektiv nemusí vždy shodovat s posuzovanými objekty, a proto i např. stavbám můžeme přisuzovat vlastnosti jako „tlustý – tenký“ apod., výběr škál přitom závisí především na účelu daného výzkumu. Ideální počet posuzovaných vlastností je přibližně

patnáct (Kuric 1986). Nejběžnější formou sémantického diferenciálu jsou sedmistupňové škály numerického, nebo grafického typu:

- numerický typ: *dlouhý 3 2 1 0 1 2 3 krátký*
- grafický typ: *jednoduchý —:—:—:—:—:—:— složitý*.

Vytvořený dotazník obsahuje celkem 16 sedmistupňových škál grafického typu, pomocí nichž jsou hodnoceny dvě vybrané stavby typické pro daný sloh. Jako zástupce stylu Sorely byl vybrán Dům kultury a barokní sloh je reprezentován Zámkem a Palácem princů (bliž viz kap. 4.1). Pro zajištění srovnatelnosti výsledků byly vybrány objekty, které jsou využívány pro podobné účely, neboť slouží jako veřejné budovy, a které jsou dominantním zástupcem daného slohu ve městě.

Sémantické škály použité v dotazníku jsou voleny tak, aby postihovaly základní aspekty vnímání architektonických památek a přístupu k těmto objektům. Dvojice posuzovaných vlastností byly vybrány na základě prací Kurice (1974) a Franze (2005) a upraveny pro účel této práce. Relevantnost škál SD a jejich výstižnost vzhledem k daným objektům lze však dle Kerlingera (1964, cit. v Kuric 1986, s. 9) prokázat jen obtížně. Důležitost správného výběru škál zdůrazňuje Fischl (2004), podle něhož je pro každé místo vhodný jiný soubor hodnotících kritérií a při použití určitého standardního souboru by mohlo dojít ke ztrátě specifčnosti a individuality daného místa. Subjektivní výběr hodnocených vlastností stavby osobou výzkumníka lze tak považovat za určitou slabinu této metody. Při výběru škál jsem se tak snažila maximálně přihlížet k charakteru hodnocených staveb.

Jednotlivé škály jsou podobně jako v některých odborných studiích (např. Kuric, Smékal 1982) seskupeny do dimenzí, které představují základní významové faktory. Byly vymezeny celkem tři dimenze, které odpovídají jednotlivým aspektům vnímání architektury tak, jak jsou charakterizovány v kapitole 2.3 této práce. Jsou to (1) emocionální dimenze, (2) dimenze významu a (3) architektonická forma.

Výběr respondentů a průběh šetření

Pro účely šetření bylo třeba získat dvě skupiny respondentů na základě profesní specializace. V obdobných výzkumech týkajících se rozdílů ve vnímání architektury mezi odborníky a laiky (Hershberger 1974, Fischl 2004) jsou za odborníky považováni výlučně architekti, na rozdíl od těchto výzkumů však bylo nutné zahrnout pouze odborníky, kteří žijí, nebo alespoň po určitou dobu žili v Ostrově. V pojetí konceptu místa, jenž představuje

jedno ze základních teoretických východisek této práce, má totiž na způsob vnímání architektonického prostředí vliv také znalost místa (familiarita), a pro eliminaci tohoto vlivu je tedy u obou porovnávaných skupin důležitá přítomnost subjektivního prožívání a přímé zkušenosti s místem (viz kap. 2.2.2 či kap. 2.3.5). Získání reprezentativního počtu vystudovaných architektů v malém městě, jakým je Ostrov, by však bylo velmi obtížné. Za podmínku „odbornosti“ tak byla zvolena taková profesní či studijní specializace, která má spojitost s architekturou, resp. architektonickým dědictvím. Jako kritérium bylo stanoveno profesní zaměření či obor studia v oblasti architektury, stavebnictví a dějin umění. Výběr vzorku odborníků byl proveden tzv. metodou sněhové koule, kdy prvotně oslovení jedinci, jejichž odborné zaměření jsem znala, doporučili další osoby vzdělané v oboru.

Vzorek respondentů z řad laických obyvatel byl vybírán také účelově, neboť bylo třeba získat různé skupiny obyvatel podle vybraných charakteristik, především podle druhu domu, a to pokud možno v poměru odpovídajícímu zastoupení jednotlivých skupin v populaci, resp. v rámci obyvatel města (ke struktuře respondentů viz níže). Jednalo se tedy také o kvótní výběr. Podobně jako v případě odborníků probíhal výběr respondentů metodou sněhové koule, přičemž výchozí charakteristikou pro prvotní výběr respondentů byl druh domu¹⁸, ve kterém tito lidé bydlí. Při jejich oslovování jsem se snažila dodržovat takové zastoupení obyvatel bydlících v jednotlivých druzích domů, které odpovídá situaci ve městě Ostrov. Následně byl na základě jejich doporučení a dalšího účelového výběru doplněn počet respondentů tak, aby bylo dosaženo odpovídajícího poměru i v rámci dalších charakteristik, důležitých pro analýzu.

Dotazník byl vypracován jednak v papírové podobě, kdy byl respondentům předkládán osobně, tak ve formě online dotazníku, který byl respondentům rozeslán prostřednictvím sociálních sítí a e-mailu. Podíl vyplněných dotazníků získaných oběma způsoby byl přibližně stejný. Dotazníkové šetření bylo realizováno v průběhu května a června 2014.

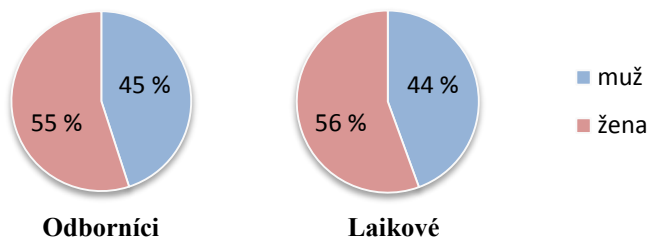
Struktura respondentů

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 101 respondentů, z toho 20 odborníků a 81 obyvatel z řad laické veřejnosti. Vzorek respondentů tak představuje 0,6 % z celkového počtu 17 182 obyvatel Ostrova (k 1. 1. 2014; ČSÚ 2014). V dalším textu budou pro

¹⁸ Označení „druh domu“ odpovídá metodice ČSÚ a odkazuje na rozdělení obydlených staveb na rodinné domy, bytové domy a ostatní stavby (ČSÚ 2013).

jednoduchost tyto dvě kategorie označovány jako „odborníci“ a „laikové“, přičemž všichni jsou obyvateli Ostrova. Pro lepší přehlednost z hlediska následného vyhodnocení dat bude struktura těchto dvou skupin respondentů představena odděleně. Pro možnost srovnání, do jaké míry struktura respondentů odpovídá skutečnému rozložení v populaci města, je u charakteristik, na jejichž základě byl prováděn kvótní výběr, uvedena také celková struktura obyvatel města Ostrova.

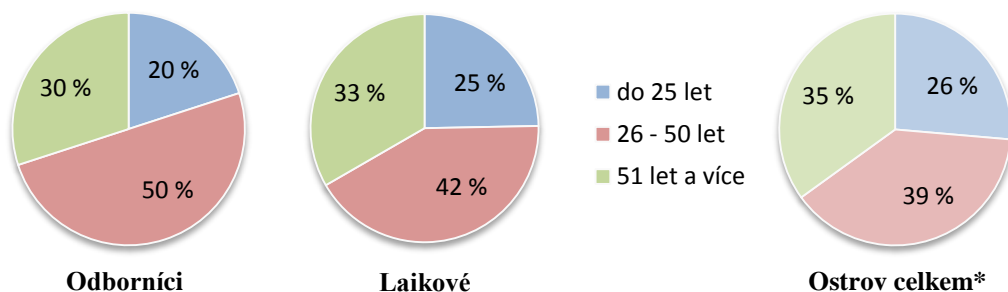
Obr. 6: Respondenti podle pohlaví

Zdroj: vlastní šetření

Z hlediska pohlaví i věkové struktury se podařilo získat poměrně vyvážené složení respondentů u odborníků i laiků (viz obr. 6 a 7). Struktura obou skupin respondentů z hlediska vymezených věkových kategorií se zároveň příliš neliší od struktury obyvatel města, přičemž vyšší podíl střední věkové kategorie u odborníků vyplývá z podmínky získání odborného vzdělání. Kromě věku může mít na odpovědi respondentů vliv také pozice v rámci životního cyklu, který lépe odráží změnu preferencí v průběhu života (viz např. Lansign, Kish 1957 či Hamplová a kol. 2006). Sběr dat na základě pozice životního cyklu by však vyžadovat větší počet respondentů, který přesahuje možnosti práce a v případě odborníků by byl také velmi problematický. Struktura dle věku je pro účely práce dostačující.

Obr. 7: Respondenti a obyvatelé Ostrova podle věkových kategorií

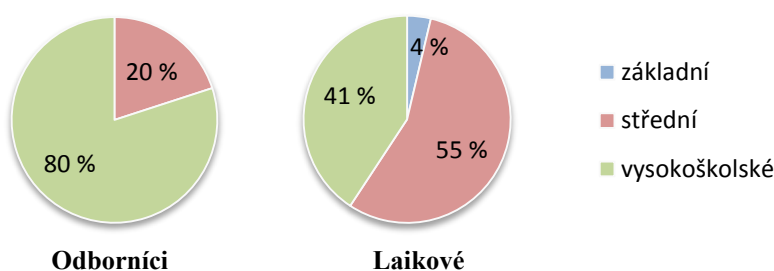

*struktura obyvatel Ostrova podle věkových kategorií v roce 2011

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní šetření

Významnou charakteristikou, která může mít vliv na způsob vnímání architektury, je vzdělání. V rámci šetření byli záměrně osloveni především obyvatelé se středním a vysokoškolským vzděláním (viz obr. 8), a to jednak z důvodu lepší vypovídající hodnoty při srovnání laických obyvatel a odborníků, u nichž je vysokoškolské vzdělání (dosažené či „probíhající“) nutné, a jednak je předpokládáno, že obyvatelé s vyšším vzděláním mají větší šanci ovlivňovat způsob a průběh regenerace městského prostředí. Srovnání vzorku respondentů s populací města z hlediska vzdělanostní struktury by tak v tomto případě bylo bezpředmětné.

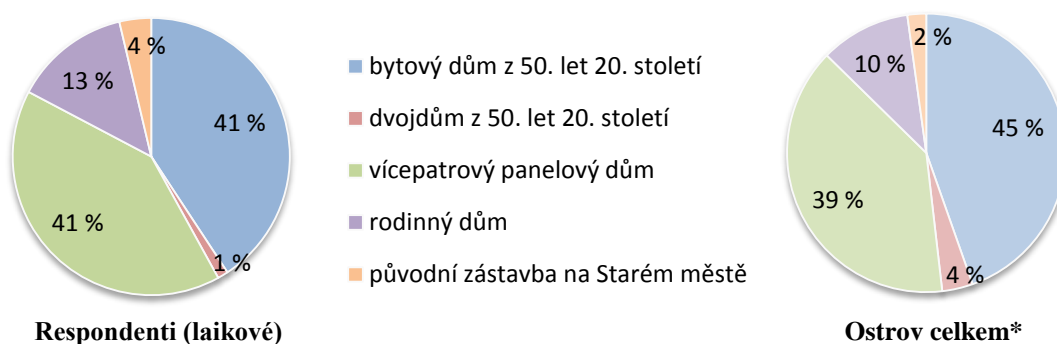
Obr. 8: Respondenti podle nejvyššího dosaženého vzdělání

Zdroj: vlastní šetření

Ve struktuře respondentů z hlediska druhu domu nejsou pro lepší představu zahrnuti odborníci, neboť na základě této charakteristiky jsou v rámci analýzy zkoumány rozdíly ve vnímání architektury již pouze mezi skupinami laických obyvatel. Základním cílem z hlediska struktury respondentů tak bylo získat složení odpovídající struktuře obyvatel města dle druhu domu. Na základě srovnání, které nabízí obr. 9, lze konstatovat, že tento záměr byl úspěšně naplněn a že struktura respondentů v hrubých rysech odpovídá celkové situaci ve městě.

Obr. 9: Respondenti a obyvatelé Ostrova (2011) podle druhu domu

*Struktura obyvatel Ostrova podle druhu domu v roce 2011.

Zdroj: ČSÚ 2013; vlastní šetření

Uvedená struktura obyvatel města Ostrova dle druhu domu není zcela přesná, neboť některé kategorie dle druhu domu vymezené pro účely této práce (např. bytové domy z 50. let 20. století nebo původní zástavba), se v datech zveřejňovaných ČSÚ nevyskytují. Pro jejich vymezení bylo využito dat ČSÚ ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (SLDB) o počtu bydlících osob podle druhu domu, podle počtu bytů a podle období výstavby (ČSÚ 2013¹⁹), kde jsou však z hlediska druhu rozlišovány pouze bytové domy a rodinné domy, dále dělené na samostatné, dvojdomky a řadové. Kritérii pro vymezení kategorie bytových domů z 50. let 20. století tak byly zvoleny: (1) „období výstavby 1946 – 1960“, neboť poslední etapa bytových domů Sorely byla vybudována v roce 1959, a (2) „počet bytů 4 a více“, jelikož v nejmenších bytových domech z 50. let jsou 4 byty. Ostatní bytové domy byly zařazeny do kategorie vícepatrových panelových domů. Jako ekvivalent původní zástavby na Starém městě byla zvolena kategorie řadových rodinných domů, neboť v Ostrově se jejich převážná většina nachází právě na Starém městě. Pro účely analýzy byly nakonec vzhledem k malému počtu respondentů některé kategorie dle druhu domu sloučeny. Kategorie „dvojům z 50. let“ byla spojena s kategorií bytových domů z 50. let a kategorie původní historické zástavby byla přiřazena ke kategorii rodinných domů, neboť se v podstatě jedná o řadové rodinné domy, a také odpovědi respondentů se příliš neliší.

Zpracování dat

Pro každou z vymezených skupin respondentů byly porovnávány průměrné hodnoty sémantického diferenciálu u všech škál, tedy průměrné pozice, které respondenti na každé škále označili. Pro účely vyhodnocení byly jednotlivým pozicím v rámci sedmistupňové škály přiřazeny bodové hodnoty od 1 do 7, přičemž neutrální střední pozice má hodnotu 4 (podobně jako na obr. 18 a dalších v kap. 4.2). Kromě samotných průměrných hodnot byla také porovnávána tzv. homogenita hodnocení jednotlivých škál, která je odvozena od hodnoty směrodatné odchylky daného výběru. Ta ukazuje, v jakém rozsahu se lišily odpovědi jednotlivých respondentů od celkového průměru hodnot. Za výrazné vnitřní rozdíly v hodnocení byla považována hodnota směrodatné odchylky 1,5 bodu.

¹⁹ Z publikace ČSÚ (2013) byly využity tyto statistiky:

Tab. 251 Obydlené domy s byty podle vlastníka domu, počtu bytů a počtu osob bydlících v bytech a podle období výstavby nebo rekonstrukce.

Tab. 253 Domy a obydlí mimo bytový fond podle obydlenosti, počtu bytů a obvykle bydlících osob a podle druhu domu.

Data získaná metodou sémantického diferenciálu byla zpracována jednak graficky a jednak analyzována pomocí jednoduchých statistických metod v softwaru SPSS 17.0. Pro identifikaci významných rozdílů ve vnímání (resp. hodnocení škál) mezi jednotlivými skupinami respondentů byly použity neparametrické testy o shodě středních hodnot, které ověřují, zda zvolené výběry pocházejí ze stejných základních souborů. Konkrétně byly použity Mann-Whitneyův test (pro dva výběry) a Kruskal-Wallisův test (pro více výběrů), jež je obdobou jednofaktorové analýzy rozptylu (One-way ANOVA). Neparametrické testy byly použity proto, že data v jednotlivých výběrech nemají normální rozložení a navíc se jedná o malé výběry. Za významné pak byly považovány takové rozdíly v hodnocení mezi jednotlivými skupinami (výběry), které byly na hladině významnosti 0,05 identifikovány jako signifikantní. Rozdíly byly pro každou stavbu analyzovány na různých úrovních, a to z hlediska celkového hodnocení dané stavby, dále dle tří vymezených dimenzí škál a nakonec také dle jednotlivých vlastností. Výsledky statistické analýzy sloužily pro základní orientaci v datech, v rámci celkového vyhodnocení jsou diskutovány také další zajímavé výsledky a nalezené odlišnosti.

3.2 Polostrukturovaný rozhovor

Jako další výzkumný nástroj byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru. Účel rozhovorů spočíval v doplnění dat získaných z dotazníkového šetření o poznatky ohledně způsobu vnímání architektury u dalších aktérů (tedy u zástupců samosprávy, zástupců stavebních firem, zástupců bytových družstev, pracovníka Národního památkového ústavu) a získání poznatků o přístupu těchto vybraných aktérů k regeneraci městského prostředí, resp. regeneraci staveb a souborů staveb barokního areálu a obytného komplexu Sorely. Cílem rozhovorů bylo také získat poznatky o faktorech, které vstupují do procesu regenerace těchto staveb a ovlivňují jeho výsledek. Rozhovory proběhly s celkem 9 aktéry, kteří mají možnost nějakým způsobem zasahovat do procesu regenerace městského prostředí. Výčet respondentů uvádí tab. 6.

Tab. 6: Výčet dotazovaných aktérů

pozice aktéra	počet dotázaných
představitelé bytových družstev	2
představitelé městské samosprávy	3
- starosta města	
- vedoucí odboru územního rozvoje	
- bývalý vedoucí stavebního úřadu	
městský historik architektury, pracovník Národního památkového ústavu	1
kronikářka města	1
představitelé stavebních firem	2

Zdroj: vlastní šetření

Z hlediska struktury rozhovoru byly předem vymezeny celkem tři okruhy otázek, přičemž první představovaly obecné úvodní otázky, druhá sekce se týkala vnímání architektury a kulturního dědictví a poslední část se věnovala regeneraci městského prostředí. Otázky závěrečné části rozhovoru se částečně lišily v závislosti na roli daného aktéra – tj. při rozhovoru se zástupci městské samosprávy byly součástí otázky ohledně územněplánovací praxe a rozhodování zastupitelstva, v případě zástupců bytových družstev byl rozhovor více zaměřen na průběh regenerace konkrétního domu včetně problematiky financování apod. Příklad struktury rozhovoru pro představitele městské samosprávy je uveden v Příloze 2.

Při řazení otázek jsem se řídila doporučeními Hendla (2005), a na úvod rozhovoru jsem zařadila jednoduché neproblémové otázky týkající se prostředí města a subjektivního vnímání jeho architektury. Ty vytváří kontext potřebný pro větší vypovídající hodnotu odpovědí na navazující složitější otázky, které směřují k vyjádření pocitů a názorů respondenta ohledně regenerace městského prostředí. Další otázky se vztahují ke specifickým znalostem ve vztahu k tomuto tématu. V průběhu rozhovorů jsem využívala možnosti přizpůsobit pořadí i formulace otázek, což je jedna z výhod polostrukturovaného rozhovoru.

Délka rozhovoru se pohybovala od 30 do 60 minut, přičemž nejdéle trvaly rozhovory se starostou města a pracovníkem NPÚ. Rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrány na audiozáznam, následně přepsány formou doslovné transkripce a zpracovávány pomocí rámcové analýzy, jejíž principy uvádí Hendl (2005). Na základě prvního prostudování dat byla identifikována hlavní témata, která se vztahují k výzkumným otázkám týkajícím se

přístupu významných aktérů k regeneraci a faktorů, které ji ovlivňují. V rámci každého tématu byl navržen systém kódů, které popisují a klasifikují jednotlivé úseky dat. Odpovědi každého z aktérů byly na základě kódů převedeny do tabulek. Tímto způsobem byla data organizována. Nalezené pravidelnosti a rozdílnosti byly u každého tématu diskutovány.

4 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Případová studie je zaměřena na rozdíly ve vnímání architektury baroka a socialistického realismu mezi obyvateli města Ostrova, a v souvislosti s tím se zabývá také přístupy jednotlivých aktérů k probíhající regeneraci těchto dvou architektonicky odlišných částí města a faktory, které průběh regenerace ovlivňují. Právě možnost kombinace různých přístupů a úhlů pohledu, které odrážejí role a vnímání různých aktérů a skupin, je dle Ouředníčka a kol. (2009) jednou z výhod případové studie. Praktická část práce do velké míry čerpá z teoretických poznatků uvedených v předešlých kapitolách.

4.1 Představení lokality – město Ostrov

Následující text nejprve podává stručnou charakteristiku města Ostrova, kdy je představena jeho historie a struktura. Podrobněji se text zaměřuje na představení případových lokalit, které reprezentují dvě architektonicky odlišné části města, a stručně popisuje proces jejich regenerace, kterým v současné době procházejí.

4.1.1 Základní charakteristika města Ostrova

Město Ostrov leží v severní části Karlovarského kraje přibližně 10 km severovýchodně od Karlových Varů. Území města se rozkládá na východním okraji Sokolovské pánve na úpatí Krušných hor. Počet obyvatel k 1. 1. 2014 (ČSÚ 2014) dosáhl počtu 17 182. Jeho současnou podobu ovlivnilo sedm set let historického vývoje, přičemž až do období po konci druhé světové války byl Ostrov malým sídlem s převážně německým obyvatelstvem. Za posledních padesát let se však změnil v téměř dvacetitisícové město a centrum celého mikroregionu.

Nejstarší stavební památkou je hřbitovní kostel sv. Jakuba Většího, založený již v roce 1224, jež dokládá existenci i lokalizaci prvního osídlení. Osada nesla název „Zlaukowerde“ (později Schlackenwerth, tedy Slávkův Ostrov). Městská privilegia Ostrovu udělil Jan Lucemburský v roce 1331, kdy se již město rozkládalo v oblasti dnešního historického centra. V 15. století se Ostrov dostal do držení rodu Šliků, kteří velice zbohatli těžbou stříbra v nedalekém Jáchymově. Po konci třicetileté války se pak

město stalo majetkem vévodů Sasko-Lauenburských a následně markrabat Bádenských, za jejichž vlády vznikla rozsáhlá kompozice komplexu barokních památek včetně zámeckého parku (podrobněji viz níže). Za vlastnictví velkovévodů z Toskány v 19. století i během dvaceti let trvání Československé republiky probíhala postupná industrializace města včetně založení porcelánky. Na základě Mnichovské dohody museli v říjnu 1938 město opustit všichni čeští obyvatelé a roku 1939 se z ostrovského zámku stal koncentrační tábor (Zeman a kol. 2001).

Největší změny pro celé město, ale také narušení plynulého historického vývoje přineslo období po konci druhé světové války. Po odsunu německých obyvatel, kteří tvořili převážnou většinu populace, došlo k přistěhování nových českých obyvatel z různých regionů země. Současně bylo jako zázemí pro nedaleké jáchymovské uranové doly vybudováno v bezprostřední blízkosti dosavadního centra rozsáhlé sídliště. V současnosti probíhá postupná obnova architektonických památek, jakož i celková revitalizace prostředí nového města.

Struktura města

Téma práce je úzce spojeno s architekturou a vnějším vzhledem staveb, proto je následující popis prostorové struktury města Ostrova zaměřen na jeho fyzickou strukturu, ostatní složky – funkční a sociální prostorová struktura – jsou upozaděny. Jak vymezuje Sýkora (2001), základními součástmi fyzického prostředí města jsou přírodní prostředí a zástavba. Rozdílný charakter a způsob zástavby v různých částech města pak určuje jeho morfologickou strukturu. Z tohoto hlediska lze v rámci zastavěného území města Ostrova již při prvním pohledu vymezit dva navzájem výrazně kontrastující urbanistické celky (viz obr. 10), lišící se obdobím svého vzniku i architektonickým a urbanistickým pojetím zástavby. Prvním je oblast původního centra Ostrova, tzv. „staré město“, jež dnes leží v jeho západní části. Většinu zastavěné plochy pak zabírá městský celek vybudovaný ve stylu socialistického realismu zvaný „nové město“ nebo „nový Ostrov“. Výstavbu z 50. let 20. století lemují ze dvou stran vícepatrové panelové domy mladšího data. Kromě těchto dvou dominantních souborů lze rozlišit další méně výrazné celky, a to lokalitu finských domků (tzv. „dvojdomky“), dále oblast průmyslové zóny v jižní části území a oblast nové výstavby rodinných domů na severovýchodě města. Lze konstatovat, že v současnosti se urbanistická koncepce území města Ostrova zásadně nemění.

Jako staré město je někdy označována širší oblast zahrnující zástavbu vzniklou v období až do konce 2. poloviny 20. století, tedy včetně převážně vilové zástavby přesahující původní městské hradby. Nejvýznamnější transformaci městského prostředí starého města představovaly přestavby měšťanských domů v devatenáctém století. Historické jádro města bylo v roce 1992 vyhlášeno městskou památkovou zónou a prochází od této doby postupnou rekonstrukcí. Jedná se o kompaktní soubor cenných architektonických památek, jehož dominantami jsou goticko-renesanční Stará radnice, původně gotický kostel sv. Archanděla Michaela, měšťanské domy na Starém náměstí reprezentující rozličné architektonické slohy a zejména rozsáhlý barokní areál zámku, zámeckého parku a klášterního areálu (tzv. Posvátný okrsek).

Obr. 10: Případové lokality ve městě Ostrov

Zdroj: autorka

V hranicích dnešního starého města Ostrov existoval až do konce 40. let 20. století, kdy byla ve volné krajině v bezprostřední blízkosti původního centra zahájena plánovitá výstavba nového Ostrova. Ta znamenala výraznou jednorázovou proměnu prostorové struktury a lze ji považovat za nejvýraznější morfogenetický proces v historii města. Urbanistický celek nového města je charakteristický sítí pravoúhlých ulic a rozdělením

budov do jednotlivých „etap“ (dle časové posloupnosti výstavby), z nichž každá se vyznačuje svým vlastním osobitým stylem. Toto dělení města do etap je používáno místními obyvateli pro orientaci ve městě i v současnosti. Nové město lze z hlediska fyzického stavu budov zhodnotit jako celek s vysokým stupněm obnovy, neboť velká část objektů prošla v posledních letech alespoň částečnou rekonstrukcí, a to zejména v souvislosti se zateplováním obytných budov. V následujících odstavcích budou podrobněji popsány dvě architektonicky nejvýraznější části města, barokní areál a komplex Sorely, které jsou případovými lokalitami studie (viz obr. 10). Existence dvou takto rozsáhlých a architektonicky i urbanisticky významných celků v jednom městě je dle slov vedoucí odboru rozvoje a územního plánování výjimečným jevem: „*To jsou tak unikátní komplexy, už tím že stojí takle vedle sebe, že to je ojedinělý.*“

4.1.2 Barokní areál

První z obou lokalit, které jsou předmětem prováděné studie, je komplex barokních památek v západní části historického centra města. Baroko je nevýraznějším architektonickým slohem starého Ostrova, přičemž zde nalezneme jak světské, tak sakrální objekty. Celý soubor staveb vznikl v době intenzivní výstavby v průběhu 17. století, kdy se z Ostrova stalo rezidenční sídlo vévodů sasko-lauenburských a následně markrabat bádenských. Pro lepší orientaci i z hlediska původní funkce staveb lze tuto oblast rozlišit na dva celky – zámecký a klášterní areál. Plošně rozsáhlejší Zámecký areál zahrnuje oblast Zámecké zahrady s letohrádkem a přilehlé stavby, tedy komplex budov šlikovského a lauenburského zámku (dále jen Zámek) včetně budovy bádenského zámku zvaného Palác princů. Klášterní areál, v současnosti označovaný jako Posvátný okrsek, je pak tvořen souborem sakrálních staveb přiléhajících k bývalému piaristickému klášteru.

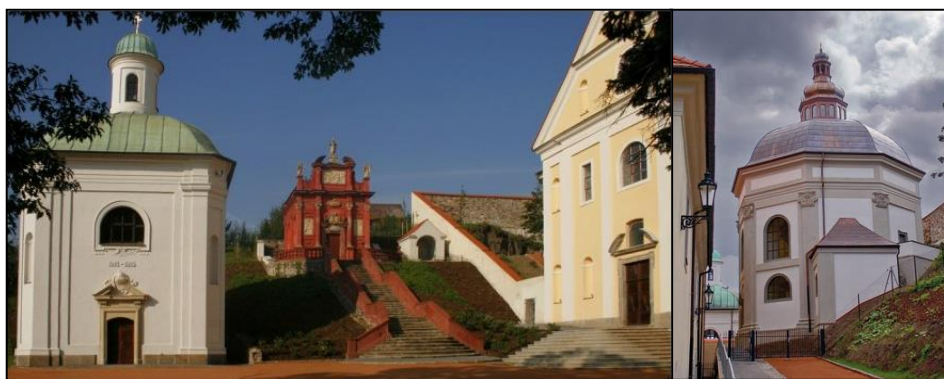
Komplex staveb barokního areálu je výjimečný zejména svojí rozsáhlostí a různorodostí, neboť jsou zde zastoupeny stavby, které v době svého vzniku sloužily ke správním, církevním, ale také vzdělávacím účelům. K architektonickým zajímavostem patří například podoba fasády Zámku z 80. let 19. století, zachovaná i po současné regeneraci, která podle slov ostrovského historika architektury představuje jeden nejstarších příkladů novobarokního stylu u nás. V případě klášterního okrsku se jedná o raně barokní stavby, přičemž architektonicky výjimečnou stavbou je osmiboká pohřební barokní kaple sv. Anny. Výraznou součástí areálu je Zámecká zahrada, jež byla původně vybudována jako rozsáhlý francouzský park s fontánami, sochami, partery a terasami a ve své době

byla označována za „osmý div světa“²⁰. Od poloviny 19. století si pak držela spíše podobu přírodně krajinářského parku.

Regenerace barokního areálu

Barokní areál je součástí Městské památkové zóny, přičemž většina staveb je vyhlášena kulturními památkami, na všechny stavby se tak vztahují požadavky památkové ochrany. V posledních dvou desetiletích prošla regenerací většina²¹ staveb barokního areálu, kdy po obnově klášterního areálu a Zámecké zahrady byla jeho obnova završena regenerací Paláce princů a Zámku. Probíhající proces regenerace započal již na začátku 90. let 20. století, po vstupu České republiky do Evropské unie (EU) v roce 2004 město využilo možnosti získat na další obnovu historických památek dotace ze strukturálních fondů EU (konkrétně Evropského fondu pro regionální rozvoj, dále ERDF). Cílem plánované rekonstrukce se staly architektonické památky barokního zámeckého a klášterního areálu, a to prostřednictvím projektu „Historický Ostrov“. Projekt byl podán v rámci Společného regionálního operačního programu a realizován v letech 2005 – 2007. Základním cílem projektu byla záchrana staveb klášterního areálu, jež byly ve velice zchátralém stavu převedeny do majetku města až v roce 2001. Tento stav byl důsledkem několika desítek let působení armády v objektu kláštera a nezájmu o stav okolních staveb, a některé budovy tak byly téměř před demolicí. Díky provedené regeneraci (viz obr. 11) byl klášterní areál zpřístupněn široké veřejnosti a stal se výraznou součástí celkového obrazu starého Ostrova.

Obr. 11: Klášterní areál v Ostrově po rekonstrukci

Zdroj: <<http://www.dk-ostrov.cz>>

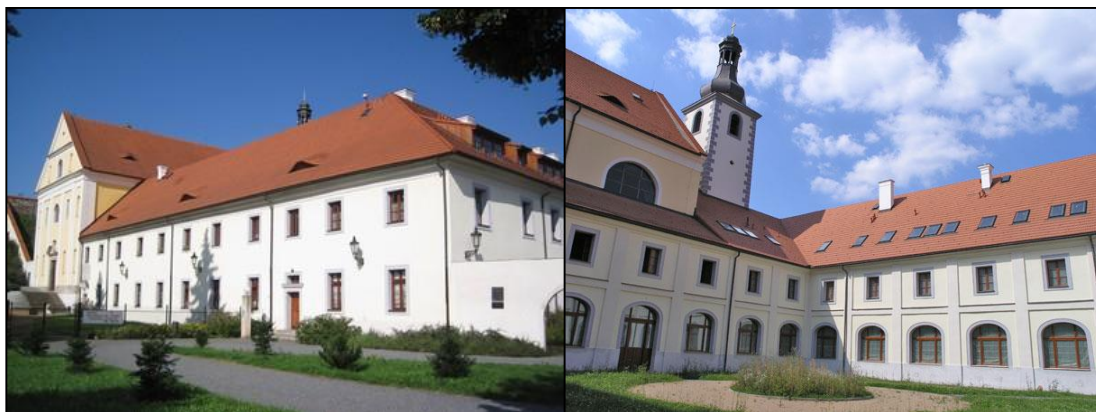
Pozn.: Zleva: Kaple sv. Floriána, Einsiedelnská kaple, kostel Zvěstování Panny Marie, kaple sv. Anny.

²⁰ Osmým divem světa nazval Zámeckou zahradu v Ostrově karlovarský lékař M. R. Schmutzer ve svém spisu „De Nymphis Carolobadensibus“ v roce 1663 (Zeman a kol. 2001).

²¹ Letohrádek stojící uprostřed Zámecké zahrady dostal svůj dnešní vzhled již v 70. letech 20. století.

Jako první stavba z Posvátného okrsku se již v letech 1996 – 2002 dočkala rekonstrukce **kaple Panny Marie Einsiedelské**, postavená po vzoru poutní kaple ve švýcarském Einsiedelnu, jejíž další kopie se nachází v německém partnerském městě Rastattu. Na obnově kaple se peněžitými dary mimo jiné podílely i české a německé kulturní a historické spolky. Pravděpodobně nejvíce poškozenou stavbou z okrsku byla **Pohřební kaple sv. Anny**, která dnes slouží jako výstavní prostor, a **Kaple sv. Floriána** byla renovována jako památník obětem všeho násilí na Ostrovsku. Zajímavostí obnovy konventního **kostela Zvěstování Panny Marie** je skutečnost, že původní vybavení interiéru (především hlavní a boční oltáře) bylo restaurováno a osazeno jen v podobě fragmentů, které se zachovaly, a je tak tichou připomínkou minulého režimu. Vnitřní prostor kostela byl upraven jako víceúčelový sál pro konání výstav či koncertů. Došlo také k obnově **klášterní zahrady** a mimo realizaci uvedeného projektu došlo v letech 2002 – 2005 k přestavbě zchátralého **konventu piaristického kláštera** (viz obr. 12), který tvoří čtyři křídla do tvaru čtverce, která uzavírají vnitřní atrium. V objektu byly vybudovány nájemní byty, a to při současném zachování všech historicky cenných konstrukcí a prvků a s využitím tradičních postupů (Objekt, 2006). Užívání bytů je podmíněno některými omezení stanovenými orgány památkové péče, neboť objekt kláštera je vyhlášen kulturní památkou ČR. Všechny stavby klášterního areálu si i po obnově zachovaly svůj střídmý raně barokní vzhled.

Obr. 12: Budova bývalého piaristického kláštera v Ostrově po rekonstrukci

Zdroj: <<http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz>>

V rámci realizace projektu „Historický Ostrov“ prošel výraznou změnou i celý prostor Zámecké zahrady, kdy byly kromě nových pískových cest obnoveny některé prvky formální zahrady, jako jsou geometricky uspořádané prostory či zastřižené živé ploty. Tyto úpravy s sebou nesly poměrně rozsáhlé kácení původní zeleně, což vyvolalo mezi obyvateli města značné kontroverze.

Obr. 13: Rekonstrukce Paláce princů v Ostrově

Zdroj: <<http://foto.mapy.cz>>; autorka

Na výše uvedené aktivity navázal projekt „Historický Ostrov II“ realizovaný v letech 2008 – 2011, jehož hlavním cílem byla obnova nevyužívaného objektu **Paláce princů** (viz obr. 13) a jeho úprava pro využití jakožto nového sídla Městské knihovny. Byly rekonstruovány valbové střechy věžic, dvouramenné schodiště v průčelí a v prostoru před ním původní barokní vodní parter. Došlo také k obnově původní barevnosti fasády v tradiční kombinaci barokní červeně a bílé barvy. Ve stejném stylu je vyveden také nový vzhled **ostrovského Zámku**, jehož celková rekonstrukce (viz obr. 14) byla dokončena v červenci 2014. Část tohoto projektu je spolufinancována z dotačních prostředků EU (ERDF) v rámci Programu Cíl 3 na podporu přeshraniční spolupráce mezi Saskem a Českou republikou 2007 – 2013. Dílčí projekty „Historický Ostrov 3“ a „Využití zámku pro veřejnou správu“ hradí město z vlastních prostředků. Cílem celého projektu je revitalizace Zámku na zázemí pro Městský úřad Ostrov, zároveň by měl sloužit jako společenské a kulturní centrum města. Do roku 2011 v budově po několik desetiletí sídlila Střední průmyslová škola. Završením regenerace celého zámeckého areálu je celková oprava **Pohledové zdi**, v jejíž horní části byla zřízena vyhlídková plošina s výhledem do Zámecké zahrady i na staré město.

Obr. 14: Rekonstrukce ostrovského Zámku

Zdroj: <<http://www.dk-ostrov.cz>>; <<http://www.ostrov.cz>>

4.1.3 Areál Sorela

Dominantním urbanistickým celkem, jenž v současnosti vytváří celkový obraz města, je nový Ostrov. Předmětem studie je část nového města vybudovaná v průběhu 50. let 20. století (přesněji v letech 1949 – 1959) v architektonickém stylu socialistického realismu. Byla tak součástí první generace výstavby velkých obytných souborů na našem území, které v některých případech vytvářely jakási nová města socialismu, mezi něž patří například městská část Ostrava – Poruba, části města Havířov či sídliště Slovany v Plzni (Musil 2002). Ostrov představuje z urbanistického i architektonického hlediska unikátní městský celek, jež se vyznačuje koncepčně jednotným výrazem a detailně vypracovanou kompozicí, a řadí se tak – nebo spíše se donedávna řadil - mezi nejvýznamnější příklady souborů architektury 50. let 20. století v České republice či dokonce ve střední Evropě (Zeman, 1998). V současnosti však v důsledku živelného a neřízeného zateplování bytových domů dochází k narušení jednoty a celistvosti komplexu, jež byla jeho největší hodnotou (Zeman, 2008).

Nové město bylo založeno jako spádové sídliště pro potřeby zaměstnanců nedalekých Jáchymovských dolů²², kde v padesátých letech minulého století probíhala intenzivní těžba uranové rudy, určené zejména pro vývoz do Sovětského svazu. Kapacita sídliště nakonec postupně dosáhla počtu 19 000 obyvatel, přičemž územní plán z roku 1954 počítal až s pětadvaceti tisíci obyvateli. Odkazem doby a tehdejších politických a společenských podmínek je skutečnost, že na výstavbě nového města se velkou měrou podíleli političtí vězni z tábora nucených prací v blízkém Vykmánově (Zeman a kol., 2001).

²² Národní podnik Jáchymovské doly

Urbanistická kompozice města vychází z pravidelného systému pravoúhlých ulic a výškově vyrovnané zástavby, důraz je kladen také na symetrii jednotlivých budov (viz obr. 15). Ústředním prostorem je obdélné náměstí s dominantou Domu kultury, které svým charakterem záměrně vyvolává představu náměstí historických měst. Budování města probíhalo po jednotlivých etapách, které se liší svým architektonickým pojetím, specifickým řešením fasády a zdobných doplňků, což dle ostrovského historika architektury „*spolu s urbanismem evokovalo tu jednotu v různorodosti*“. Jednu z etap odlišoval motiv iluzivních okenic, jiné domy například hrubá drásaná omítka. Specifickým prvkem obytných domů XII. etapy je renesancí inspirovaný motiv psaníčkových sgrafit ve spodní části fasády. Hlavní osou nového města, na kterou navazují jednotlivé etapy, je Hlavní třída. Nový Ostrov byl pojat jako zahradní město s výrazným zastoupením městské zeleně, jež v geometrických obrazcích lemuje veřejná prostranství i ulice a odděluje jednotlivé etapy výstavby, přičemž hlavním prvkem jsou zde aleje doprovázené nízkými tvarovanými keři. V architektuře zelených ploch uvnitř obytných bloků dominuje přírodně krajinářský styl.

Obr. 15: Letecký pohled na nový Ostrov

Zdroj: <<http://www.bozi-dar.eu>>

Architekturu nového Ostrova lze celkově charakterizovat jako umírněný historismus, jenž se vyznačuje historickými stavebními i dekorativními prvky (Zeman a kol., 2001). Charakteristickým prvkem je barevnost fasád s převahou světlé pískové a okrové barvy spolu s červenou terakotou a reznou šedobílou barvou, přičemž tmavší odstíny byly použity především na dekorativní prvky jako římsy či vlysy. Architektura socialistického realismu v Ostrově je dle ostrovského historika architektury umírněná, neboť zde nejsou viditelné žádné socialistické symboly, naopak lze na některých stavbách najít také

například prvky prvorepublikové architektury. Jakýmsi sjednocujícím motivem architektury nového města se stal sluneční terč, mříže a zábradlí balkónů pak zdobí národní motiv lipového listu. Mezi nejvýznamnější stavební památky socialistického realismu s významem přesahujícím hranice města patří Dům kultury s monumentálním průčelím a dvěma bočními křídly. V interiéru budovy jsou kromě bohaté štukové výzdoby zachovány např. ideologické motivy hornictví v podobě malby na skle. Dalšími architektonicky výraznými stavbami jsou mateřské školky a jesle či objekt základní školy J. V. Myslbeka. Objekty občanské vybavenosti pak představují obchodní dům Brigádník, Pošta či restaurace Družba, jejíž fasáda je zdobena vlysy vinné révy.

Obr. 16: Dům kultury Ostrov

Zdroj: autorka

V současné době jsou z celého souboru staveb socialistického realismu v Ostrově památkově chráněny pouze Dům kultury a dvě z mateřských škol (Architektura 50. let 20. století). Vzhledem k nesporným urbanistickým a architektonickým hodnotám městského celku proběhly již v roce 2003 snahy o vyhlášení velké části nového Ostrova památkovou zónou „Ostrov – Zahradní město“. Veřejné besedy na toto téma se kromě představitelů města účastnili také odborníci²³, kteří ve svých vyjádřeních zavedení památkové ochrany jednoznačně doporučili. Zastupitelstvo města vytvoření památkové zóny i při dalším jednání v roce 2007 odmítlo. Zamítavým stanoviskem zastupitelstva skončila také možnost zapsání některých architektonických památek ve stylu Sorela, jako je Dům kultury či dvě mateřské školy, na seznam UNESCO v roce 2011. Jednalo se o aktivitu v rámci společného česko-saského projektu „Montanregion Krušnohoří“, jehož snahou je právě zápis hornických památek Krušných hor na tento prestižní seznam.

²³ Zúčastnili se např. Ing. arch. Zdeněk Lukeš, rektor Technické univerzity v Liberci a architekt Pražského hradu a doc. PhDr. Jiří T. Kotalík, CSc., generální ředitel Národního památkového ústavu, historik architektury a umění.

Regenerace nového Ostrova

Podobně jako barokní areál, také městské prostředí nového Ostrova prochází od konce 90. let 20. století výraznou změnou a postupně dostává novou tvář. Jedná se o obnovu nejen městské infrastruktury, veřejných prostor, ale také fasád obytných domů. V letech 1998 – 2006 proběhla celková rekonstrukce prostoru Hlavní třídy, kde byly mimo jiné v místech křížení vedlejších komunikací vybudovány nové kruhové objezdy. V tomto období byla také realizována kompletní revitalizace Mírového náměstí, a to včetně regenerace fasád obytných bloků obklopujících střed města, jež zahrnují také výrazné budovy obchodního domu Brigádník a Pošty. Tyto obytné domy jsou ve vlastnictví města, a vztahuje se na ně také ochranné pásmo památkové ochrany v okolí Domu kultury, i po rekonstrukci se tak stále vyznačují sjednoceným stylem i barevností, jež pouze ve světlejších odstínech připomíná původní vzhled a je v souladu s prostorem náměstí. Obnova domů v majetku města pokračuje na základě strategického plánu města i po roce 2007 (Městský úřad Ostrov 2005).

Současně s touto plánovanou a stylově sjednocenou regenerací městského centra probíhají také rekonstrukce bytových domů, které jsou již v soukromém vlastnictví. Ve většině případů dochází k zateplování fasád, které překrývají typické prvky architektury Sorela jako římsy, rizality schodišť, rámování oken či sgrafitová výzdoba, přičemž některé detaily vystupující z omítky jsou kvůli zateplení odsekávány, jak v rozhovoru potvrdil jeden z ostrovských stavbařů. Jedním z mála původních prvků, které bývají na domech zachovány a obnoveny jsou sgrafitová domovní znamení, například psaníčková sgrafita byla na nové omítce obnovena ve dvou případech. Nové omítky zateplených domů v mnoha případech nedodržují jednotný styl etap ani původní, či jinak jednotnou barevnost, jsou většinou ploché a často řešené v podobě rozmanitých geometrických vzorů (viz obr. 17). Vyhlášení památkové zóny je tak už podle ostrovského historika architektury v současné době velice nepravděpodobné, neboť nevratných zásahů do architektury nového města bylo provedeno již příliš mnoho: „...část Ostrova z éry socialistického realismu je cenná vnějším výrazem. Pokud se budou domy opravovat jako dosud, tak tento celek zanikne“ (Meluzín 2007).

Obr. 17: Příklady regenerovaných bytových domů

Zdroj: <<http://stavby.karlovarska.net>>; autorka

Pozn.: Vlevo příklad regenerace domu do nepůvodní podoby, na domě vpravo je patrná snaha o zachování původních prvků fasády.

V roce 2007 proběhla částečná rekonstrukce a restaurování plastických reliéfů na fasádě Domu kultury včetně centrálně osazeného sousoší žnečky, horníka a studenta od akademického sochaře Jaroslava Šlezingera, vězněného v táboře nucených prací ve Vykmánově. Finanční prostředky byly částečně poskytnuty z programu Podpora rozvoje severozápadních Čech a Moravskoslezského regionu v gesci Ministerstva pro místní rozvoj (MMR). V letech 2011 – 2013 proběhla rekonstrukce Domu kultury, jednalo se však nakonec pouze úpravy vnitřních prostor objektu. Kvůli sporu mezi představiteli města a památkáři ohledně vzhledu fasády došlo pouze k opravě střechy. Projekt „Dům kultury Ostrov - centrum pro kulturu, vzdělávání a volný čas“ byl financován z prostředků EU v rámci ROP Severozápad.

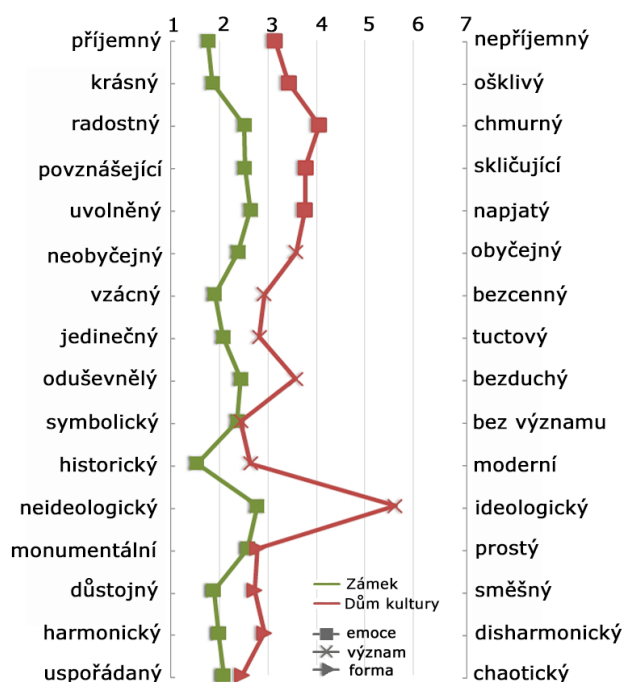
4.2 Vnímání architektury obyvateli města Ostrova

První část vyhodnocení čerpá z výsledků dotazníkového šetření a je zaměřena na vnímání staveb barokní a socialisticko-realistické architektury obyvateli města, kteří jsou jedním z klíčových aktérů ovlivňujících regeneraci městského prostředí, především pak Sorely. Kapitola představuje rozdíly ve vnímání vybraných staveb mezi odborníky a laickou veřejností a v rámci skupiny laiků také na základě druhu domu, ve kterém respondenti bydlí. Specificky se zaměřuje na vnímání socialisticko-realistické architektury Domu kultury obyvateli bydlícími v bytových domech ve stylu Sorely v porovnání s obyvateli jiných druhů domů.

Cílem analýzy dat získaných z dotazníkového šetření je identifikovat rozdíly ve vnímání hodnot architektonického dědictví mezi různými skupinami obyvatel města Ostrova, konkrétně mezi (1) odbornou a laickou veřejností a (2) mezi skupinami obyvatel města dle typu bydlení, a odhalit významy a hodnoty, které si obyvatelé spojují s vybranými stavbami postavenými v různých slozích, kterými jsou:

- **ostrovský zámek a Palác princů** jako zástupce barokní architektury a
- **Dům kultury** jako představitel socialistického realismu.

Obr. 18: Vnímání Zámku a Domu kultury obyvateli Ostrova

Zdroj: vlastní šetření

Pozn.: Položky v legendě nazvané „emoce“, „význam“ a „forma“ odkazují na příslušnost takto označené charakteristiky k jedné z dimenzí vnímání architektury (viz kap. 3.2)

Pro úvodní představu o obecném vnímání obou staveb, které se projevuje v dalších výsledcích, lze konstatovat, že bez ohledu na odbornost či jinou charakteristiku vnímají obyvatelé města ostrovský zámek s Palácem princů pozitivněji (jak lze usuzovat především z charakteristik emocí a významů) než Dům kultury (viz obr. 18). Většina jejich hodnocení se však nachází ve stejné polovině škály, rozdíly tedy nejsou výrazné a oběma stavbám jsou přiřazovány podobné vlastnosti. Vnímání barokních staveb je více jednoznačné a vyhraněné, jak lze usuzovat z větší vzdálenosti těchto hodnot od středu škál.

Z hlediska **homogenity hodnocení**, tedy míry vnitřní shody v odpovědích, jsou názory respondentů v případě barokních staveb konzistentnější, jinými slovy respondenti se v pohledu na ně více shodnou. Při podrobnějším pohledu na posuzování jednotlivých škál stojí za pozornost dvojice významových charakteristik „historický – moderní“ a „neideologický – ideologický“. Zámek a Palác princů hodnotili všichni respondenti výslovně jako stavby historické (celkové hodnocení se blíží krajní hodnotě 1). Jedná se o nejednoznačnější hodnocení ze všech vlastností u obou staveb. U Domu kultury, přestože je dle celkových výsledků vnímán také jako stavba historická, je vnitřní diferenciací v názorech větší. Důvodem může být rozdílné vnímání samotných pojmů „historický“ a „moderní“. Lze na něj nahlížet například z hlediska stáří, přičemž zde hraje roli individuální měřítko toho, jak vzdálené události či jak staré stavby označujeme za historické. Na rozdíl od baroka neexistuje v případě socialistického názoru shoda na tom, že se jedná o historickou stavbu, a může se zde tak více projevit názor jednotlivce. Ve vztahu k určité stavbě pak lze tyto pojmy chápat i v souvislosti s obecným označováním architektonických slohů za historické či moderní. Určitou roli v tomto smyslu může hrát také celkový historizující styl architektury socialistického realismu.

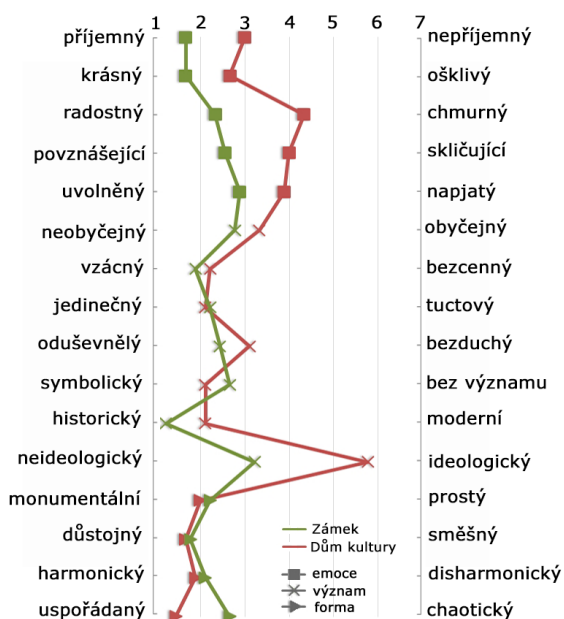
Podobně nejednoznačně se jeví charakteristika ideologického významu, v jehož hodnocení se jednotlivé odpovědi od sebe liší vůbec nejvíce ze všech škál, a to u obou staveb. Celkově jsou však Zámek a Palác princů hodnoceny jako spíše neideologické a Dům kultury jako výrazně ideologický, což může být způsobeno silnou asociací jeho architektury se socialismem a komunistickou ideologií (viz níže). Jak uvádí Šaradín (2001), v evropském prostředí je pojem ideologie nejčastěji používán v pejorativním významu, kdy vyjadřuje také iracionální a propagandistické rysy. Také v oblasti umění (a tedy i v architektuře) se jedná většinou o pejorativní, odsuzující charakteristiku. Nejednotnost názorů

u jednotlivých staveb může vyplývat například z rozdílné znalosti historických a společenských souvislostí vzniku těchto staveb, případně z odlišného chápání významu pojmu ideologie²⁴. Někteří respondenti mohou například jako ideologii vnímat i katolicismus období baroka. Velkou roli může hrát také skutečnost, zda se při hodnocení respondenti na stavbu dívají v historických souvislostech, nebo čistě jako na architektonický objekt, na kterém nemusejí být známky ideologie tolik patrné.

4.2.1 Rozdíly ve vnímání architektury mezi odborníky a laiky

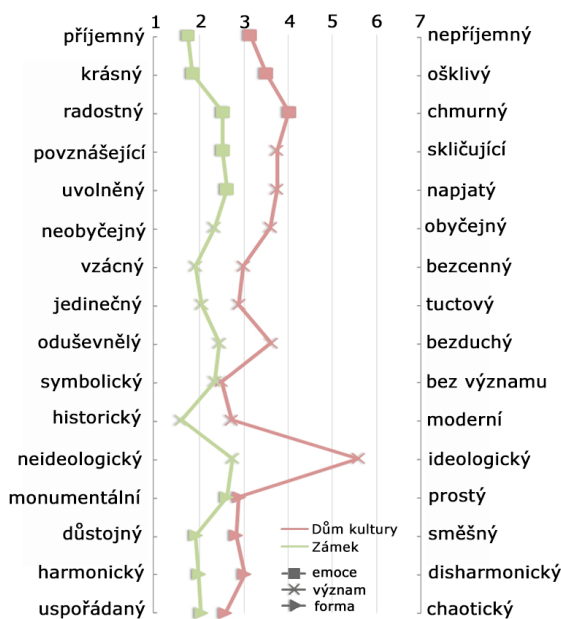
Na základě výzkumu bylo zjištěno, že respondenti (obyvatelé Ostrova), kteří mají odborné vzdělání v oboru architektury či stavebnictví, vnímají architekturu obou staveb odlišně než ostatní obyvatelé. Nejprve bude představeno hodnocení obou staveb zvlášť odborníky a laickými obyvateli, následně budou podrobněji diskutovány rozdíly mezi oběma skupinami v hodnocení jednotlivých vlastností.

Obr. 19: Vnímání Zámku a Domu kultury odborníky

Zdroj: vlastní šetření

Obr. 20: Vnímání Zámku a Domu kultury laiky

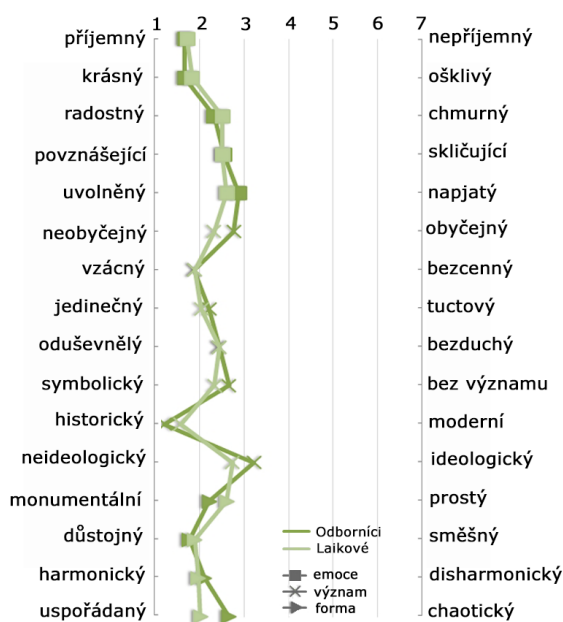

Zdroj: vlastní šetření

²⁴ Pojem ideologie je chápán i používán v různém kontextu. Obecně ideologie představuje určitý soubor preferovaných hodnot, které vytvářejí představu o fungování společnosti (Šaradín 2001).

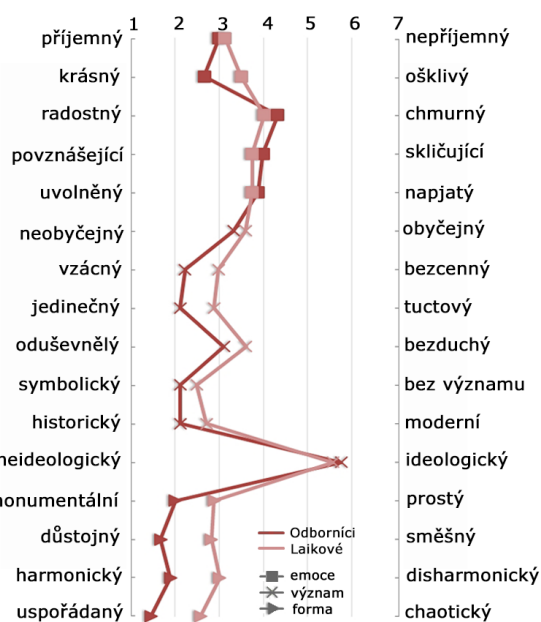
Z porovnání obrázků 19 a 20 je zřejmé, že významy přiřazované oběma stavbám odborníky jsou si navzájem podobnější než v případě laiků. Předpokládám, že hodnoty vnímané odborníky vycházejí spíše ze skutečných vlastností stavby, neboť na stavbu nahlíží její podobně jako její autoři a více se zaměřují na architektonické kvality. V opačném pohledu pak lze soudit, že laikové jsou ve svém vnímání více ovlivněni subjektivními asociacemi, které plynou z osobních zkušeností či vzpomínek, nebo také z idealizace starší minulosti. Období baroka bylo přitom stejně jako období socialismu spojeno s negativními historickými událostmi. Určitou roli může hrát také stereotypní uvažování ve smyslu, že starší stavba je automaticky hodnotnější a cennější. Jak v rozhovoru zmínil historik architektury, vnímání hodnoty stáří, tedy „*to, do jaké míry ten člověk dokáže vnímat ten objekt jako starý, jak si musel prožít své období*“, hraje velkou roli v tom, zda daný jedinec považuje určitou stavbu za památku či nikoliv.

Obr. 21: Vnímání Zámku odborníky a laiky

Zdroj: vlastní šetření

Obr. 22: Vnímání Domu kultury odborníky a laiky

Zdroj: vlastní šetření

Rozdíl ve vnímání jednotlivých staveb mezi odborníky a laiky přibližují obrázky 21 a 22. Z obrázků je patrné, že větší rozdíly mezi odborníky a laiky se projevují v hodnocení Domu kultury, zejména u vlastností popisujících architektonickou formu²⁵, méně pak u významových charakteristik. Protože v hodnocení vlastností Paláce princů nebyly zjištěny žádné statisticky významné rozdíly mezi oběma skupinami, je v dalším textu

²⁵ Rozdíly v rámci dimenze architektonické formy byly prokázány jako statisticky významné.

podrobněji popsán především charakter rozdílů ve vnímání vlastností Domu kultury. Vlastnosti, v jejichž hodnocení se objevují největší rozdíly, přibližuje tab. 7.

Tab. 7: Rozdíly v hodnocení Domu kultury v Ostrově mezi odborníky a laiky dle jednotlivých dimenzí škál a vybraných charakteristik

škála	odborníci	laikové	rozdíl	p-hodnota*
emocionální dimenze	3,58	3,63	-0,06	0,490
<i>krásný - ošklivý</i>	2,67	3,51	-0,84	0,008
dimenze významu	2,97	3,41	-0,45	0,071
<i>vzácný - bezcenný</i>	2,22	2,99	-0,77	0,031
<i>jedinečný - tuctový</i>	2,11	2,89	-0,78	0,035
dimenze formy	1,75	2,83	-1,08	0,000
<i>monumentální - prostý</i>	2,00	0,89	-0,89	0,006
<i>důstojný - směšný</i>	1,67	2,83	-1,16	0,000
<i>harmonický - disharmonický</i>	1,89	3,01	-1,12	0,000
<i>uspořádaný - chaotický</i>	1,44	2,58	-1,14	0,000

*dosažená hladina významnosti Mann-Whitneyova testu

Pozn.: Ve sloupcích „odborníci“ a „laikové“ jsou uvedena průměrná hodnocení dané škály v možném rozmezí hodnot od 1 do 7. Ve čtvrtém sloupci je uvedena hodnota rozdílu mezi průměrným hodnocením odborníků a laiků. Hodnoty v závorce neprokazují statistickou významnost na hladině 0,05.

Odborníci se vyznačují vyhraněnějším vnímáním charakteristik formy, Dům kultury vidí jako více monumentální, důstojný, harmonický a uspořádaný, a zároveň mu přiřkládají i větší estetickou hodnotu, kdy jej hodnotí jako krásný. Tyto vlastnosti lze přitom chápat v souvislosti, neboť harmonické a uspořádané je často vnímáno jako krásné. Zřetelnější to může být u jedinců vzdělaných v technických oborech, u kterých lze předpokládat smysl pro řád, přesnost a uspořádanost.

Jedním z významných faktorů, který může mít dle mého názoru vliv na existenci rozdílů ve vnímání architektury Domu kultury odborníky a laiky, je familiarita. Lidé v důvěrně známém prostředí vnímají více než fyzický vzhled staveb jejich praktické funkce a estetických kvalit si všimají spíše okrajově (Haapala 2005, viz kap. 2.3.5). Toto tvrzení je podpořeno hodnocením estetické charakteristiky Domu kultury z pohledu laiků, které se blíží průměru, tedy neutrálnímu hodnocení. Naopak lze předpokládat, že odborníci jsou vzhledem ke svému vzdělání zvyklí tyto vlastnosti vědomě hodnotit, dokážou si lépe udržet odstup a všimnout si i formálních a estetických kvalit architektury, přestože jsou ve známém prostředí²⁶. Na tuto schopnost sebereflexe i na vliv familiarity odkazuje i jedna

²⁶ Na tomto místě je třeba poznamenat, že 95 % odborníků jsou starousedlíci, přičemž převážná většina z nich je dokonce místními rodáky.

z odpovědí respondenta z řad odborníků na otázku, co se mu vybaví při pohledu na Dům kultury: „*Že je víc monumentální, než mi běžně dochází... To bude tím, že kolem něj chodím celý život*“.

Laičtí obyvatelé města nevnímají výjimečnost, unikátnost stavby v socialistickém realismu v takové míře jako odborníci, kteří si její nevšednost a jedinečnost uvědomují výrazně více. Je však třeba podotknout, že i z pohledu laických obyvatel patřily vzácnost a jedinečnost mezi kladněji hodnocené charakteristiky Domu kultury, což by mohlo svědčit o tom, že i samotní obyvatelé si jsou vědomi určité výjimečnosti této stavby.

Emocionální charakteristiky jsou u Domu kultury (s výjimkou zmíněného estetického hodnocení „krásný – ošklivý“; viz tab. 7) i barokních staveb hodnoceny podobně odborníky i laiky. Jejich vnímání nebude pravděpodobně příliš záviset na odborném vzdělání v architektuře, protože představují velice subjektivní charakteristiky. U většiny z emocionálních charakteristik se hodnoty sémantického diferenciálu v případě Domu kultury pohybují u obou skupin respondentů blízko průměru (v rozmezí 0,5 bodu), nelze jim tak přiřkládat velkou vypovídající hodnotu. Podobný průběh spojnice jednotlivých hodnot emocionálních charakteristik na obr. 21 naznačuje, že barokní stavby jsou vnímány pozitivněji (jak již bylo zmíněno), avšak bez ohledu na hlubší význam jednotlivých pojmů. To může být částečně způsobeno skutečností, že emocionální kvality jsou nejvíce abstraktní složkou hodnocení, a respondenti si tak s hodnocením stavby pomocí slov jako „radostný“ či „skličující“ nemuseli vědět rady, nebo jim přišlo obtížné nad těmito charakteristikami hlouběji přemýšlet.

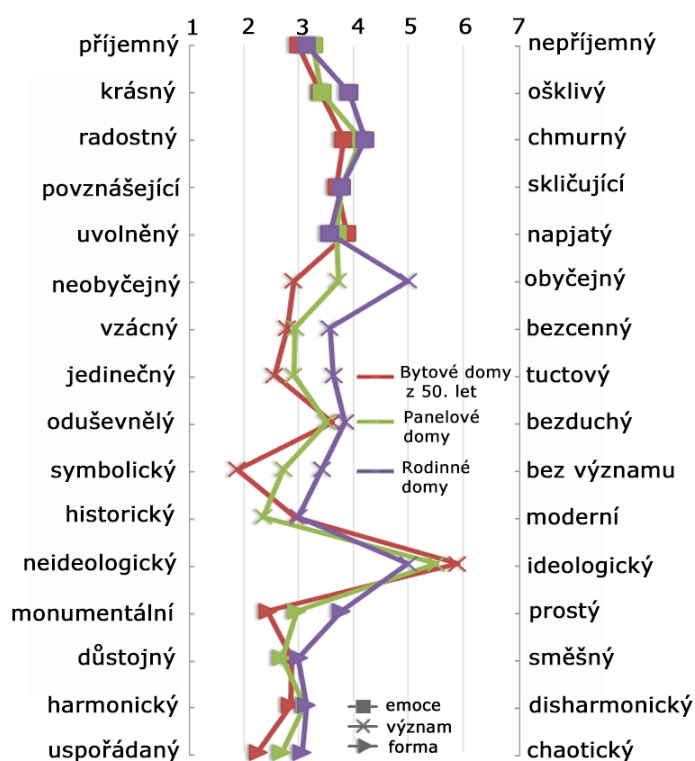
Jednou ze zajímavostí týkající se vnímání barokních staveb je skutečnost, že Zámek a Palác princů hodnotili odborníci jako více ideologický než laičtí obyvatelé. Přestože tento rozdíl není statisticky významný, jedná se o jeden z největších rozdílů v rámci hodnocených vlastností u Zámku a Paláce princů. V tomto vnímání může hrát roli vzdělání, neboť na rozdíl od laických obyvatel mají všichni odborníci vysokoškolské vzdělání. Mohou tak mít větší povědomí i o starším historickém období, ve kterém tyto stavby vznikly, a mohou je například považovat částečně za produkt ideologie v podobě barokního prosazování katolicismu (viz výše).

4.2.2 Rozdíly ve vnímání architektury mezi obyvateli dle druhu domu

Otázkou výzkumu bylo také, zda a jak se způsob vnímání architektury obou staveb liší podle druhu domu, ve kterém respondenti (z řad laické veřejnosti) bydlí. V hodnocení Zámku a Paláce princů, jak naznačují předchozí výsledky - např. vyšší míra homogenity hodnocení a velmi malý rozdíl ve vnímání mezi odborníky a laiky (viz obr. 21) - nelze sledovat příliš velké rozdíly ani mezi jednotlivými skupinami obyvatel dle druhu domu. To bylo následně potvrzeno provedeným statistickým testem.

V dalším vyhodnocení je proto věnována větší pozornost Domu kultury. Rozdíly zjištěné ve vnímání jeho architektury jsou způsobeny především odlišným hodnocením stavby obyvateli bytových domů z 50. let vzhledem ke všem ostatním skupinám, přičemž nejvýraznější a statisticky významné rozdíly ve vnímání architektury Domu kultury se objevují mezi obyvateli Sorely a rodinných domů. Z hlediska jednotlivých dimenzí se rozdíly projevují především u charakteristik popisujících formu a význam stavby (viz obr. 23). Podobně jako v předešlém případě se hodnocení emocionálních charakteristik mezi těmito skupinami obyvatel významně neliší a pohybuje se v blízkosti neutrální hodnoty, a nelze jim tak připisovat v celkovém vnímání velký význam.

Obr. 23: Vnímání Domu kultury obyvateli podle druhu domu

Zdroj: vlastní šetření

Předpokládala jsem, že obyvatelé bytových domů postavených v architektuře socialistického realismu budou vnímat Dům kultury postavený ve stejném stylu neutrálně, resp. že ostatní obyvatelé města bydlící v panelových nebo v rodinných domech jej budou vnímat více pozitivně. Jak však vyplývá z rozboru jednotlivých škál (viz obr. 23), respondenti bydlící v bytových domech z 50. let vnímají architekturu Domu kultury jako více ideologickou, více symbolickou a monumentálnější než ostatní obyvatelé, a to dokonce ve srovnatelné míře s odborníky (viz výše). Je tak možné usuzovat, že vnímají tuto architekturu jako symbol určité ideologie, tedy pravděpodobně ideologie komunismu, jejímž produktem architektura socialistického realismu bezpochyby je (Zeman a kol. 2001), ale zároveň ji hodnotí oproti ostatním jako více neobyčejnou, jedinečnou, a vzácnou.

Vyšší hodnocení významu stavby může plynout z osobního vztahu obyvatel bytových domů z 50. let k architektuře Sorely, neboť ta je součástí jejich každodenního osobního života a v jistém smyslu se podílí na utváření jejich domova (v konkrétním smyslu bytu či domu). Z přiřazení ideologického a symbolického významu Domu kultury lze usuzovat, že obyvatelé Sorely mají povědomí o historických souvislostech výstavby jejich domů, a tedy nového Ostrova, a pravděpodobně také vzhledem k osobnímu vztahu k těmto stavbám se neprojevuje stereotypní uvažování typu „zavrhovat vše komunistické“. Lze očekávat, že o stavbách, ve kterých lidé bydlí, obvykle vědí více než ostatní obyvatelé, a tak mohou jejich hodnoty lépe posoudit. Toto tvrzení je podpořeno skutečností, že způsob vnímání hodnot a významů této architektury respondenty žijícími v bytových domech se blíží tomu u odborníků.

Některé výše uvedené rozdíly tak mohou být zčásti ovlivněny vzděláním obyvatel, neboť při ověřování vlivu dalších charakteristik byla zjištěna závislost druhu obývaného domu na struktuře vzdělání²⁷. Mezi obyvateli bydlícími v bytových domech je v porovnání se strukturou všech respondentů více vysokoškolsky vzdělaných a v souborech obyvatel panelových i rodinných domů jsou více zastoupeni obyvatelé se středním vzděláním. Avšak jedinou škálou, na jejíž hodnocení má stupeň vzdělání statisticky významný vliv, je míra symboliky, kdy vysokoškolsky vzdělaní respondenti připisují Domu kultury větší symbolický význam než ostatní. Tento jev může vyplývat například z hlubší znalosti významu použitých architektonických prvků či z lepší schopnosti rozeznat obsažené

²⁷ Závislost obou znaků byla zjištěna na základě provedeného chí-kvadrát testu. Vliv jiných charakteristik na strukturu obyvatel dle druhu bydlení nebyl prokázán.

symboly. Všechny ostatní popsané rozdílnosti ve vnímání architektury Domu kultury lze podle mého názoru téměř výhradně připisovat odlišnému typu bydlení, tedy konkrétně skutečnosti, že část obyvatel bydlí v domech ve stejném architektonickém stylu.

4.2.3 Asociace spojované se stavbami a hodnocení regenerace

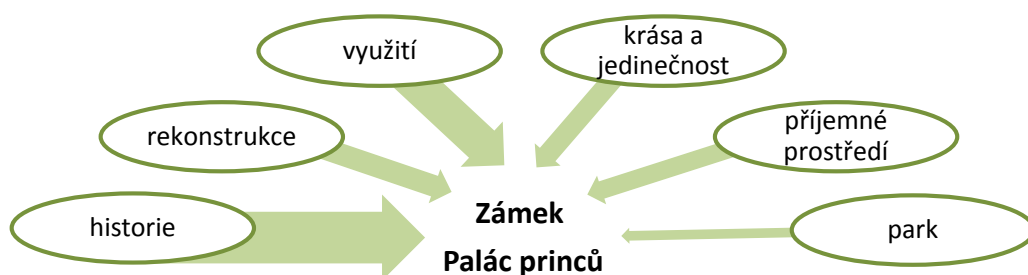
Přístup obyvatel k regeneraci ovlivňuje nejen to, jak vnímají architekturu daných staveb, ale také jak vnímají dané místo jako celek a z širšího pohledu, tedy jaké je k němu poutají vzpomínky, zážitky, jaké mu přisuzují vlastnosti a významy. V souvislosti s vnímáním architektury Domu kultury a Zámku s Palácem princů tak byly zkoumány také asociace, které si lidé s těmito stavbami spojují. Některé asociace jsou velmi obecné, jako například „historie“, „památka“, či „socialismus“, naopak mnoho respondentů uvedlo velice konkrétní představy či zážitky, které je k daným stavbám vážou.

Zámek a Palác princů jakožto stavby vzniklé v období baroka jsou pro mnoho obyvatel obrazem historie, ať již obecně ve smyslu historických objektů, nebo v souvislosti s historií města. Odkaz na historii je přitom velice často jedinou asociací vztahující se k těmto stavbám (viz obr. 24). V poměrně velké míře jsou Zámek a Palác princů vnímány z hlediska svého využití, ať již současného, kdy v Paláci princů sídlí knihovna a konají se zde výstavy, tak minulého, neboť po několik desetiletí v Zámku působila Střední průmyslová škola. Ve vnímání barokních staveb se odráží také probíhající proces regenerace, kdy pro některé respondenty je v současnosti nejvýraznějším rysem jejich proměna, jak dokládá vybraná ukázka odpovědi.

„V době před opravami skličující dojem. Spíše než barokní zámek sklíčenost a chmurnost dřívějšího využití. Teď po opravách krásný barokní jedinečný zámek.“

Asociace spojené se Zámkem a Palácem princů jsou z hlediska citové zabarvenosti většinou neutrální, z velké části však mají pozitivní charakter, kdy je respondenti hodnotí jako krásné a jedinečné a také je vnímají ve spojení s příjemným a klidným prostředím a s přiléhajícím zámeckým parkem. Jedinou negativní asociací, která ale byla zmíněna pouze 5 respondenty, je vzpomínka na koncentrační tábor²⁸. Asociace, které si s objekty Zámku a Paláce princů spojují odborníci, se od těch výše zmíněných příliš neliší, jsou však více zaměřeny na kvality architektury a méně se pojí s funkcí těchto budov.

²⁸ V ostrovském Zámku byl roku 1939 zřízen první koncentrační tábor v Čechách, který byl tzv. cvičným táborem, přestupní stanicí pro další koncentrační tábory (Zeman a kol. 2001).

Obr. 24: Asociace spojované se Zámkem a Palácem princů

Zdroj: vlastní šetření

Pozn.: Tloušťka čáry představuje míru výskytu dané asociace mezi respondenty.

V současné době, kdy byla dokončena rozsáhlá rekonstrukce ostrovského Zámku, je pravděpodobné, že se jeho vnímání v očích obyvatel změní, neboť budou více konfrontováni s jeho historií i architekturou. Jelikož Zámek bude novým sídlem městského úřadu, stane se pro mnoho obyvatel místem více familiárním, než tomu bylo doposud.

Podle předpokladů se nejčastější asociace spojované se stavbou Domu kultury vztahují k době jejího vzniku, tedy k období socialismu, vládě komunistického režimu a často konkrétně k 50. letům 20. století (viz obr. 25). Mnoha respondentům budova připomíná také útrapy politických vězňů, kteří se podíleli na stavbě nového Ostrova. Při pohledu na Kulturní dům se mnoha obyvatelům vybaví vzpomínky z dětství a mládí, a to často v souvislosti se zážitky z kulturních akcí, jako je například dětský filmový festival²⁹, ale také z oslav, které v Domu kultury a v prostoru před ním především v minulosti probíhaly. Jednou ze zajímavých asociací v tomto smyslu bylo jeho označení jako „kostela na návsi“. Kultura (především kino a film) je významným tématem spojovaným s touto stavbou, což však vzhledem k jeho funkci není příliš překvapující.

„Kulturní centrum velmi potřebné občanům s velmi příjemným, harmonickým a symbolicky umístěným objektem.“

Přibližně desetina respondentů vnímá Dům kultury jako symbol města Ostrova, jako jeho dominantu a jeho centrum, jako stavbu, jež patří k Ostrovu. Častý je pohled na Dům kultury z hlediska architektury, kdy v obecném smyslu je mnohdy jedinou asociací jednoduše socialistický realismus a jeho architektonické prvky. Z hlediska formy a parametrů stavby je vnímána jako stavba monumentální a důstojná, pro jiné naopak představuje spoustu

²⁹ Dětský filmový a televizní festival Oty Hofmana se v Ostrově koná každoročně od roku 1968.

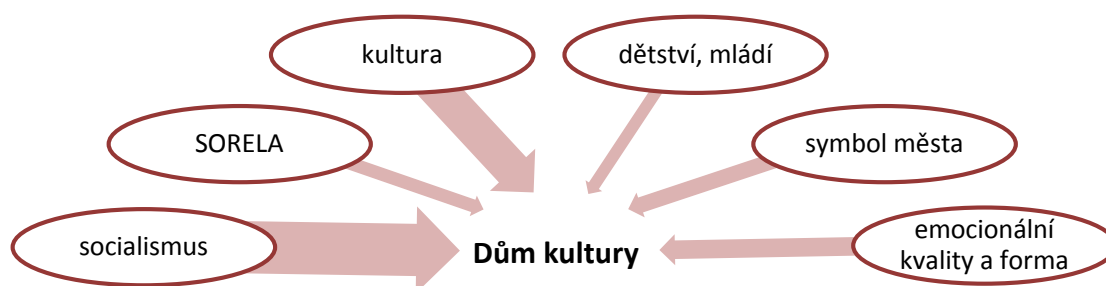
nevyužitého prostoru. Citově zabarvených asociací je velmi málo (18 %) a jsou převážně pozitivní, většina však má neutrální povahu³⁰. Níže jsou uvedeny příklady asociací s pozitivním a negativním nádechem. Čtvrtina respondentů také uvedla Dům kultury výslovně mezi stavbami, které by měly být podle jejich názorů zachovány, resp. zrekonstruovány v původní podobě (viz otázku 3 v dotazníku, Příloha 1).

„Určitě dýchá duchem doby 50. let. Je to ale krásná stavba, která ve mně probouzí vzpomínky na italské paláce.“

„Pokleslost a demagogie komunistického režimu 50. let.“

Odborníci na rozdíl od laických obyvatel neuvádějí ve vztahu k Domu kultury osobní zážitky či vzpomínky ani nezmiňují žádné kulturní akce. Jejich asociace se týkají vlastností a kvalit samotné stavby, ať již emocionálních, významových (jedinečný, významný) či její formy a vzhledu (symetrie, řád, monumentálnost).

Obr. 25: Asociace spojované s Domem kultury

Zdroj: vlastní šetření

Pozn.: Tloušťka čáry představuje míru výskytu dané asociace mezi respondenty.

S oběma stavbami si respondenti ve velké míře spojují historii. Základní a velmi významný rozdíl je však v měřítku, ve kterém historii spojenou s objekty vnímají, tedy v míře obecnosti, resp. konkrétnosti, v jaké je souvislost s historií chápána. S barokními stavbami si respondenti asociovali jednoduše historií, minulost obecně. V případě Domu kultury je to minulost více konkrétní, lidé ji dokážou pojmenovat. Spojují si se stavbou konkrétní historické období, tedy dobu socialismu a její projevy, související historické události, politické a společenské poměry a v mnoha případech i vlastní vzpomínky. Míra vnímání konkrétních historických souvislostí tak zde závisí na tom, o jak dávno historii se jedná.

³⁰ Asociace spojené se socialismem či s dobou 50. let jsou brány jako neutrální, pokud není výslovně použit citově zabarvený popis.

Navíc někteří obyvatelé dobu, ve které byl areál Sorely včetně kulturního domu postaven, dokonce osobně prožili.

Na základě výsledků lze soudit, že laičtí obyvatelé si při pohledu na stavbu většinou nevybaví jako první její architekturu, její vnější formu, ale daleko častěji jim připomene historii nebo ji vnímají z hlediska její praktické funkce. Zámek a Palác princů jsou vnímány především z hlediska vzhledu a současného využití, a také z hlediska okolního prostředí. Dům kultury je naopak pro obyvatele stavbou s více konkrétním významem. Na rozdíl od Zámku a Paláce princů je jeho vnímání více ovlivněno vzpomínkami či osobními zkušenostmi, a je také více zatíženo znalostí historických souvislostí. Tyto skutečnosti mají podle mého názoru určitý podíl na rozdílném vnímání Domu kultury popsaném v kapitole 4.2.1. Výsledky šetření z hlediska asociací tak dokládají, že Dům kultury je pro (laické) obyvatele více familiárním místem, což může být jedna z příčin jeho odlišného vnímání jak vzhledem k Zámku a Paláci princů, tak i mezi odborníky a laiky, jak naznačuje i vyhodnocení sémantického diferenciálu (viz kap. 4.2.1). Dále ukazují na rozdílné měřítko vnímání historie jako na další z možných příčin rozdílného vnímání barokních staveb a Domu kultury.

Hodnocení regenerace

Následující odstavce shrnují, jak je hodnocena podoba obou částí města a jak provedená regenerace odráží názory obyvatel města na to, které stavby by měly být navraceny do původní podoby. Obnovené barokní stavby vnímají představitelé jednotlivých aktérů podobně jako laičtí obyvatelé velmi pozitivně a připisují jim vysoké hodnoty. Obnova barokního areálu, kterou provedlo město Ostrov, je z pohledu obyvatel i jednotlivých aktérů hodnocena velmi kladně, ať již z hlediska využití, estetických kvalit (barevnosti) či komplexnosti obnovy, a je oceňován také přístup města k barokním památkám v posledních letech. Regenerace barokního areálu dle názoru stavbyvedoucího celkově pozvedne prostředí města a zvýší jeho návštěvnost. Rozhodnutí o regeneraci staveb barokního areálu odráží také názory obyvatel Ostrova, neboť přibližně polovina

respondentů³¹ označila barokní areál, resp. Staré město, jako části města, které by měly být zachovány v původní podobě:

„Nejspíš hlavně zámek, Palác princů, Dům kultury a samozřejmě klášterní areál. Jsou to krásné budovy se svou vlastní historií, která by měla být znát i dnes.“

Jak lze soudit z porovnání s výsledky výzkumu, současná podoba nového Ostrova po regeneraci některých veřejných prostor a staveb odráží představy respondentů jen zčásti. V rámci dotazníkového šetření (viz Přílohu 1) téměř polovina (45 %) respondentů z řad laických obyvatel totiž uvedla, že by podle jejich názoru měly být v původní podobě zachovány stavby postavené v socialistickém realismu, jako je Dům kultury, restaurace Družba, ale i Mírové náměstí s okolím. Nová podoba náměstí, které leží v ochranném pásmu, i plánovaná rekonstrukce Domu kultury jakožto kulturní památky, ctí původní vzhled architektury. Restaurace Družba, která je v soukromých rukou, ještě rekonstrukcí neprošla. Přibližně 30 % respondentů pak zároveň vyjádřilo přání zachovat původní podobu celé části města postavené ve stylu Sorely, tedy nový Ostrov, a mnoho z nich také výslovně vyjádřilo zájem zachovat původní podobu fasád bytových domů, jak ilustrují vybrané citace:

„Zachována by měla být celá Sorela, jen tak si zachová hodnotu“

„... náměstí Míru a jeho okolí, jedinečnost staveb ve slohu Sorela, ale i původní fasády obytných domů v jednotlivých etapách, zvláště pak "psanička" na fasádě 12. etapy, domovní sgrafita na 13. etapě (nad vchody), budovy 3. ZŠ, 5. ZŠ a školek, Družba“

Architektura a urbanismus města jsou mnoha respondenty (v rámci dotazníkového šetření i rozhovorů) označovány jako unikátní, jedinečné. Oceňován je také charakter zahradního města, který zůstal nezměněn. Některé konkrétní architektonické prvky zmiňovány jako obzvláště hodnotné a cenné. Jedná se například o krytalové topení zabudované v podlaze v panelových domech ve XIII. etapě výstavby, které je považováno ze stavbařského hlediska za unikátní počín. Mnoha respondenty je zmiňována sgrafitová výzdoba nad vchody těchto panelových domů, která se i po regeneraci z velké části zachovala. Jak poznamenává jeden ze zástupců sdružení vlastníků, *„to je dobře, protože dřív se říkalo, bydlím u jelena, bydlím u lišky, a takle, a prostě to tak bylo jo, a to je právě*

³¹ Pravděpodobně se bude ve skutečnosti jednat o mnohem větší podíl obyvatel, podle kterých by mezi stavby zachované v původní podobě měly patřit i Zámek a Palác princů, neboť jak vyplývá z některých odpovědí, i přes jasně formulované zadání někteří respondenti již neuvažovali stavby, které jsou nově zrekonstruovány.

tim hezký“. Podle starosty města, „*to prostě ten Ostrov dělalo Ostrovem*“. Nejen na základě těchto výroků usuzují, že specifické architektonické prvky Sorely, jako jsou zmíněná sgrafita, se podílely na utváření identity místa, nebo chceme-li jeho *sense of place*, a odlišovaly tak Ostrov od ostatních měst (více o kulturním dědictví a identitě místa viz kap. 2.4.2). Mnoho z těchto prvků, jako jsou sgrafitová psaníčka, římsy a další plastické prvky, je však zakryto novou fasádou.

Z hlediska proměny vnějšího vzhledu bytových domů socialistického realismu, tedy jejich zateplování a nových fasád, představitelé města uznávají, že fasády některých domů jsou méně a některé více povedené a mají různý styl i barevnost, ale tento trend obecně neodsuzují. Starostovi města se nová barevnost domů líbí a dle jeho názoru městu svědčí a oživuje ho. Naopak stavbaři, ale i kronikářka města se shodují s názorem ostrovskeho památkáře, že „*zásahem do fasád je zcela zničena jevová stránka té architektury*“. Na rozdíl od všech ostatních aktérů se zástupci města v souvislosti se zateplením bytových domů příliš nepozastavují nad znehodnocením architektonických prvků, případně to nepovažují „*za příliš velkou škodu u těchto domů*“. Také poznamenávají, že prvky jako římsy či bosáže jsou pod polystyrenem zachovány. Zástupce stavební firmy však upřesnil, že některé prvky se odsekávají, což případnou obnovu původních fasád znesnadňuje. Architektonická jednotnost nového města podle vedoucího odboru rozvoje a územního plánování narušena není a za nejdůležitější považuje skutečnost, že urbanistický komplex zůstane nezměněný z hlediska půdorysného uspořádání i výšky budov. Jak však poznamenal jeden ze stavbařů, některé z těchto proluk v okolí Hlavní ulice již byly zastavěny drobnými stavbami občanské vybavenosti, které se dle jeho názoru do prostředí Sorely nehodí a zastiňují spodní patra blízkých domů.

4.3 Přístup významných aktérů k regeneraci barokního areálu a areálu Sorely

Do procesů regenerace ostrovskeho barokního areálu a urbanistického celku Sorely je zapojeno množství různých subjektů a osob, jejichž přístupy a možnosti rozhodování jsou ovlivňovány mnoha faktory. Mezi významné aktéry, v souladu s původními očekáváními i výsledky rozhovorů, patří především městská samospráva, zástupci památkové péče a v případě Sorely také společenství vlastníků bytových jednotek. Stavební firmy lze v procesu regenerace označit za „sekundárního aktéra“ (viz níže). Na základě výsledků

provedených rozhovorů jsou představeny přístupy těchto klíčových aktérů k ochraně a regeneraci architektonického prostředí města. Diskutovány jsou významné faktory, které vstupují do procesu regenerace obou zmíněných typů městského prostředí, a které také ovlivňují výslednou podobu města.

Názory, ale především přístup a priority jednotlivých aktérů jsou odlišné a každý z nich má při regeneraci objektů jiný zájem. Pokud uvažujeme každou z charakteristických částí města, či město celé jako místo (viz kap. 2.2), pak každý aktér z hlediska své pozice či role a na základě přesvědčení a postojů, které jsou z velké části v rámci dané profesní skupiny sdílené, přetváří místo jiným způsobem a s jinými záměry. Konečný výsledek regenerace pak záleží na tom, zda se podaří dosáhnout kompromisu a kdo má v dané věci pravomoc učinit konečné rozhodnutí. Z hlediska přístupu jednotlivých aktérů k regeneraci obou částí města lze nalézt největší rozpory především mezi zástupci městské samosprávy a památkové péče. Jelikož se v mnoha otázkách střetávají, budou přístupy těchto dvou aktérů zmíněny společně a budou vzájemně konfrontovány. V následujícím textu jsou diskutována témata, která byla na základě kódování rozhovorů identifikována jako významná. Jedná se o témata, která byla často zmiňována (jak vyplývá z četnosti kódů) nebo u kterých se objevovaly rozdílné názory jednotlivých respondentů, kteří patří ke klíčovým aktérům.

Jak vyplývá z rozhovorů, nejvýraznějším aktérem, který ovlivňuje proces regenerace obou zkoumaných částí města, ať již přímo či nepřímo, je město, městská samospráva. Přímou ovlivňují zástupci města proces regenerace u objektů, které jsou v jeho vlastnictví, jako je celý barokní areál a v komplexu Sorely pak především základní a mateřské školy, Dům kultury a Mírové náměstí a okolní bytové domy. U těchto objektů rozhodovalo město o jejich budoucím využití (především u staveb klášterního okrsku, Paláce princů či Zámku), připravovalo projekty regenerace, administrovalo čerpání dotací na tyto projekty, a mimo jiné také nastavovalo kritéria pro výběrová řízení na jejich zhotovitele. Některá rozhodnutí města, týkající se především vyhlášení památkové zóny Sorela či zařazení některých staveb na seznam kulturního a přírodního dědictví UNESCO, však nepřímo ovlivnila i současné podmínky a kontext regenerace bytových domů ve stylu Sorela, které nejsou v jeho vlastnictví.

Ve snaze o dosažení kompromisu, tedy pro všechny strany přijatelného řešení regenerace (a zamezení vážnějších konfliktů) je důležitým prvkem vzájemný vztah a vzájemný přístup

zúčastněných aktérů. Již bylo zmíněno, že nejčastěji dochází k diskuzím mezi zástupci města a památkáři, je však třeba zdůraznit, že zástupci obou stran a také stavebních firem se shodují na potřebě kompromisu s památkáři a jsou mu nakloněni. Požadavky památkové ochrany (základní zásady a formy památkové péče jsou uvedeny v kap. 2.5.1) jsou však v některých případech z pohledu zástupců města i stavebních firem nereálná či obtížně realizovatelná vzhledem k proveditelnosti či využití dané stavby, a to nejčastěji z hlediska rozsahu ochrany. Jeden ze zástupců města by například uvítal jakousi přechodnou formu, kdy by byly jednoznačně definovány konkrétní prvky, které jsou chráněné a ostatní části stavby by ochraně nepodléhaly. Na památkovou péči ostatní aktéři nahlíží především v souvislosti se zvýšenou administrativní a především finanční náročností stavebních úprav, kterou s sebou nese. Několik respondentů v tomto smyslu vyslovilo myšlenku, že pokud orgány památkové péče požadují určitou specifickou formu obnovy chráněných prvků, která je ve většině případů dražší než standardní úpravy, měly by na jejich zachování finančně přispívat. Postoj zástupců města vystihuje výrok starosty města: „... *památkáře jejich rozhodnutí nestojí vůbec nic, akorát tu myšlenku tomu zabránit*“.

Přístup města a památkářů k regeneraci barokního areálu

V souvislosti s regenerací barokního areálu (viz kap. 4.1) bylo významným tématem zmiňovaným především zástupci města **využití** opravených barokních budov. Přístup města v této problematice je možné shrnout označením „živá památka“, kdy současně se zachováním architektonických i historických hodnot jsou některé stavby, u kterých to bylo možné, po obnově využívány pro současné potřeby. Pro připomenutí uveďme, že v bývalém konventu kláštera byly vybudovány byty, bývalý klášterní kostel slouží jako výstavní a koncertní prostor, v Paláci princů nově sídlí knihovna a do Zámku bude přestěhován Městský úřad. Takovéto uvažování zástupců města je v souladu s moderním pojetím kulturního dědictví, založeným na využívání památek pro potřeby společnosti (viz kap. 2.4), ale také se základními principy památkové péče, podle nichž „obnova památky musí vyváženě spojit uchování jejích hodnot s pochopením pro udržení její živé funkce jako nejlepší záruky její trvalé existence“ (Štulc, Jerie 2012; blíže viz kap. 2.5.1).

Za tímto rozhodnutím stály především ekonomické důvody, neboť „*vždycky přemýšlíte, kolik peněz budete muset dát do provozu, jestli se vám ta investice vrátí a jestli to bude využíváný*“ (vedoucí odboru rozvoje a územního plánování). Jako příklad uvádí, že díky sloučení současných třech pracovišť městského úřadu bude nutné zajistit provoz pouze jednoho sídla. Udržovat například konkurenceschopné muzeum je podle představitelů

města ekonomicky velmi nákladné a stavby nejsou tolik využívány, jak ilustroval starosta města konstatováním, že „muzeum čeká na svého návštěvníka“. Také připomíná, že v budově zámku dva výstavní prostory jsou. Na základě předpokladu, že málo využívaná památka rychleji chátrá, se tak nejlepším řešením podle představitelů města ukázalo přestěhovat do těchto budov provoz, který ve městě trvale funguje. Pro přesun městského úřadu do Zámku je často argumentováno tvrzením, že jeho budova byla pro administrativní účely postavena a „jak říkala paní Čepeláková³², správa věcí veřejných se vrátí zpět na své místo“ (starosta města). Zástupci města vnímají jako další pozitivní stránku, že přestěhování přibližně sto zaměstnanců městského úřadu s sebou přinese oživení a rozvoj Starého města a bude impulsem i pro místní podnikatele. Názory ostatních aktérů, kteří však nemohou přímo rozhodovat o jejich regeneraci, se ohledně využití barokních budov různí, přičemž se liší především názory na finanční a energetickou náročnost provozu.

Spolupráce města a památkářů probíhala v případě barokních staveb dle vyjádření zástupců města bez větších problémů, resp. vždy bylo možné dosáhnout kompromisů, neboť jak podotkla vedoucí odboru rozvoje a územního plánování, „... za ty roky co se tomu věnujeme, památkáři poznali, že neděláme necitlivé zásahy, protože zámku předcházela Palác princů a Paláci princů předcházela klášterní areál, kde se podařilo skloubit to jejich zachování hodnot plus to naše novodobé využití“. Nicméně z pohledu zástupce památkové péče se však „některé věci nepovedly, tak jak by se měly povést“. Hlavní rozpory vyplývaly právě ze způsobu využití stavby, kdy některé podmínky památkářů nebylo možné sloučit s chodem úřadu, jako například požadavek použití původního typu oken, která by se mohla pouze otvírat, ale ne vyklápět (na tzv. ventilačku). To byla dle slov stavbyvedoucího „... nepřekonatelná překážka, nedokážu si představit, že úředníci někde v přízemí by si otvírali okna, aby si vyvětrali, a vítr by jim tam bral papíry“. Nakonec bylo dosaženo kompromisu a při zachování členění oken byla osazena upravená dřevěná eurookna. Naopak ústupkem města bylo například změna plánovaného využití místností, ve kterých byly objeveny původní výmalby, které město na vlastní náklady nechalo zrestaurovat.

Jako nejvíce kontroverzní záměr se ukázalo zastřešení vnitřního nádvoří zámku prosklenou konstrukcí, které se stalo také hlavním ohniskem střetu mezi městem a památkáři. Podle ostrovskeho památkáře a historika architektury i podle oficiálního vyjádření

³² Zdeňka Čepeláková, ostrovska historička.

NPÚ (Kučová 2009) je však jakékoliv zastřešení nádvoří stavební památky v rozporu se zákonem o státní památkové péči a snižuje kulturněhistorické a architektonické hodnoty stavby. Jak uvádí Kučová (2009), zastřešením nádvoří dochází k proměně původně venkovního prostoru v interiér, což vede jednak k zániku původní dispozice stavby, a jednak ke znehodnocení umělecké a emocionální kvality architektonických prvků původní fasády nádvoří. Navíc na vlastní stavbu mají také dopad stavební úpravy spojené s upevněním konstrukce. Starosta města naopak vidí proměnu vnějšího prostoru ve vnitřní jako pozitivum, přičemž se dívá na zastřešení především z hlediska lepšího využití prostoru nádvoří. Také ostatní oslovení zástupci města považují zastřešení nádvoří za velký úspěch: „Podle mě je nejlepší to zastřešení toho nádvoří. Podle mě je to bomba“ (bývalý vedoucí stavebního úřadu). Zástupci města nakonec dosáhli svého cíle po konzultaci na MK ČR, kde jejich argumenty posílila také skutečnost, že jedno z nádvoří Nostického paláce, shodou okolností také barokního sídla ministerstva kultury, je také zastřešené, což dle ostrovského památkáře ztěžuje efektivní prosazování zájmů památkové péče.

Přístup města a památkářů k regeneraci areálu Sorely

V rámci obytného komplexu Sorely, který tvoří nejrozsáhlejší část nového Ostrova, město kromě úpravy veřejných prostor realizovalo regeneraci Domu kultury, Mírového náměstí a okolních obytných bloků (viz kap. 4.1). Velké diskuze mezi památkáři a představiteli města probíhaly podle slov vedoucí odboru rozvoje a územního plánování v otázce regenerace Mírového náměstí, které se nachází v ochranném pásmu v okolí Domu kultury. Památkáři požadovali konzervaci stávajícího stavu, ovšem podle vedoucí odboru již nebylo možné většinu stavebních konstrukcí zachránit. Město tak i přes odpor památkářů vytvořilo a instalovalo identické odlitky původních stavebních prvků, jako jsou zídky a další drobná architektura. Další spor se týkal záměru umístit na náměstí dvě kašny, který byl nakonec po velkých diskuzích realizován: „... veliký boje o tom, jestli tam mají být kašny, šílený, jsme jeli málem do Prahy, no tak vždycky to tak je“ (vedoucí odboru rozvoje a územního plánování).

V případě Domu kultury, který je kulturní památkou, proběhla zatím pouze rekonstrukce některých vnitřních prostor a střechy (viz kap. 4.1), neboť obnova fasády byla prozatím odložena z důvodu sporu mezi městem a památkáři, který se týká výměny původních oken. Záměrem města je vyměnit stávající klasická zdvojená okna za nová se stejnými profily, tak aby nedošlo ke změně vizuální stránky či světelných podmínek. Hlavním důvodem je

zabránění úniku tepla, neboť velké plochy oken způsobují, že provoz Domu kultury dle slov starosty města energeticky velmi náročný. Postoj památkářů je však neústupný a požadují výhradně stávající okna ponechat a repasovat, což je podle vedoucí odboru rozvoje a územního plánování velice finančně náročné, a město nemá v současné době prostředky, aby podobný projekt realizovalo.

Regenerace bytových domů a památková ochrana

Regenerace bytových domů však probíhá zcela bez zásahu města a její provedení je závislé pouze na rozhodnutí jejich vlastníků, přičemž základní charakter jejich regenerace je popsán v kap. 2.5.2. Jedním z takových rozhodnutí zastupitelstva města, jehož důsledky se projevují v charakteru a výsledcích procesu regenerace bytových domů ve stylu Sorela, bylo opakované zamítnutí návrhu o vyhlášení městské památkové zóny (MPZ) Sorela (viz kap. 4.1). Tuto skutečnost uznává i starosta města a dodává i další důvod dnešního stavu: „... tu Sorelu trošku poznamenalo to, že se ty bytové fondy prodaly a město jakoby nepřistoupilo k tomu, aby se vytvořila z celého města ta chráněná památková zóna“. Vedoucí odboru rozvoje a územního plánování označila tento návrh doslova jako střet mezi městem a památkáři. Jako jeden z hlavních argumentů uvádějí představitelé města velký plošný rozsah chráněného území, kvůli němuž bylo jeho přijetí podle slov bývalého vedoucího stavebního úřadu neprůchodné. Důvodem byla především finanční a administrativní náročnost, kterou by s sebou zachování původního stavu domů na tak velkém území neslo. Další kritika směřovala na nedostatečně definování podmínek ochrany ze strany památkářů, kdy zastupitelům nebylo jasné „co by těm lidem jakoby chránili a k čemu by se vyjadřovali“ (vedoucí odboru rozvoje a územního plánování). Návrh památkové ochrany byl navíc předložen v době, kdy již probíhala privatizace bytových domů, a zastupitelstvo města tak vnímalo vyhlášení památkové zóny jako omezení nových vlastníků, což považovalo vůči nim za neférové jednání. Zastupitelstvo proto rozhodlo pouze o památkové ochraně Domu kultury, Mírového náměstí a okolních budov, které jsou v majetku města. Podle kronikářky města tak již přišel návrh pozdě a zastupitelstvo podle jejího názoru nemohlo jednat jinak.

V kontrastu s některými uvedenými argumenty se vyjadřuje ostrovský památkář, který byl předkladatelem návrhu plošné památkové ochrany, podle něhož bylo hlavním zájmem památkářů především zachování vnějšího vzhledu domů a urbanismu, tak aby jednotlivé etapy zůstaly stejné. Vnitřním přestavbám domů by však vyhlášení památkové zóny nijak nebránilo. Dodává, že památkáři byli ochotni přistoupit i na kompromisy, například že by

byly obnoveny pouze fasády a ostatní prvky jako například okna by regulaci nepodléhaly. Z hlediska pozdního předložení návrhu namítá, že památkáři se snažili představitele města přesvědčit o hodnotách a o jedinečnosti urbanistického komplexu Sorely již od devadesátých let, ale setkali se s opačným názorem tehdejšího starosty města, který podle slov památkáře chtěl, „*aby Ostrov byl obyčejným městem jako všechny ostatní*“, neboť v prvních letech po Sametové revoluci byla architektura socialistického realismu vnímána poměrně silně v souvislosti s komunistickou ideologií. Vyjádřil také přesvědčení, že přístup města k zachování komplexu Sorely se nese v podobném duchu dodnes. Podobné diskuze ohledně zachování, resp. snahy o nezachování kulturního dědictví minulého režimu jsou v zemích střední Evropy běžné, jak dokládají Ashworth a Tunbridge (1999; blíže viz kap. 2.4.1).

Určitou míru regulace pro regeneraci některých bytových domů by přinesl také zápis některých ostrovských památek na seznam UNESCO v rámci společného přeshraničního projektu Montanregion Krušnohoří (viz kap. 4.1), který zastupitelstvo města v roce 2011 zamítlo, resp. zamítlo nominaci těchto památek. Podle starosty města návrh nebyl pracovníky karlovarského kraje předložen včas a na jeho projednání měli zastupitelé města málo času: „... *neměli jsme dostatek prostoru na to si nad to sednout a říct si, jestli je víc toho pozitivního než toho negativního.*“ Je si vědom pozitivních efektů ochrany UNESCO zejména z hlediska turistického ruchu, avšak na druhou stranu jako jeden z hlavních argumentů uvádí, že předkladatelé nedokázali přesně definovat, jakým způsobem a do jaké míry by byli limitováni obyvatelé domů v tzv. nárazníkové zóně, tedy v ochranném pásmu v okolí vybraných památek, ani kudy by toto pásmo vedlo. Dalším zmiňovaným argumentem byla obava, že kritéria pro zápis na seznam UNESCO by mohla zabránit dalšímu rozvoji průmyslové zóny, která se nachází nad městem. Její rozšíření by totiž mohlo ovlivnit tzv. dálkový pohled na chráněné památky, jehož zachování je jednou z podmínek ochrany UNESCO.

„*Já si myslím, že to jsou všechno věci, který se dají vydiskutovat*“, komentovala vedoucí odboru rozvoje a územního plánování výše uvedené argumenty a považuje zamítnutí návrhu na zapsání na seznam UNESCO za promarněnou šanci, která se již nebude opakovat. Velkou výhodou vidí také v tom, že jelikož celý nominační proces zařizoval Karlovarský kraj spolu s NPÚ, město se nemuselo zabývat náročnou přípravou ani administrací celého záměru a ani se na něm nemuselo finančně podílet, stačilo pouze návrh odsouhlasit. Zamítnutí návrhu negativně hodnotí také ostrovský historik a památkář a pro

porovnání uvádí, že v sousedním Německu je o zápis památek mezi městy veliký boj a při rozhodování o začlenění do projektu probíhaly v saských městech veřejné akce doprovázené projevy představitelů města. Ostrov však tuto šanci odmítl.

Možnosti regulace regenerace bytových domů

Nevyhlášení městské památkové zóny, a tedy neexistence památkové ochrany znamená, že regenerace bytových domů v soukromém vlastnictví, jejichž architektonickou a urbanistickou hodnotu vnímají dle odpovědí všichni respondenti včetně zástupců města, nepodléhá žádným regulacím ani podmínkám z hlediska památkové péče. Jelikož již pouze několik bytových domů má původní fasádu, podle vyjádření památkáře už dnes není možné dát obytný komplex Sorely pod památkovou ochranu. Někteří z respondentů si však myslí, že nezávisle na existenci památkové ochrany je, nebo alespoň v minulosti bylo možné a žádoucí vzhled fasád ze strany města regulovat. Představitelé města však namítají, že žádný takový nástroj k dispozici nemají a vzhled domů regulovat nemohou, neboť podobné podmínky nejsou například zaneseny v územním ani regulačním plánu. *„My jako město jim do té barevnosti mluvit nemůžeme, můžeme jim dát doporučení a oni na něj samozřejmě nemusí vůbec dát“* (vedoucí odboru územního plánování).

Zachovat původní vzhled domů v celém komplexu by bylo podle bývalého vedoucí stavebního úřadu neudržitelné a bylo by možné udržet jen malou část. Návrh kompromisního řešení v regulaci podoby fasád nabízí jeden ze stavbařů: *„Je hezký, že to je pestrý, na druhou stranu si myslím, že by každé dům nemusel být jinak, mohlo to být třeba, že určitá etapa zase mohla mít určité barvy. Že holt jeden dům by je měl nahoře, tu tmavou druhou světlou, a ten by to měl třeba obráceně, ale aby ta etapa zůstala.“* Podle bývalého vedoucího stavebního úřadu by však nejlepší cestou bylo nikoli nařízení, ale právě snaha obyvatele bytových domů o zachování vzhledu fasád přesvědčit a v ideálním případě na něj finančně přispět. V podobném duchu dnes funguje obnova sgrafitových domovních znamení na panelových domech ve XIII. etapě, na jejichž obnovu Národní památkový ústav finančně přispívá, přestože na těchto domech není památková ochrana.

Právě v tomto smyslu se vyjadřuje ostrovský památkář, podle jehož názoru město nedostatečně informuje obyvatele o hodnotách architektury socialistického realismu a způsobu, jak by se k bytovým domům měli chovat, a to nehledě na existenci památkové ochrany. Město však určité snahy o doporučení vhodného způsobu regenerace projevilo, jak dokládá vedoucí odboru rozvoje a územního plánování: *„... než začal ten boom*

tadytěch zateplování a oprav střech, tak jsme tady měli nebo máme tady nějaký studie zpracovaný od architektů, jak by ty fasády mohly vypadat, jo, tak že by si to ty lidi přišli prostě prohlídnout a řekli si jo tohleto chceme.“ Otázkou je, jak dalece byli vlastníci bytů o této možnosti informováni. Na druhou stranu ale také ostrovský památkář uznává, že nedostatečná byla také osvěta ze strany památkářů, neboť dobrá informovanost obyvatel o zachování hodnot stavebních památek je v jejich zájmu. Dodává však, že bez podpory města, které má na obyvatele větší vliv, je pak mnohem obtížnější předat jim informace o hodnotách této architektury a doporučení, jak by měli k regeneraci přistupovat.

Můj osobní dojem z rozhovorů s představiteli města byl takový, že ze svého pohledu nevidí výrazný důvod, proč by měl být vzhled fasád regulován. Vedoucí odboru rozvoje a územního plánování považuje regeneraci bytových domů za „... *projev toho, že ty lidi si na to sehnali peníze, byli schopni se v tom baráku domluvit, zateplili si to, vopravili si to a takle se jim to líbí. Proč jim říkat, že to takle mít nemůžou.*“ Navíc, jak bylo uvedeno, představitelům města nový vzhled a barevnost fasád nevadí a také poukazují na skutečnost, že barvu fasád lze po několika letech změnit.

Přístup společenství vlastníků k regeneraci bytových domů Sorely

Jak bylo naznačeno, jedním z hlavních důvodů neregulované regenerace bytových domů je jejich soukromé vlastnictví, přičemž většina bytových domů v Ostrově je ve vlastnictví společenství vlastníků bytových jednotek (ČSÚ 2013; viz kap. 3.1). Výsledná podoba a způsob regenerace každého domu tak závisí pouze na rozhodnutí členů společenství resp. vlastníků bytů, a na jejich povědomí o hodnotách bytového domu a snaze o jejich zachování. Jak popisuje zástupce společenství vlastníků, přístup obyvatel k regeneraci se v průběhu let změnil: „*Ze začátku když se zateplovalo, tak to každému bylo jedno, hlavně nechceme mít šedivou fasádu, na to sme koukali štyricet let.*“ V současnosti se ale dle jeho slov obyvatelé více přiklání, ať již více či méně podařeně, k původnímu vzhledu. Zajímavostí je, že podle slov jiného z představitelů SVJ nejvíce prosazují odlišný styl fasády starší lidé, kteří v daném domě bydlí třeba již od padesátých let, a kteří tak zažili ještě jeho původní barevnost, ale podle slov jednoho ze zástupců bytových družstev nemají k domu vztah.

Jaké jsou hlavní priority vlastníků při plánování regenerace bytového domu, popisuje zástupce SVJ: „*Tak nejhlavnější je cena, potom jednoduchost, a řek bych, že i barevnost si vybírají, jako kdyby si malovali rodinné domek.*“ Dodává, že vlastníků často chybí cit

pro původní barevnost fasád. Jak potvrzuje kronikářka města, hlavním cílem regenerace domu je z pohledu vlastníků zateplení, tedy větší teplo v bytech a úspora energií, a o vzhled fasády se často vůbec nezajímají. Z hlediska jednotlivých kroků regenerace (viz kap. 2.5.2) mohl v některých domech každý z členů družstva předložit svůj návrh budoucího vzhledu fasády a výběr probíhal formou hlasování. Jinde byl návrh domu zpracován odborníkem.

První dům, který byl v roce 1998 v Ostrově zateplován, má na nové fasádě dodrženy všechny prvky kromě psaníček, pouze s odlišnou, ale střídmou barevností. Jak vysvětluje představitel tamního společenství vlastníků, chtěli dodržet všechny prvky na fasádě, ale jednak vzhledem k finančnímu navýšení a jednak z principu požadovali na obnovení sgrafitových psaníček finanční příspěvek: *„Ale z města nám řekli, že nám nedaj ani korunu. Byl fond, šel sem v říjnu na památkovou péči, a von mi řek, mam v kapse posledních deset tisíc, já vám je dám, ale ono nás to stálo třicet pět tisíc³³, takže tohle to by mě nevytrhlo, proto sem řek, když nemáte peníze, nebudou psaníčka.“* Také v případě sousedního domu bylo zájmem některých vlastníků obnovit psaníčka, ale vzhledem k finanční náročnosti tento návrh odmítli. Některé domy pak mají původní prvky jako římsy zachovány pouze v náznaku, případně je použita v některých částech odlišná hrubost omítky. Důvodem je podle jednoho ze stavbařů také daleko vyšší částka, neboť obnovení všech vystupujících prvků by zvýšilo celkovou cenu regenerace v některých případech až o 30 %.

Na vlastníky bytových domů je dle názoru ostrovskeho památkáře velký tlak ze strany stavebních firem, např. ohledně nutnosti a způsobu zateplení, a obyvatelé zároveň nemají příliš příležitostí se dozvědět, jakým způsobem je vhodné bytový dům ve stylu Sorely regenerovat. Obyvatelé bytových domů se tak podle ostrovskeho památkáře dělí na tři skupiny: *„Některým je to jedno, a nechají se ovlivnit, někteří by chtěli, ale nevědí jak“*, a třetí skupinou je informovaná veřejnost, kteří *„ví jak“*, ale ne vždy se jejich názor v družstvu prosadí.

Přístup stavebních firem k regeneraci staveb

Stavební firmy jsou jakýmsi „sekundárním aktérem“ v procesu regenerace, neboť jejich primární činnost, kterou je zhotovení díla, nastupuje až po rozhodnutí ostatních zmíněných aktérů a je tímto rozhodnutím podřízena. Stavební firmy se však dle vyjádření jednoho z respondentů také snaží rozhodnutí vlastníků o způsobu regenerace daného objektu

³³ Jedná se v tomto případě pouze o částku odpovídající práci zedníka na vytvoření „psaníček“, materiál ani vytvoření šablony započítány nejsou, ty by si vlastníci bývali uhradili.

nepřímo ovlivňovat. Snaží se působit na společenství vlastníků, jejichž členové jsou málo poučeni ze strany města či památkářů o vhodnosti a případně o adekvátních způsobech zateplení, a tato neinformovanost pak vliv stavebních firem posiluje. Z hlediska názorů na zateplení konkrétně cihlových bytových domů Sorely a jeho vhodnosti existují dle ostrovského památkáře dvě skupiny lidí. První z nich majitele domů přesvědčuje, že je potřeba je zateplovat, přičemž tento názor sdílí také jeden ze stavbařů, jenž ale zároveň připouští, že zateplení domu je na úkor estetiky a zachování původního vzhledu fasády. Druhá skupina pak tvrdí, že tyto cihlové domy zateplení polystyrenem nepotřebují, neboť splňují veškeré tepelně izolační parametry.

Činnost stavebních firem se dále odráží především v kvalitě provedených stavebních úprav, která, jak zaznělo z úst představitele jednoho ze společenství vlastníků, není vždy vysoká a v mnohých případech je nutné v blízké době po zateplení domu znovu stavět lešení a nedostatky opravit. Komplikací je pak také jednání se zhotovitelem o úhradě těchto oprav z vlastních zdrojů. Tento problém je však do velké míry ovlivněn výběrem stavební firmy ze strany vlastníků a mírou důslednosti jejich kontroly prováděných prací, jak také uznává. Určitou roli zde může hrát také skutečnost, že dle zkušenosti všech respondentů je v drtivé většině případů hlavním a jediným kritériem zakázky cena a požadavky kvality nebývají ve v rámci výběrového řízení zahrnuty.

4.3.1 Faktory ovlivňující regeneraci městského prostředí v Ostrově

Z výše popsaných obecných postojů a přístupu jednotlivých aktérů v konkrétních situacích týkajících se regenerace barokního areálu a obytného komplexu Sorely je možné vysledovat, že existuje několik významných faktorů, které v případě města Ostrova vstupují do procesu regenerace a ovlivňují jeho průběh. Přímo či nepřímo tak mají dopad na konečný celkový vzhled budov, tedy na podobu místa, a hrají roli při rozhodování o změně či zachování místa. Uvedené faktory byly určeny na základě kódování rozhovorů, a odpovídají tak názorům respondentů. Z četnosti a obsahu kódů vyplývá, že ústředním či zprostředkujícím faktorem regenerace jsou v případě Ostrova rozhodnutí orgánů města. Ovlivňují míru uplatnění dalších činitelů jako památkové ochrany, druhu vlastnictví či využití objektů. Při rozhodování ale zároveň hrají výraznou roli právě omezení, která uvažované faktory do procesu regenerace přinášejí, nebo možnosti, které nabízejí. Jednotlivé faktory jsou přitom vzájemně provázané a prolínají se.

Rozhodnutí samosprávy

Zastupitelstvo města má ze zákona povinnost vyjadřovat se k návrhům památkové ochrany, tedy rozhoduje o tom, zda některá stavba na území města má být vyhlášena kulturní památkou nebo zda se některá část města má stát památkovou zónou. Schválení a vyhlášení MPZ Ostrov (historické jádro města včetně barokního areálu) v roce 1992, rozhodnutí o nevyhlášení MPZ Sorela v letech 2003 a 2007 či zamítnutí návrhu o nominaci některých památek na zápis na seznam UNESCO v roce 2011 tak určily, zda případná obnova dotčených objektů bude podléhat požadavkům památkové ochrany. Ve svém důsledku i rozhodnutí města o prodeji bytových domů v komplexu Sorely do soukromého vlastnictví ovlivnilo současný způsob jejich regenerace, neboť bylo příčinou toho, že město již nemůže přímo zasahovat do rozhodování např. o způsobu zateplení či vzhledu fasád, a zároveň bylo také jedním z argumentů pro zamítnutí zavedení památkové ochrany nad těmito stavbami. A byli to také představitelé města, kdo rozhodoval o budoucím využití regenerovaných staveb barokního areálu. Problémem z hlediska efektivity rozhodnutí mohou být změny ve vedení města, v případě Ostrova se však političtí představitelé již po několik volebních období v přístupu k regeneraci památek a k památkové ochraně Sorely shodují, jak vyplývá z odpovědí současných i bývalých zástupců města, ostrovského památkáře i kronikářky.

Památková ochrana

Památková ochrana hraje roli při regeneraci staveb, které jsou kulturními památkami, nebo které leží v případě Ostrova v městské památkové zóně. Ovlivňuje jednak způsob regenerace, neboť jak uvádějí Štulc a Jerie (2012), „o památky je nejlépe pečovat prostředky, kterými vznikly, tedy s užitím historických technologií, postupů a materiálů“ (více viz kap. 2.5.1). Tento princip byl uplatněn například i při obnově ostrovského Zámku, kde bylo dle stavbyvedoucího třeba používat na opravy zdiva cihly a vápenné omítky. Naopak u většiny bytových domů Sorely, které nejsou pod památkovou ochranou, nebyl dodržen ani původní vzhled fasády, o který památková péče obecně usiluje.

Památková ochrana ovlivňuje také proces regenerace, kdy kromě běžných kroků je při úpravě památkově chráněné stavby (viz např. kap. 2.5.2) třeba si navíc vyžádat vyjádření NPÚ k projektové dokumentaci a závazné stanovisko obecního úřadu ORP, v tomto případě Městského úřadu Ostrov, o souhlasu se stavbou. Z hlediska možností financování umožňuje památková ochrana také využívání dotačních titulů zaměřených na obnovu

kulturních památek či regeneraci památkových zón (viz kap. 2.5.1). Jak vyplývá ze zmíněných skutečností, památková ochrana stavby je tedy spojena se zvýšenou finanční a administrativní náročností regenerace. Ta byla častým důvodem negativního rozhodnutí města o památkové ochraně. Často se tak v odpovědích respondentů objevují názory, že požadavky památkové péče by měly být kompenzovány určitým finančním příspěvkem.

Jak bylo zmíněno výše, aby mohla být památková péče uplatňována, je třeba, aby zastupitelstvo města souhlasilo s vyhlášením památkové ochrany. Zda se její zájmy prosadí, závisí do velké míry na tom, jak kvalitně dokážou představitelé památkové péče představit a specifikovat před zastupiteli své požadavky a návrhy. Záleží také na umění kompromisu, díky kterému mohou prosadit alespoň část svých zájmů, což se například při rozhodování o vyhlášení MPZ Sorela nepodařilo.

Druh vlastnictví

Většina bytových domů v areálu Sorely je ve vlastnictví společenství vlastníků jednotek, některé obytné bloky především v centru města jsou pak ve vlastnictví města, stejně jako celý barokní areál. Také v případě Ostrova má každá z vlastnických skupin odlišné podmínky při realizování regenerace (Lux et al. 2005, viz kap. 2.5.2), kdy například finanční prostředky SVJ jsou mnohem více omezené než je tomu u města. Pro obyvatele, kteří regeneraci domu platí ze svých prostředků, je proto primárním kritériem cena. Složitým procesem v rámci regenerace, jak dokládá jeden ze zástupců sdružení vlastníků, je také samotné projednávání a schvalování konečného návrhu. Soukromé vlastnictví bytových domů bylo v rámci provedených rozhovorů často zmiňováno jako příčina nejednotného vzhledu fasád, jelikož majitelé již nejsou ve svém rozhodování o podobě domu ničím limitováni. Tento vztah je však do velké míry spojen s problematikou památkové ochrany, která se na území nového Ostrova vztahuje pouze na stavby v majetku města, jak určilo rozhodnutí města o nevyhlášení MPZ Sorela.

Využití objektu

Způsob regenerace, zejména z hlediska použitých typů vnějších a vnitřních prvků, se také liší na základě účelu, k jakému bude obnovený objekt sloužit, ať se jedná například o obytné, kancelářské či výstavní prostory. Zároveň způsob využití objektu svými specifickými nároky na některé architektonické či bezpečnostní prvky ovlivňuje realizovatelnost požadavků památkové péče. Příkladem z ostrovského Zámku, budoucího městského úřadu, je požadavek použití původního typu oken, která by se mohla pouze

otvírat, ale ne vyklápět což byla z hlediska zajištění adekvátního pracovního prostředí nepřekonatelná překážka. Při úpravě klášterního konventu na byty pak bylo nutné mimo jiné dodržet technické normy, které definují obytné prostory, jako je například otázka požární bezpečnosti, což dle vedoucí odboru rozvoje a územního plánování „*absolutně nejde řešit v památkově chráněných budovách, takže památkáři se museli smířit s tím, že tam prostě něco takového bude a musí tam být určitý konstrukce, který zakrejou jejich památkářský konstrukce*“.

Finance a možnosti financování

Problematika financí a financování se promítá do mnoha rozhodnutí týkajících se regenerace, jelikož vlastní zdroje společenství vlastníků, ale i města jsou omezené (Lux et al. 2005, viz kap. 2.5.2). Finance hrají hlavní roli při volbě způsobu regenerace i při výběru stavební firmy, neboť cena je vždy hlavním hodnotícím kritériem výběrového řízení na zhotovitele zakázky na regeneraci objektu. Tato skutečnost může mít vliv jednak na kvalitu provedených stavebních prací a jednak bývá hlavní příčinou toho, že nejsou obnoveny vystupující prvky původních fasád jako sgrafitová výzdoba, římsy či zvýrazněné pruhy schodišť. Finanční příspěvek na obnovu některých prvků, konkrétně sgrafitových domovních znamení poskytuje NPÚ, město dle jeho představitelů však žádnými finančními zdroji, ze kterých by bylo možné přispět na obnovu těchto prvků, nedisponuje.

Samotná realizace regenerace a následně způsob jejího financování je často ovlivněn dostupnými dotačními tituly formou poskytování dotací. Jak vyplývá z rozhovorů, na regeneraci bytových domů Sorely čerpala společenství vlastníků prostředky především prostřednictvím zvýhodněného úvěru z programu Panel a v posledních několika letech pak také formou přímé dotace z programu Zelená úsporám (viz kap. 2.5.2), jejíž získání je dle některých respondentů administrativně náročnější. Na obnovu barokního areálu byly z velké části použity prostředky z evropských fondů (blíže viz kap. 4.1), a některé projekty byly financovány výhradně z rozpočtu města. Rozhodnutí o vybudování bytů v bývalém klášterním konventu bylo dle slov bývalého vedoucího stavebního úřadu částečně ovlivněno možností získat dotace v rámci státní podpory na rozvoj bydlení (pravděpodobně ze SFRB). Také například s realizací plánované regenerace fasády Domu kultury město dle slov starosty čeká na vyhlášení nových dotačních titulů v nadcházejícím programovém období 2014 – 2020.

Zvýšené finanční náklady jsou často zmiňovaným a negativně vnímaným aspektem při regeneraci objektů dle požadavků památkové péče, ať se jedná o repasování oken na Domě kultury či o náklady na restaurování původních nástěnných maleb v ostrovském Zámku. Tato finanční náročnost také hrála roli při rozhodování zastupitelstva města o nevyhlášení památkové ochrany bytového komplexu Sorely, jak je podrobněji zmíněno výše.

Technologie

Způsob regenerace z hlediska použitých materiálů či typů úprav a výsledný vzhled je závislý na tom, jaké technologie jsou v dané době k dispozici a jaká je jejich dostupnost, ale také propagace. Jedna z nových technologií byla použita při regeneraci Paláce princů i Zámku, kde byl pro účel vysoušení prostor použit hydroizolační systém zvaný „iglu“, zabudovaný v podlaze. Vlhkost zdiva se také odstraňuje například pomocí sanačních omítek, které se však po několika letech sloupávají a poškozují tak vzhled stavby, a je proto třeba je obnovovat. Součástí regenerace většiny bytových domů ve stylu Sorela je i jejich zateplení, a to polystyrenem. Typy materiálu používaného na zateplení se ale podle jednoho ze stavbařů v průběhu přibližně dvaceti let regenerace nového Ostrova vyvíjely, a v současnosti je tak možné pokládat na fasády polystyren v menší tloušťce, což je znatelné například na šířce venkovních okenních parapetů. Zateplení polystyrenem není podle památkáře pro cihlové domy vhodné, neboť dle jeho názoru dochází k zadržování vlhkost a tvoření plísní v prostoru mezi polystyrenem a povrchem původní fasády. Jako řešení adekvátní pro cihlové bytové domy navrhuje použít jakési zateplovací druhy omítky; dalším řešením je dle stavbařů tzv. děrovaný polystyren.

Bylo by jistě možné rozlišit množství dalších faktorů a proměnných, které se na procesu regenerace podílejí. V případě Ostrova by to mohla být například informovanost či osvěta ohledně hodnot dané architektury, která hraje dle mého názoru velkou roli v tom, jak dnes vypadají fasády bytových domů z 50. let. Celým procesem regenerace jednotlivých částí města se také prolíná nutnost a existence kompromisu mezi památkovou ochranou, resp. zachováním hodnot a využíváním objektů i prostředí města pro současné potřeby.

4.4 Vnímání architektury a místa ve vztahu k regeneraci

Následující text se v rovině diskuze pokouší propojit způsob vnímání staveb a přístup k jejich regeneraci řešené v předchozích kapitolách. Tato snaha je ztížena skutečností, že v rámci empirické části práce byly provedeny dva výzkumy, které se prolínaly jen z části, a nalezení přímé souvislosti mezi lidským vnímáním a jednáním je tak obtížnější než při cíleně zaměřeném výzkumu. Přesto se o podobný přístup pokusím, přičemž u některých nejednoznačných výsledků navrhuji jiný možný způsob výzkumu vedoucí k získání přesnějších výsledků. Kapitola je uvedena zamyšlením nad vzájemným vztahem vnímání, místa a regenerace a následně je diskutován vztah těchto rozdílů ve vnímání k regeneraci obou architektonicky odlišných částí města Ostrova.

Jak je patrné, regenerované prostředí města je výsledkem rozhodnutí učiněných jednotlivými aktéry a jejich přístupu k regenerovaným stavbám či souborům staveb. Rozhodnutí mohou být dána jejich vlastními postoji jako občanů i jako účastníků se aktérů, probíhají však v rámci institucionálních pravidel a norem, určených společnostmi, státními úřady či organizací, kterou zastupují apod. (Saunders 1986). Podobně jako v obecném pojetí vztahu člověka a prostředí (např. Golledge, Stimson 1997; viz kap. 2.1.1) lze vnímání staveb považovat za jeden z mnoha faktorů působících při procesu rozhodování o regeneraci. Je pravděpodobné, že vnímání staveb má podíl na tom, jakým způsobem se vlivní aktéři rozhodou dané místo přetvářet, zda obnoví jeho původní podobu nebo ji změní. Vnímání se může rovněž podílet na nastavování vnějších pravidel, která se mohou týkat například dotačních programů či vyhlašování památkové ochrany. Určitou roli ve vnímání prostředí, a tedy v rozhodování o regeneraci mohou mít i získané znalosti klíčových jedinců, kteří mohou rozhodovat, a také jejich postoje, hodnoty a přesvědčení, které se mohou v průběhu času měnit a které vycházejí z jejich profese či společenské role. Je pravděpodobné, že zjištění ve vnímání architektury mezi obyvateli Ostrova, ale i mezi jednotlivými aktéry jsou projevem kolektivního vnímání, které vyplývá z určitých společných charakteristik jednotlivých skupin obyvatel, resp. aktérů.

Vztah vnímání a regenerace však lze vnímat jako obousměrný, neboť provedení regenerace pozměňuje prostředí města a zpětně také jeho vnímání. Obnovené stavby mohou změnit či obohatit vnímání daného místa skrze jejich fyzické kvality či jejich spojitost s historií či místními obyvateli (Heritage Works 2013). Nejviditelnějším projevem regenerace je změna vnějšího vzhledu stavby, která se většinou projeví ve vnímání nejsilněji. Pokud

bychom uvažovali z hlediska vnímaných vlastností, v rámci regenerace dochází ke změně především estetických kvalit, ale může také dojít ke zvýraznění či potlačení architektonické formy i některých významů (například skrze zachování či odstranění symbolických prvků). Stavební památky mohou danému místu propůjčit specifický architektonický či historický charakter, který je odlišuje od ostatních míst (viz kap. 2.2.2 či kap. 2.4.2). Při regeneraci stavby, a tím spíše stavební památky, tak může dojít ke změně kolektivně vnímaných (nejen architektonických) hodnot, které se podílejí či v minulosti podílely na utváření identity daného místa či jeho obyvatel (Heritage Works 2013), a které hrají důležitou roli v utváření jeho *sense of place*.

4.4.1 Vztah mezi vnímáním a regenerací na příkladu města Ostrova

Z hlediska propojení obou částí výzkumu, tedy vnímání architektury a přístupu k regeneraci, lze usuzovat, že způsob, jakým obyvatelé i jednotliví aktéři vnímají jednotlivé stavby typické pro danou architekturu, je možné alespoň zčásti zobecnit na vnímání celého architektonického komplexu. Důvodem pro takové tvrzení je skutečnost, že mnoho asociací spojovaných se stavbami se týká historického období, v němž byly postaveny, nebo architektury a jejích prvků, přičemž tyto vlastnosti jsou pro všechny ostrovské stavby v daném architektonickém stylu společné. Proti zobecňování naopak hovoří fakt, že u budov, které mají odlišnou funkci (např. obytnou), mohou lidé více vnímat jiné vlastnosti.

Vnímání baroka ve vztahu k výsledné regeneraci

Ve vnímání barokních staveb nebyly zjištěny výrazné rozdíly mezi obyvateli města ani oslovenými aktéry. Všichni se shodují na tom, že ostrovský zámek s Palácem princů jsou stavbami historickými, vnímají je velmi pozitivně a přisuzují jim i velké estetické kvality. Podobně jako vnímání barokních staveb, i přístup zúčastněných aktérů k jejich regeneraci byl v základních rysech podobný. Regenerace barokního areálu tak proběhla bez větších konfliktů, a přestože se vyskytly některé rozpory, především v záměrech města a památkářů, vždy bylo dosaženo kompromisu k relativní spokojenosti všech stran. Způsob regenerace barokního areálu také odpovídá názorům obyvatel, kteří by si jej přáli zachovat v původní podobě, a je obyvateli i oslovenými aktéry hodnocen velmi pozitivně.

Jak bylo zmíněno, mezi obyvateli města i klíčovými aktéry existuje obecná shoda na tom, že ostrovské barokní stavby jsou historickými památkami. Tím se velice usnadnilo rozhodnutí orgánů města o zavedení jejich památkové ochrany, a v procesu regenerace

jsou tak uplatňovány podmínky památkové péče, které mimo jiné kladou požadavky na použití specifických stavebních technologií. Tento přístup přispívá k ochraně architektonických i historických hodnot barokních staveb a dle mého názoru i k zachování či dokonce posílení *sense of place* celého starého města. Díky památkové ochraně staveb je také například omezen vliv vlastníka (v případě barokního areálu je jím město) na způsob jejich regenerace, a druh vlastnictví jako jeden z faktorů regenerace zde hraje menší roli než u komplexu Sorely. Na regeneraci staveb, které jsou vnímány jako historické památky, je také snadnější získat finanční zdroje, neboť ochrana kulturního dědictví je veřejným zájmem (Kotalík 2008, viz kap. 2.5.1). Množství dotačních titulů na obnovu památek nabízí jak MKČR, tak strukturální fondy EU, v některých případech přispívají i samotní obyvatelé či občanská sdružení. Vysoké architektonické hodnoty přisuzované Zámku a jeho vnímání jako dokladu historie města dle mého názoru ovlivnily rozhodnutí města o jeho využití jako reprezentativního sídla městského úřadu. Kvůli tomuto rozhodnutí však byly omezeny možnosti čerpání z uvedených dotačních zdrojů na některé části regenerace.

Vnímání Sorely ve vztahu k výsledné regeneraci

V případě architektonického komplexu Sorely je situace složitější, neboť jak vnímání staveb, tak přístup k jejich regeneraci jsou rozdílné. Mezi obyvateli ani aktéry neexistuje shoda v názorech, a to jak na hodnoty staveb, na potřebu ochrany těchto hodnot, tak ohledně vhodného přístupu k regeneraci. Liší se také pohledy na to, zda jsou stavby socialistického realismu historickými památkami. Důvodem by mohlo být rozdílné vnímání hodnoty stáří, tedy jak staré události, resp. stavby jsou již považovány za historické, a také vnímání spojitosti této architektury s obdobím komunistického režimu. Z obecného pohledu je architektura Sorely, reprezentovaná Domem kultury, vnímána negativněji a jsou jí přisuzovány nižší hodnoty než stavbám barokním, a to i odborníky. Lze se domnívat, že podobně jsou vnímány také bytové domy ve stylu socialistického realismu. Jsem si však vědoma, že k potvrzení této domněnky by bylo vhodné doplnit výzkum přímými otázkami na vnímání těchto staveb.

Uvedené rozdíly ve vnímání mohou být jednou z příčin, proč dochází mezi aktéry, zejména mezi městem a památkáři, k četnějším konfliktům a konfrontaci názorů a ve sporných záležitostech často nebylo mezi jednotlivými aktéry dosaženo kompromisu přijatelného pro všechny strany. Příkladem může být otázka plošné památkové ochrany fasád bytových domů Sorely, která nakonec nebyla zavedena. Právě z tohoto důvodu a také kvůli

nejednotnosti *názorů/vnímání* není vyvíjen větší tlak na vlastníky bytových domů, a jejich regenerace tak probíhá živelně a nekontrolovaně, a její podoba závisí pouze na rozhodnutí vlastníků.

Ukazuje se, že nejvýznamnějším aktérem v procesu regenerace komplexu Sorely je **město**. Toto zjištění koresponduje například s tvrzením Pahla (1975, cit. v Sýkora 1993), který přisuzuje místním úřadům výraznou roli při řešení konfliktů mezi aktéry v městském prostředí. Přestože o regeneraci většiny staveb přímo neovlivňuje, některá rozhodnutí města, například o zamítnutí památkové ochrany či o prodeji bytových domů do soukromého vlastnictví, však byla pro budoucí proces regenerace této části města určující. Na základě slov zástupců města lze soudit, že mají povědomí o architektonických a historických hodnotách Sorely a dokonce ji i vyzdvihují jako prvek, který dával městu tvář. Zajímavým jevem, který lze vypožorovat ve vyjádřeních všech dotázaných zástupců města, je však téměř naprostá absence subjektivního hodnocení, subjektivního vnímání daných staveb či částí města (týká se také barokního areálu). Při otázce, jak dané stavby vnímají, je spíše popisují z objektivního hlediska či z pohledu jiných aktérů, viz například výrok starosty "takže takto je vnímaná vlastně dneska Sorela", přičemž zmiňují především fakta a se stavbami si asociují především své pracovní aktivity. Jejich osobní názory tak mohou být dle mého názoru odlišné. Neosobní charakter vnímání staveb Sorely z pohledu zástupců města částečně koresponduje s jejich přístupem k regeneraci, který vyvolává domněnku, že město nemá velký zájem na ochraně a obnovení hodnot architektury socialistického realismu.

Z charakteru odpovědí není jasné, zda zástupci města vnímají bytové domy Sorely jako památky, což se mohlo projevit v negativním postoji k zavedení plošné památkové ochrany bytových domů, jejímž zamítnutím se město připravilo o možnost jakkoliv zasahovat do rozhodování o jejich regeneraci, tedy o způsobu zateplení, vzhledu fasád apod. Určitou roli mohl hrát i fakt, že v době rozhodnutí byla spojitost architektury Sorely s obdobím socialismu, jak se zdá, vnímána více negativně a byla považována za nežádoucí. Na rozhodnutí města měly vliv i další faktory, a to především památková péče a s ní spojená finanční a administrativní náročnost případné regenerace a také probíhající proces privatizace domů a ochrana zájmů vlastníků. Po tomto rozhodnutí však nenásledovala snaha o nalezení jiného způsobu, jak docílit zachování hodnot Sorely, naopak od začátku regenerace nového Ostrova město nezasahuje do rozhodování vlastníků o podobě

bytových domů a nechává jejich regeneraci volně plynout. Zástupci města totiž vnímají novou podobu fasád pozitivně a dle jejich názoru nenarušuje celkovou tvář prostředí města.

Naprosto odlišným vnímáním i přístupem k regeneraci se vyznačují **památkáři**, kteří však v porovnání s ostatními aktéry, především vlastníky bytových domů, mají pouze malý vliv na proces regenerace urbanistického celku Sorely. Na základě svého vzdělání a profese, které dle mého názoru výrazně ovlivňují jejich vnímání architektury, mají však památkáři poněkud paradoxně největší potenciál posoudit skutečnou hodnotu staveb. Památkáři, podobně jako stavbaři, vnímají architekturu socialistického realismu především z hlediska její vnější formy, kdy přisuzují stavbám větší hodnoty než ostatní. Shodují se i na negativním hodnocení nového vzhledu fasád bytových domů Sorely, který v mnoha případech vnímají jako devastaci architektury a narušení jednoty celého komplexu a jeho výrazu, který dodával městu jeho specifčnost a jedinečnost, tedy jeho identitu. Vnímání památkářů a stavbařů lze však považovat za srovnatelné pouze do určité míry, neboť jejich role v procesu regenerace jsou odlišné, což může jejich vnímání ovlivňovat.

Jak je zřejmé, vnímají památkáři stavby celého komplexu Sorely jako architektonické památky a za největší hodnotu považují rozsáhlost a jednotný výraz celého urbanistického celku. Tento způsob vnímání se dle mého názoru odrazil v návrhu na vyhlášení obytného komplexu Sorely městskou památkovou zónou, který byl ze strany města kritizován pro velký rozsah potenciálně chráněného území, což mělo za následek jeho zamítnutí. Přístup památkářů však do velké míry určují zásady a principy jejich profese, které jsou se způsobem vnímání provázány, a je proto těžké je rozlišit. V případě Sorely se může přístup památkářů k regeneraci výrazněji projevovat pouze v otázkách regenerace kulturních památek, jako je např. Dům kultury, a staveb v ochranném pásmu v okolí Mírového náměstí, kde došlo k několika konfliktům se zájmy města. V případě Domu kultury dokonce došlo kvůli neshodám k pozastavení procesu regenerace.

Klíčovými aktéry, kteří mají konečnou rozhodovací moc v otázce regenerace většiny staveb ostrovske Sorely, jsou **vlastníci bytových domů z 50. let 20. století**. Ti nejsou v rozhodování o způsobu regenerace omezováni ze strany žádného z ostatních aktérů a nový vzhled domů, který postupně mění tvář celého nového města, je závislý pouze na jejich přístupu. V případě obyvatel bytových domů z 50. let však při porovnání způsobu vnímání Sorely v podobě Domu kultury a přístupu k regeneraci nalezneme určitý rozpor. Architekturu socialistického realismu hodnotí na rozdíl od ostatních obyvatel Ostrova jako

vzácnou, cennou a jedinečnou. Toto vědomí jedinečnosti architektury však příliš neodpovídá jejich přístupu k regeneraci bytových domů, kdy zachování hodnot většinou není prioritou a vzácné prvky i barevnost fasád zanikají. Možným vysvětlením je, že v tomto případě vnímání jedné stavby na celý komplex zcela zobecnit nelze, a přisuzovaná jedinečnost a vzácnost se týká vysloveně jen Domu kultury, protože se jedná o stavbu reprezentativní, nápadnou, odlišnou od bytových domů, přestože jejich základní architektonické prvky jsou shodné. Obyvatelé bytových domů z 50. let však také vnímají architekturu Domu kultury více jako symbolickou, zastupující určitou ideologii - v tomto případě ideologii komunismu, která je s touto architekturou jednoznačně spjata. Je tak pravděpodobné, že ve vnímání ostatních staveb Sorely se projevují pouze rozdíly v charakteristikách symboliky a ideologie.

S tímto způsobem vnímání lze spojit například rozhodování o barevnosti fasády, jehož hlavním kritériem bývá jednoduše změna původního vzhledu. Zajímavostí je, že pro odlišnou podobu fasád často hlasují starousedlíci, kteří v bytových domech bydlí již desítky let. Tuto skutečnost lze chápat v souvislosti s tím, že s architekturou Sorely si obyvatelé často spojují nedávnou historii a konkrétní události z období socialismu. Je možné, že podobu fasády mají tito obyvatelé spojenou právě s každodenností života v době minulého režimu, a touha po novém vzhledu domu tak vyjadřuje jakousi potřebu demonstrovat změny probíhající ve společnosti i navenek. Zdá se však, že vnímání architektury Sorely se, alespoň v případě vlastníků bytových domů, v průběhu času mění, neboť více se odlišují fasády domů, které byly zatepleny dříve. Tuto domněnku potvrzuje např. Ferenčuhová (2013), podle níž může být tento jev spojen se změnou postoje k dokladům nedávné historie či s širším povědomím o uměleckých hodnotách staveb, které jsou stále častěji vnímány jako lokální specifikum. Dokladem posunu ve vnímání může být také zjištění, že část obyvatel města by v současnosti zachování původního vzhledu staveb přivítala. K potvrzení tohoto procesu by však bylo třeba provést výzkum opakovaně s určitým časovým odstupem. Vliv zde ale může mít například i lepší dostupnost finančních dotačních titulů a také určitá neveřejná diskuze, která se mezi obyvateli rozvířila po zateplení prvních domů.

Druhé možné vysvětlení rozporu mezi vnímáním Sorely a výslednou regenerací je takové, že obyvatelé vnímají architekturu bytových domů stejně jako Dům kultury a jsou si vědomi jejich hodnot, avšak při skutečném rozhodování o způsobu regenerace nakonec převáží jiné faktory, jako je praktičnost a především cena. Téměř všechny stavební úpravy

bytových domů jsou totiž motivovány úsporami energií a hlavním cílem regenerace je z pohledu vlastníků zateplení domu. Nová podoba fasády je jen nutnou a často druhořadou součástí a je často vybírána pouze podle ceny. Podle mého názoru by v případě existence finančního příspěvku vlastníci bytových domů obnovovali původní vzhled fasád ve větším počtu případů.

Shrnutí

Jak vyplývá z uvedené diskuze, vnímání staveb může mít skrze rozhodnutí klíčových aktérů určitý vliv na proces regenerace. Pro zjištění skutečného vlivu vnímání na regeneraci by bylo potřeba provést cíleně zaměřený výzkum, ani ten by však nebyl zárukou spolehlivých výsledků, protože vnímání je velmi složitým procesem, který probíhá i mimo lidské vědomí a je vždy problematické spojit ho s konkrétním jednáním. Výzkum provedený v diplomové práci ukázal, že do procesu regenerace se promítá celá řada faktorů. V pozadí těchto faktorů a způsobu jejich uplatnění může stát i způsob vnímání daných staveb. Je ale vždy problematické určit, do jaké míry se vnímání (subjektivní i kolektivní) uplatnilo v konečných rozhodnutích. V případě Ostrova by mohly být některé faktory ovlivněny například tím, zda jsou stavby v určitém slohu vnímány jako památky. Důvodem může být různé měřítko vnímání historie spojené s oběma architektonickými celky. Vliv vnímání na ostatní faktory je však také pouze domněnkou a nelze jej na základě výzkumu doložit. Z hlediska jednotlivých aktérů je poměrně zřejmý vliv vnímání v přístupu města k regeneraci bytových domů Sorely, který je však formován také dalšími faktory, jako je památková péče či vlastnictví, s nimiž je úzce spojena finanční stránka. V případě obyvatel bytových domů jsou při rozhodování o regeneraci finance převažujícím a určujícím faktorem. Diskuze také dokládá, že možnosti a rozhodovací moc jednotlivých aktérů jsou do velké míry určeny vnějšími podmínkami pravidly většinou institucionální povahy. Jak se projevuje například u památkářů, tyto podmínky mohou vycházet například z dané profese a jejích zásad a zájmů, nebo z dané společenské role.

5 ZÁVĚR

Hlavním cílem diplomové práce bylo identifikovat rozdíly ve vnímání staveb různých architektonických stylů ve městě Ostrov a charakterizovat jejich roli při rozhodování o způsobu regenerace. V rámci teoretické části práce naplněn první dílčí cíl práce, který spočíval ve shrnutí a vzájemném propojení poznatků z oblasti vnímání architektury a kulturního dědictví a regenerace městského prostředí. Společným pojítkem těchto témat je koncept místa, resp. vztah k místu a jeho vnímání, které se jednotlivými kapitolami prolínají. K teoretickému zarámování práce byly využity přístupy behaviorální i humanistické geografie, přičemž byl kladen důraz na témata související s obsahem případové studie.

Výsledný způsob regenerace určité stavby či celé části města je výsledkem konfliktů mezi aktéry, kteří mají možnost jej ovlivnit, přičemž tyto aktéři sledují rozličné cíle a liší se velikost jejich rozhodovacích pravomocí i jejich ekonomické možnosti (viz např. Pahl 1975, cit. v Sýkora 1993, s. 77). Rozhodnutí jednotlivých aktérů jsou částečně formována politickým, ekonomickým i legislativním prostředím, jež se promítají do jednotlivých faktorů ovlivňujících rozhodování o regeneraci. Na procesu rozhodování se do určité míry podílí také způsob vnímání daných staveb či jejich souborů a interpretace jejich významů a hodnot. Jednotlivé stavby, ale i ucelené části městského prostředí, specifické např. svojí architekturou či prostorovým uspořádáním, lze považovat za „místa“, která utváří celkový obraz města a k nimž si obyvatelé utváří vztah. Místo lze chápat jako určité fyzické uspořádání prostoru, ve kterém se uskutečňují lidské aktivity a kde jsou soustředěny hodnoty a záměry dané společností (Krier 2001, Norberg-Schulz 1994, Relph 1976). Na chování lidí a jejich rozhodování má vliv jak fyzická podoba místa (Datel, Dingemans 1984, Stedman 2002), tak prožívání a zkušenosti či vzpomínky spojené s daným místem (Norberg-Schulz 1994, Relph 1976, Tuan 1990). Ve vnímání místa, a tedy i ve vnímání architektonického dědictví a jeho významů a hodnot (ať již umělecké, historické, estetické či jiné), se projevují také individuální i skupinové postoje, sdílené hodnoty či stereotypy jeho uživatelů, jako jsou například vnímání hodnoty stáří, postoje k minulosti apod. Ty se na základě politických, sociálních a ekonomických potřeb v průběhu času mění a mohou vést i skrze proces regenerace k proměně daného místa.

Regenerace městského prostředí přitom přetváří nejen fyzické prostředí, ale také to sociální, mění obraz města a také vztahy mezi obyvateli a místy (Beauregard, Holcomb 1981, cit. v Temelová 2009, s. 18). Nová podoba místa pak odráží nové hodnoty společnosti a zpětně může své uživatele ovlivňovat (Rapoport 1990). Jedním z důsledků proměny místa prostřednictvím regenerace může být oslabení identity místa, jeho specifičnosti a jedinečnosti, která jej odlišuje od ostatních míst. Proměna místa může mít vliv také na individuální identitu jeho obyvatel, která vychází z jejich vazby k danému místu (*place attachment*) a na jejímž utváření se dané místo podílí prostřednictvím svého *sense of place*.

Podobně jako v mnoha dalších městech postsocialistických zemí střední Evropy (viz např. Temelová 2009) probíhá i v Ostrově v posledních přibližně 15 letech regenerace městského prostředí, a to nejvýrazněji ve dvou odlišných částech města. Jednak probíhá obnova areálu barokních staveb a zahrad, jejíž poslední fázi představuje rekonstrukce ostrovského Zámku, a jednak pokračuje regenerace urbanistického celku nového Ostrova ve stylu socialistického realismu, a to jak veřejných prostor, tak bytových domů. Barokní stavby jsou pod památkovou ochranou a i díky tomu je zachováván jejich původní vzhled. Do procesu regenerace barokního areálu tak mohou zasahovat především město jako majitel, instituce památkové péče a také stavební firmy jakožto zhotovitelé zakázek. Velká část bytových domů ve stylu Sorely je dnes již v soukromém vlastnictví, a kromě několika veřejných budov jsou hlavním aktérem regenerace jejich majitelé, ve většině případů společenství vlastníků bytových jednotek, tedy řadoví obyvatelé města. Ti rozhodují o budoucí podobě fasád jednotlivých bytových domů města, přičemž domů s původním vzhledem najdeme v současné době již pouze několik. Tato část města podle mého názoru doposud dávala celému městu tvář a podílela se na utváření jeho identity, neboť se jedná o rozsáhlý a kompaktní architektonický a urbanistický celek se specifickou architekturou. Myslím si, že po regeneraci obou komplexů převeze tuto úlohu barokní areál, neboť byla obnovena jeho jednota a byly zvýrazněny jeho architektonické i historické hodnoty. Naopak prostředí nového Ostrova s novými fasádami domů se stává chaotičtější a ztrácí svůj jednotný výraz, který byl jeho významným specifikem.

V rámci případové studie Ostrova bylo dalším stanoveným dílčím cílem identifikovat rozdíly ve vnímání hodnot staveb vzniklých v různých historických obdobích, konkrétně ostrovského barokního Zámku a Domu kultury ve stylu socialistického realismu. Na základě provedeného dotazníkového šetření a následné analýzy byly zodpovězeny

výzkumné otázky 1.1 a 1.2 (viz kap. 1), které zjišťovaly, jaké jsou rozdíly ve vnímání mezi obyvateli města, a to jednak mezi odborníky a laiky a jednak mezi skupinami obyvatel podle druhu domu, v němž bydlí. K tomuto účelu byla v rámci dotazníku jako hlavní použita metoda sémantického diferenciálu, při jehož sestavování byly využity teoretické poznatky o způsobech vnímání architektury. Informace o vnímání ostatních aktérů byly získány z rozhovorů. Byl potvrzen předpoklad o existenci rozdílů ve vnímání hodnot socialisticko-realistické a barokní architektury, a to jak v případě porovnání obou staveb, tak mezi jednotlivými skupinami obyvatel i dalšími aktéry.

Vnímání barokních staveb je u všech obyvatel i aktérů podobné, jsou hodnoceny jako jedinečné a krásné historické památky hodné zachování. Výrazné rozdíly byly zjištěny ve vnímání architektury Sorely, kdy odborníci dle očekávání výrazně více oceňují její architektonickou formu a vnímají její jedinečnost. Naopak v rozporu s původním předpokladem vnímají výjimečnost Sorely dle výsledků i obyvatelé bydlící v bytových domech z 50. let v porovnání s obyvateli jiných druhů domů. Obecně se ale zdá, že laičtí obyvatelé jsou ve svém vnímání více ovlivněni subjektivními asociacemi – osobními zkušenostmi a vzpomínkami. U vnímání ostatních aktérů se pak projevuje i jejich společenská role a profesní zaměření. Do vnímání obou staveb se výrazně promítá jejich spojitost s historií, avšak v rozdílném měřítku. Na architekturu Sorely je nahlíženo jako na připomínku nedávné minulosti, a její méně příznivé vnímání tak může být ovlivněno negativní interpretací období socialismu ve společnosti (viz např. Ashworth, Tunbridge 1999 či Ferenčuhová 2013). Tento postoj se však podle mého názoru postupně mění a hodnoty socialisticko-realistické architektury jsou stále častěji oceňovány i mezi neodbornou veřejností města.

Rozhodování jednotlivých aktérů o regeneraci je ovlivněno mnoha faktory, jejichž nalezení bylo třetím cílem práce a předmětem výzkumné otázky 2.1. Faktory byly vymezeny na základě rozhovorů s aktéry. Rozhodnutí města jakožto nejvýznamnějšího aktéra mají vliv na způsob uplatnění ostatních faktorů, kterými jsou: (1) památková ochrana a její požadavky, (2) druh vlastnictví, (3) využití objektu, které determinuje použití stavebních prvků, (4) dostupnost technologií vhodných k regeneraci a zejména (5) finanční náročnost a možnosti financování jako jeden z nejvýznamnějších faktorů při rozhodování o regeneraci. Jednotlivé faktory jsou přitom vzájemně provázány. Úspěšnost regenerace podle mého názoru do velké míry odvíjí od toho, zda se podaří dosáhnout kompromisu mezi zájmy města a požadavky památkové péče. Výsledky případové studie naznačují, že

konflikty mezi aktéry mohou do určité míry vycházet také z rozdílného vnímání významů a hodnot regenerovaných staveb, resp. celých částí města, což potvrzuje stanovený předpoklad. Znatelný je dle mého názoru odraz vnímání v přístupu k regeneraci staveb Sorely z pozice města, jehož zástupci hodnotí novou podobu fasád pozitivně a zájem o zachování hodnot této architektury je poměrně nízký. Naopak přístup vlastníků bytových domů z 50. let je v určitém rozporu s jejich vnímáním Sorely, pravděpodobně tak v jejich případě při rozhodování o regeneraci převažují jiné faktory, především finance.

Pro jednoznačné potvrzení a konkretizaci role vnímání v rozhodování o regeneraci by bylo třeba dalšího a podrobnějšího výzkumu, který by umožnil hlubší poznání vztahu vnímání místa a regenerace městského prostředí. Navazující výzkum ve stejné případové lokalitě by mohl být například úžeji zaměřen na vnímání a regeneraci bytových domů Sorely. Zajímavým tématem by bylo bližší studium různých druhů přístupů a postojů obyvatel domu k regeneraci a poznání jejich příčin se zaměřením na způsob vnímání daného místa. Protože každé lidské jednání je ovlivněno vnímáním, které může být i nevědomé, bylo by v tomto případě zapotřebí využití metody hloubkových rozhovorů prováděných po delší časové období. Diplomová práce se zabývá tématem, které patří v současné české geografii mezi okrajová. Propojením geografického konceptu místa a vztahu k místu s poznatky z architektury přispívá k rozšíření spektra současných geografických prací a také k jejich obohacení o nové pohledy a přístupy. Práce může být dle mého názoru přínosná také například z hlediska použitých výzkumných metod, neboť metoda sémantického diferenciálu není v geografických výzkumech příliš často využívána.

Literatura

AITKEN, S., VALENTINE, G. (2006): *Approaches to Human Geography*. Sage, London, 349 s.

AJZEN, I., FISHBEIN, M. (1977): Attitude-Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research. *Psychological Bulletin*, 84, č. 5, s. 888 – 918.

AMEDEO, D., GOLLEDGE, R. (1986): *An Introduction to Scientific Reasoning in Geography*. 2. vydání. Krieger, Melbourne, 431 s.

ASHWORTH, G. J. (1998): The conserved European city as cultural symbol: the meaning of the text. In: Graham, B. (ed): *Modern Europe. Place, Culture, Identity*. Arnold, London, s. 261 – 286.

ASHWORTH, G. J., TUNBRIDGE, J. E. (1999): Old cities, new pasts: Heritage planning in selected cities of Central Europe. *GeoJournal*, 49, s. 105 – 116.

BURDYCHOVÁ, D. (2011): *Regenerace českých panelových sídlišť*. Bakalářská práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Brno, 46 s.

DATEL, R. E., DINGEMANS, D. J. (1984): Environmental perception, historic preservation, and sense of place. In: Saarinen, T. F., Seamon, D., Sell, J. L. (eds): *Environmental perception and behavior: An inventory and prospect*. Department of Geography, University of Chicago, Chicago, s. 131 – 144.

DAY, CH. (2002): *Spirit and Place*. Architectural Press, Kidlington, 253 s.

DOWNS, R. G., STEA, D. (1973): *Image and environment*. Aldine, Chicago, 439 s.

DUFKOVÁ, E. (2008): *Ekonomika a management památkové péče*. In: Czumalo, V., Maxová, I., Kibic, K. (eds): *Péče o architektonické dědictví, Sborník prací I.*, Praha, Idea Servis, 204 s.

DVOŘÁK, B. (1983): *Základy estetiky architektury*. VÚVA, Praha, 301 s.

EFFENBERK, P. (2013): *Návrh financování revitalizace bytového domu v Náchodě*. Diplomová práce. Fakulta podnikatelská, Vysoké učení technické v Brně, Brno, 110 s.

FISCHL, G. (2004): *A Psychosocial Approach to Architectural Design: A Methodological Study*. Licenciátní práce, Department of Human Work Sciences, Luleå University of Technology, Luleå, 96 s.

- FOLTÝN, D., HAVLŮJOVÁ, H. (2012): Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit. BEZK, Praha, 174 s.
- FRANZ, G. (2005): An empirical approach to the experience of architectural space. Disertační práce, Fakultät Architektur, Bauhaus-Universität Weimar, Weimar, 220 s.
- GOLLEDGE, R. G., STIMSON, R. J. (1997): Spatial behavior: a geographic perspective. The Guilford Press, New York, 620 s.
- GOSPODINI, A. (2002): European cities and place-identity. Discussion Paper Series, University of Thessaly, 8, č. 2, s. 19 – 36.
- GRAHAM, B. (1998): The past in Europe's present: diversity, identity and the construction of place. In: Graham, B. (ed): Modern Europe. Place, Culture, Identity. Arnold, London, s. 19 – 49.
- GRAHAM, B., HOWARD, P. (2008): Heritage and identity. In: Graham, B., Howard, P. (eds): The Ashgate research companion to heritage and identity. Ashgate Publishing, Burlington, s. 1 – 18.
- HAAPALA, A. (2005). On the Aesthetics of the Everyday. Familiarity, Strangeness, and the Meaning of Place. In: Light, A., Smith, J. M. (eds.): The Aesthetics of Everyday Life. University Press, New York, s. 39 – 55.
- HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O. (1996): Architektura a město. Academia, Praha, 204 s.
- HALL, P. (1997): Regeneration policies for peripheral housing estates: inward- and outward-looking approaches. Urban Studies, 34, s. 873 – 890.
- HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. (2006): Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 307 s.
- HARVEY, D. (2009): Social justice and the city. Revidovaná edice. University of Georgia Press, Athens, 354 s.
- HENDL, J. (2005): Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Portál, Praha, 407 s.
- HERSHBERGER, R. G. (1974): A study of meaning and architecture. In: Sanoff, H., Cohn, S. (eds): EDRA I: Proceedings of the first annual conference of the Environmental Design Research Association, s. 86 – 100.

- KOPECKÁ, M. (2008): *Financování ochrany kulturních památek*. Magisterská práce. Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno, 77 s.
- KOTALÍK, J. T. (2008): Význam hodnot a hodnocení v památkové péči. In: Czumalo, V., Maxová, I., Kibic, K. (eds): *Péče o architektonické dědictví*, Sborník prací I., Praha, Idea Servis, 204 s.
- KRIER, L. (2001): *Architektura, volba nebo osud*. Academia, Praha, 189 s.
- KURIC, J. (1986): Sémantický diferenciál jako nástroj analýzy estetického vnímání malířských výtvarných děl. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická, 35, č. 121, s. 7 – 43.
- KURIC, J., SMÉKAL, V. (1982): Sémantický diferenciál výtvarného umění. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická, 31, č. 117, s. 8 – 92.
- LANG, J. (1988): Symbolic aesthetics in architecture: toward a research agenda. In: Nasar, J. (ed): *Environmental aesthetics: Theory, Research and Applications*. Cambridge University Press, Cambridge, 529 s.
- LANSING, J. B., KISH, L. (1957): Family life cycle as an independent variable. *American Sociological Review*, 22, č. 5, s. 512 – 519.
- LEFEBVRE, H. (1991): *The Production of Space*. Blackwell, Oxford, 464 s.
- LOULANSKI, T. (2006): Cultural Heritage in Socio-Economic Development: Local and Global Perspectives. *Environments Journal*, 34, č. 2, s. 51 – 69.
- LUX, M., SUNEGA, P., KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D., MONTAG, J. (2005): *Standardy bydlení 2004/2005: Financování bydlení a regenerace sídlišť*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 185 s.
- LYNCH, K. (1972): *What time is that place?*. MIT Press, Cambridge, 277 s.
- MAIER, K. (2003): Sídlíště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení. *Sociologický časopis*, 39, č. 5, s. 653 – 666.
- MÍCHAL, I. (2000): Ke konstituování estetiky krajiny. *Životne Prostredie*, 34, č. 5.
- MIOVSKÝ, M. (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada, Praha, 332 s.

- MOORE, G. T., GOLLEDGE, R. G. (1976): Environmental knowing: Concepts and Theories. In: Moore, G. T., Golledge, R. G. (eds.): Environmental Knowing. Dowden, Hutchinson & Ross, Stroudsburg, s. 3 – 24.
- MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J. (eds): Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha.
- MUSIL, J. (2005): Jak se formovala sociologie bydlení. Sociologický časopis, 41, č. 2, s. 207 – 225.
- NAJAFI, M., SHARIFF, M. K. M. (2011): The Concept of Place and Sense of Place In Architectural Studies. International Journal of Human and Social Sciences, 6, č. 3, s. 187 – 193.
- NORBERG-SCHULZ, K. (1994): Genius loci. K fenomenologii architektury. Odeon, Praha, 218 s.
- NOVÁK, Z. (2009): Veřejná správa v oblasti památkové péče. Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha, 198 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds): Město: Proměnlivá ne/samozřejmost. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Brno, s. 93 – 128.
- RAPOPORT, A. (1990): The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach. The University of Arizona Press, Tucson, 253 s.
- RELPH (1976): Place and Placelessness. Pion, London, 156 s.
- SAARINEN, T. (1974): Environmental Perception. In: Manners, I., Mikesell, M. (eds): Perspectives on environment. Asociation of American Geographers, Washington, s. 252 – 289.
- SAUNDERS, P. (1986): Social Theory and the Urban Question. 2. vydání. Routledge, London, 394 s.
- SCANNELL, L., GIFFORD, R. (2010): Defining place attachment: A tripartite organizing framework. Journal of Environmental Psychology, 30, s. 1 – 10.
- SEAMON, D., SOWERS, J. (2008): Place and Placelessness, Edward Relph. In: Hubbard, P., Kitchen, R., Vallentine, G. (eds): Key Texts in Human Geography. Sage, London, s. 43 – 51.

SIWEK, T. (2011): Percepce geografického prostoru. Nakladatelství ČGS, Praha, 164 s.

SOJA, E. W. (1996): Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-imagined Places. Blackwell, Malden, 348 s.

STEDMAN, R. C. (2002). Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place based cognitions, attitude and identity. *Environment and behavior*, 34, č. 5, s. 561 – 581.

STEDMAN, R. C. (2002). Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place based cognitions, attitude and identity. *Environment and behavior*, 34, č. 5, s. 561 – 581.

SUNEGA, P., LUX, M. (2004): Participace nájemníků a sociální aspekty regenerace panelových sídlišť jako jedna z podmínek trvale udržitelného rozvoje. *Urbanismus a územní rozvoj*, 7, č. 3, s. 5 – 9.

SVOBODOVÁ, K. (2011): Percepce krajiny. Výzkum a využití ve strategickém plánování. Podklad pro samostatné rozšiřující studium v oboru prostorového plánování. Fakulta architektury ČVUT v Praze Ústav prostorového plánování, 31 s.

SÝKORA, L. (1993): Teoretické přístupy ke studiu města. In: Sýkora, L. (ed): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha, s. 64 – 99.

SÝKORA, L. (2001): Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis - Folia Geographica*, 35, č. 4, s. 194 – 205.

ŠARADÍN, P. (2001): Historické proměny pojmu ideologie. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 121 s.

TEMELOVÁ, J. (2009): Urban revitalization in central and inner parts of (post-socialist) cities: conditions and consequences. In: Ilmavirta, T. (ed): Regenerating Urban Core. Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki, s. 12 – 25.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48, č. 9, s. 1811 – 1834.

THRIFT, N. (2009): Space: The fundamental stuff of geography. In: Clifford, N. J., Holloway, S. L., Rice, S. P., Valentine, G. (eds.): Key Concepts in Geography. 2. vydání, Sage, London, s. 95 – 107.

TUAN, Y. F. (1974): Space and place: humanistic perspective. In: Gale, S., Olsson, G. (eds): Philosophy in Geography. D. Reidel, Boston, s. 387 – 427.

TUAN, Y. F. (1990): Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values. 2. vydání. Columbia University Press, New York, 260 s.

TUAN, Y. F. (2003): Space and place. The perspective of experience. 3. vydání. University of Minnesota Press, Minneapolis, 235 s.

TUNBRIDGE, J. E (1998): The question of heritage in European cultural conflict. In: Graham, B. (ed): Modern Europe. Place, Culture, Identity. Arnold, London, s. 236 – 260.

VÁNĚ, P. (2012): Lidský a sociální kapitál vnitřních periferií Česka: příklad tří mikroregionů Středočeského kraje. Geografický časopis, 64, č. 4, s. 357 – 381.

VÁVRA, J. (2010): Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa. Geografie, 115, č. 4, s. 461 – 478.

ZDRÁHALOVÁ, J. (2008): Analýza sídla a sousedství. Geografický, kognitivní a behaviorální prostor v urbanismu a architektuře. Disertační práce. Ústav urbanismu a územního plánování fakulty architektury ČVUT, Praha, 133 s.

ZEMAN, L. (1998): Nové město v Ostrově, architektura tradicionalismu 50. let 20. století. Historický sborník Karlovarska, roč. VI, s. 199 – 224.

ZEMAN, L. A KOL. (2001): Dějiny města Ostrova. Triality, Ostrov, 370 s.

ZÍDEK, M. (2008): Právní úprava památkové péče. In: Czumalo, V., Maxová, I., Kibic, K. (eds): Péče o architektonické dědictví, Sborník prací I., Praha, Idea Servis, 204 s.

ZUBE, E. H. (1984): Environmental Evaluation: Perception and Public Policy. Cambridge University Press, Cambridge, 164 s.

ZUSKA, V. (2001): Estetika. Úvod do současnosti tradiční disciplíny. Triton, Praha, 133 s.

Další zdroje

ARCHITEKTURA 50. LET 20. STOLETÍ. Webové stránky projektu [online].
Dostupné z: <<http://www.sorela.eu>> [cit. 15. 10. 2013].

ČSÚ (2013): Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle Sčítání lidu, domů a bytů 2011 - ČR, kraje, okresy, SO ORP, správní obvody Prahy a města (sídla SO ORP). Český statistický úřad [online]. Dostupné z:
<<http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/20000-13>> [cit. 11. 5. 2014].

ČSÚ (2014): Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2014. Český statistický úřad [online]. Dostupné z:
<[http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/BC00298FFF/\\$File/1300721403.pdf](http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/BC00298FFF/$File/1300721403.pdf)> [cit. 2. 7. 2014].

Dotační programy. Ministerstvo kultury České republiky [online]. Dostupné z:
<<http://www.mkcr.cz/kulturni-dedictvi/pamatkovy-fond/dotacni-programy/default.htm>> [cit. 21. 5. 2014]

FENDRYCH, T. (2006): Jak na regeneraci panelového domu [online]. Dostupné z:
<<http://www.stavebnictvi3000.cz/clanky/jak-na-regeneraci-paneloveho-domu/>> [cit. 22. 5. 2014].

FERENČUHOVÁ, S. (2013): Kde se bere „ošklivost“ architektury z období státního socialismu?. Křižovatky architektury [online]. Dostupné z:
<http://www.krizovatkyarchitektury.cz/2013/download/p_ferencuhova.pdf> [cit. 29. 7. 2014].

HERITAGE WORKS (2013): The use of historic buildings in regeneration [online]. Dostupné z: <<http://www.english-heritage.org.uk/publications/heritage-works/heritage-works-2013.pdf>> [cit. 19. 5. 2014].

Integrovaný operační program. Strukturální fondy [online]. Dostupné z:
<<http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Microsites/Integrovaný-OP/Uvodni-strana>> [cit. 22. 5. 2014].

KUČOVÁ, V. (2009): Metodické vyjádření na ochranu dvorů, dvorků a nádvoří [online]. Dostupné z: <<http://www.npu.cz/download/1238499551/met090331-vyjadreni-dvorky-02.pdf>> [cit. 12. 7. 2014].

MELUZÍN, V. (2007): Ostrov a Horní Slavkov odmítají vyhlášení památkové zóny Sorela. Archiweb, Internetový portál o dění v architektuře [online]. Dostupné z: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=4124&type=1>> [cit. 17. 10. 2013].

MĚSTSKÝ ÚŘAD OSTROV (2005): Strategický plán města Ostrova. Město Ostrov, Ostrov, 67 s.

PLECHATÁ, J. (2011): Nechceme do UNESCO, rozhodli zastupitelé Ostrova po vášnivé debatě. Idnes.cz [online]. Dostupné z: <http://vary.idnes.cz/nehceme-do-unesco-rozhodli-zastupitele-ostrova-po-vasnive-debate-1dj-/vary-zpravy.aspx?c=A111125_105512_vary-zpravy_sou> [cit. 17. 10. 2013].

Podprogram podpora regenerace panelových sídlišť. Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky [online]. Dostupné z: <<https://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Bytova-politika/Programy-Dotace/Programy-podpory-bydleni/Programy-podpory-bydleni-pro-rok-2014/Podprogram-Podpora-regenerace-panelovych-sidlist>> [cit. 22. 5. 2014].

Program JESSICA. Státní fond rozvoje bydlení [online]. Dostupné z: <<http://www.sfrb.cz/programy/program-jessica/>> [cit. 22. 5. 2014].

SOLARŘ, M. (2011): Prostředky péče o architektonické dědictví. ČVUT v Praze, Fakulta stavební [online]. Dostupné z: <<http://technologie.fsv.cvut.cz/122ytrh/download.php?id=212>> [cit. 8. 5. 2014].

ŠTULC, J., JERIE, P. (2012): Vývoj a současné principy památkové péče. Národní památkový ústav [online]. Dostupné z: <<http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pece/historie-a-principy-pamatkove-pece/>> [cit. 8. 5. 2014].

UNESCO (1975): Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage [online]. Dostupné z: <<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>> [cit. 8. 5. 2014].

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy, 73/2000 Sb. m. s.

Úvěry na opravy a modernizace domů - Panel 2013 +. Státní fond rozvoje bydlení [online]. Dostupné z: <<http://www.sfrb.cz/programy/uvery-na-opravy-a-modernizace-domu/>> [cit. 22. 5. 2014].

Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění.

Zákon č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů, ve znění účinném k 1. 7. 2010, platné do 31. 12. 2013.

ZELENÁ ÚSPORÁM. Oficiální web programu [online]. Dostupné z: <<http://www.zelenausporam.cz/>> [cit. 22. 5. 2014].